K. A. WEGELIUS

ROUTAA JA RAUTAA

PERÄPOHJOLASSA JA KAINUUSSA JÄÄKÄRI-
LIIKKEEN VUOSINA SUORITETTU
ITSENÄISYYSTYÖ

I

TORNION ETAPPI

KUVIA JA KARTTOJA

TOINEN PAINOS

PORVOO
WERNER SÖDERSTRÖM OSAKEYHTIÖ

SISÄLLYS.

Liitteitä.

WERNER SÖDERSTRÖM OSAKEYHTIÖN
KIRJAPAINOSSA PORVOOSSA 1926

Uhkaa pohjan ääret aavat,
hohkaa hanget kuolemaa,
taivaat oudon siinnon saavat,
Louhen linnat loimottaa,
vankuu merenselkä laaka,
ulvoo hukka, yltyy yö;
painui päivän kultavaaka,
voittaa raudan, roudan työ.

Eino Leino.

LUKIJALLE.

Kun tiettävästi kukaan syrjäinen asianharrastaja ei ollut ryhtynyt kokoamaan niitä isänmaan uusimman itsenäisyyshistorian innostavia muistoja, jotka liittyvät Pohjan perillä jääkäriliikkeen ja vapaussodan valmistelujen hyväksi toimineiden Tornion, Kemin ja Kajaanin etappien vaiheisiin, niin näiden etappien eturivinmiehet, jääkärimajuri Eero Heickell, maisteri Arvi Hällfors ja kapteeni Elja Rihtniemi päättivät vihdoin itse ruveta näitä muistoja unhon yöstä pelastamaan aikoen sitten julkaista ne painosta. — Maisteri Hällfors oli jo Ruotsissa Uddevallassa maanpaossa ollessaan alkanut panna paperille Kemin etapin järjestelyä ja toimintaa koskevia seikkoja, jotka hänellä silloin vielä olivat tuoreessa muistissa; myöhemmin hän täydensi näitä muistiinpanojaan melkoisesti. Samoin oli jääkärimajuri Heickell koonnut ja muistiinmerkinnyt Tornion etapin vaiheita koskevat tiedot. Tämä olikin hänelle verraten helppoa, koska hän, kuten tiedetään, oli ollut mainitun etapin johtaja. Kapteeni Rihtniemi oli niinikään ryhtynyt

keräämään K a j a a n i n e t a p p i a käsittelevää ainehistoa.

Mutta kun mainitut aktivistit »Aseveljet»-teoksen ilmestyttyä huomasivat, että allekirjoittajakin oli melkoisesti perehtynyt Peräpohjolan jääkäriliikkeen aikaisiin tapahtumiin ja kun he luonnollisesti pitivät toivottavana, että joku puolueeton, käsiteltävien asioiden ulkopuolella oleva henkilö ottaisi työn suorittaakseen, niin he kääntyivät minun puoleeni esittäen, että minä kirjoittaisin mainittujen etappien toimintaa kuvailevan teoksen, sekä luvaten myönteisessä tapauksessa antaa vapaasti käytettäväkseni koko sen runsaan muistelma-ainehiston, joka jo oli olemassa.

Asiaa harkittuani suostuin ehdotukseen, sillä Suomen itsenäisyyden esitaistelijain suorittama työ on aina velvoittavana sykähdyttänyt sydäntäni.

Tehtäväni ei kuitenkaan rajoittunut ainoastaan mainittujen kolmen etapin kuvaamiseen, vaan huomioon oli otettava myöskin T e r v o l a n ja M u u r o l a n e t a p p i e n jääkäriliikkeen aikana tekemä merkityksellinen työ. Ja kun Tornion ja Kemin etapit olivat läheisessä yhteydessä O u l u n, samoin kuin Kajaanin etappi varsinkin aikana ennen vapaussodan alkua K u o p i o n kanssa, niin luonnollisesti näiden etappi-päätepisteidenkin, vieläpä myös R o v a n i e m e n aktivistien toiminta oli otettava käsiteltäväksi.

Sen lisäksi katsoin tarpeelliseksi ottaa kuvaukseni kohteeksi myöskin S a k s a s t a S u o m e e n k o m e n n e t t u j e n ja Peräpohjolassa värväystyötä ynnä muuta toimin-

taa harjoittaneiden jääkärien uljaanrohkeat seikkailut.*

Tällä tavoin teoksesta asiain omasta painosta ja aivan kuin itsestään kasvoi — yhdessä »Aseveljien» kanssa — Peräpohjolan ja Kainuun jääkäriliikkeen aikaisen aktivismin historia.

Tätä vaativaa nimeä teos ei kuitenkaan uskalla itselleen omistaa. Se pyrkii yksinkertaisesti vain olemaan Suomen historian ehkä tärkeintä ajankohtaa valaisevien kalliiden muistojen kokoelma, mitä vastaiset tutkijat toivottavasti voivat hyväkseenkäyttää.

Päämääränäni oli tälläkin kertaa saada — mikäli mahdollista — kaikki tiedot ensi kädestä, ja niitäkin sitten asiantuntijain kesken moneen kertaan vertailtiin ja tarkistettiin.

Lähemmin tutustuakseni kysymyksessäoleviin toimintakeskuksiin, ylikulkureitteihin ja Peräpohjolan aktivisteihin tein heinäkuulla 1925 maisteri Arvi Hällforsin ja jääkärimajuri Eero Heickellin seurassa matkan Kemiin ja Tornioon ulottaen retkeni myöskin Kemin ja Tornion sekä sikäläisen Ruotsin-puolen saaristoon; kävin m. m. tärkeässä Seittenkarissa (Seskarö). Torniosta käsin tutustuin Tornionjoki-laaksoon retkeillen aina Korpikylään asti ja pistäytyen taaskin Ruotsin puolella. Maisteri Hällforsin

---

** Kuuluisasta Kilpisjärven sotatarvevaraston räjäyttämisestä ja muista sen yhteyteen liittyvistä seikoista aion tehdä selkoa eri julkaisussa.*

kanssa kävin myöskin Rovaniemellä ja Tervolassa. Viimeksimainitussa paikassa neiti Selma Liimatta ja herra Toivo Hildén antoivat minulle Tervolan etappia koskevia tietoja. Paluumatkalla poikkesin Ouluun, missä entisen A. K:n (Helsingin Aktiivisen Keskuskomitean) huomattava asiamies, viskaali Kaarlo Hällfors ja vanha Voima-aktivisti, räätäli Jaakko Kemppainen suosiollisesti kertoivat minulle Oulun aktivistien toiminnasta. Oulusta kuljin Vaalan kautta Kajaaniin. Siellä viivyin parisen viikkoa perehtyen Kajaanin merkittävimpien aktivistien johdolla Kajaanin etapin vaiheisiin. Sitten siirryin Kallaveden kaupunkiin Kuopioon, missä ministeri A. H. Saastamoiselta sain arvokkaita tietoja; m. m. hän ystävällisesti luovutti käytettäväkseni kirjoittamansa muistelmavihkosen. Sitäpaitsi tutustuin muihinkin kuopiolaisiin aktivisteihin.

Muurolan etapin asioista on minulle auliisti kertonut »John Graftonin»-aikainen aktivisti, johtaja Jussi Salmela.

Saksasta Suomeen komennettujen jääkärien retkistä ovat minulle suosiollisesti tietoja antaneet jääkärieverstiluutnantti J. V. Ahlroth, jääkärimajurit H. M. Olkkonen, O. J. Villamo, V. A. Paananen, Erik Malmberg, Erkki Raappana, H. Kekoni, Antti Kääriäinen ja Leo Kyander, jääkärikapteenit S. V. Pekkola, Hannes Karjalainen, F. H. Ilomäki ja Eino Polón, kapteeni Akseli

von Schrowe, jääkäriluutnantit Eino Lehto ja Artturi Kästämä, raskaantykistön patterinkomentaja luutnantti Lauri Pokki, luutnantti A. Arvid Niskala, vänrikki Aarne Korhonen ja jääkärivääpeli L. J. Rusanen.

Samoin ovat seuraavat asiantuntijat arvokkailla tiedoillaan minua tukeneet: konttoripäällikkö Armas Ahonen, rehtori Lauri Ahtola, luotsi Konsta Aspegrén, valokuvaaja Heikki Björn, insinööri Harry Backberg, liikemies Edv. Castrén, maisteri Almar Fabritius, varatuomari Johannes Gummerus, poliisikomisario Kaarlo Hackzell, toimittaja Uuno Hannula, matkailijakodinomistaja Juho Heiskanen, pormestari Fr. Hyöky, mekanikko Antti Härmä, muurari Allu Jokisalo, maisteri Taavi Kahra, poliisikomisario Väinö V. Karjalainen, poliisikonstaapeli J. Karppinen, kauppias Kalle Keränen, toimittaja Heikki Kokko, tohtori Arvi Korhonen, kauppias A. Korpelainen, poliisikomisario luutnantti K. Viktor Linderoos, rahastonhoitaja Abel Lyytikäinen, metsänhoitaja Viljo A. Lyytikäinen, prof. O. Manninen, talouspäälliköt J. Seppo Mattila ja Iikka Montell, liikemies Arvo Metsola, Suomen Suojeluliiton sihteerinapulainen Kalle Mustonen (Lönnbohm), maaherra Matti von Nandelstadh (kertonut Voima-liiton asioista), maanviljelijä August Niemi, toimittaja E. E. Nordlund, johtaja A. W. Nylander, rouvat Tyra Pietilä ja Kyllikki Pokki, maanviljelijä Eelis Posti, poliisikonstaapeli Jaakko Puhakka, rouva Anna Rantala,

nimismies Toivo Rautavuoma (Jernstedt), johtaja Esko Riekki, tohtori Volter Rihtniemi, insinööri Aale Roos, liikemies F. Åke Rossander, metsänhoitaja Oskari Rönkä, toimittaja Hannes Seppänen, esittelijäneuvos P, W. Snellman, liikemiehet Jonne ja Ossi Sundell, professori Gunnar Suolahti, kultaseppä Frans Tiura, herra Alpo Tolonen, johtaja Heikki Turunen, maanviljelijä Eelovi Vaara, konttoristi Väinö Wallin, maanviljelijä August Wilkuna, talonomistaja Kalle Winter, lehtori Isidor Vuori, maisteri Anna Väyrynen, rovasti J. Väyrynen ja neiti Martta Väyrynen.

Teoksen monet piirrokset ja kartat ovat jääkärimajuri Eero Heickellin käsialaa. Luutnantti Edvin Granroth taas on piirtänyt Kemin etappikartan ja erikoisen auliisti auttanut minua Peräpohjolan ja Lapin erämaihin hautautuneiden suurten muistojen kokoamisessa. Samoin on työnjohtaja Frans Saartola paljon minua avustanut sekä tiedoin että lukuisin valokuvin, joita hän on teosta varten ottanut.

Tohtori Kai Donner on nytkin myötämielisesti työtäni seurannut ja vaivojaan säästämättä tietojansa jakanut.

Samoin on maisteri Olla Teräsvuori tämänkin teoksen käsikirjoituksen kielellisesti ja muotopuolisesti tarkistanut antaen minulle muutenkin työni kestäessä erinomaisen arvokasta apua.

Kaikkia avustajiani kiitän vilpittömästi.

Joensuussa heinäkuun 30. p:nä 1926.

KARL ALBERT WEGELIUS.

JOHDANTO.

Ne Suomen heimot, jotka vuosien 400—700 vaiheilla jälkeen Kristuksen syntymän olivat — osaksi meren yli, osaksi Karjalan kannaksen kautta — siirtyneet Suomen niemelle, joutuivat täällä pääasiassa kahden voimakkaan vieraan vallan puristukseen. Lännestä käsin pyrki Suomen omistajaksi länsimaisen vapaan ja raikkaan merisivistyksen ihanteita noudattava Ruotsi ja idän puolelta villi ja sekasortoinen Venäjä. Näiden kahden vallan välisenä riitamaana Suomi sai kärsiä vuosisadan toisensa jälkeen, mutta tästä verikylvöstä nousi kallisarvoinen sato: Ruotsin vallan alaisuuteen joutuneet Suomen heimot alkoivat yhä selvemmin tajuta yhteenkuuluvaisuutensa. Varsinkin Kustaa Waasan toimeenpanema erämaiden asutus ilmeisesti lähensi kansamme eri heimoja toisiinsa. Myöskin se käsitys, että lännestä omaksuttu sivistys ja yhteiskuntajärjestys olivat monta kertaa jalommat kuin se kulttuuri ja se yhteiskuntamuoto, mikä oli tarjolla idästä päin juurtui vähitellen kansaamme. Suomen sivistyksellisen kehityksen kannalta katsottuna olikin erinomaisen tärkeätä, että Suomi joutui

länsimaisen Ruotsin yhteyteen. Suomen maakunnallisen erikoisaseman ja kansallisen erikoisuuden tajuamiseen vaikuttivat osaltaan eräät ulkonaisetkin seikat, m. m. se, että Suomi kauan keski-ajalla muodosti yhden ainoan hiippakunnan, siis kokonaisen, sangen tarkoin rajoitetun alueen, sekä se, että uskonpuhdistuksen aamun sarastaessa *Mikael Agricola* loi suomalaisen kirjakielen. Mutta kun Suomi, joka kuitenkin esim. 30-vuotisen sodan aikana antoi valtakunnan sotajoukkoihin kolmannen osan sen koko miesluvusta ja siten ratkaisevalla tavalla oli mukana luomassa Ruotsin suurvalta-asemaa, palveluksistaan huolimatta yhä sai olla emämaahan nähden osapuolen asemassa ja kun se sitäpaitsi sotien sattuessa jätettiin melkein oman onnensa nojaan, niin ei ole ihme, että meidän maassamme siellä täällä vähitellen syntyi pyrkimystä päästä erilleen Ruotsista. Ei ole kuitenkaan tähän mennessä voitu osoittaa, että keisarinna *Elisabetin* maaliskuun 18. p:nä 1742 päivätty kuuluisa julistus, missä ensi kertaa esiintyy itsenäisen Suomen valtion perustamista tarkoittava ajatus, olisi kansassamme saavuttanut huomattavaa vastakaikua, mutta joka tapauksessa se kuitenkin varmasti vaikutti omalla tavallaan herättävästikin. *Yrjö Maunu Sprengtporten* oli ensimmäinen, jolle itsenäisen Suomen tasavallan luomisen välttämättömyys selvisi. Ja Anjalan miesten joukossa oli myös niitä, jotka halusivat toteuttaa Sprengtportenin suunnitel-

man. Mutta varsinainen kansa ja suurin osa sivistyneistöäkin pysyi näistä hankkeista täysin syrjässä, jopa paheksuikin niitä.

Samoihin aikoihin virisi Turun yliopistossa erikoinen harrastus kaikkeen, mikä koski Suomen historiaa, Suomen kansaa ja suomenkieltä. Ja vaikkei näissä harrastuksissa, joiden sieluna oli *Henrik Gabriel Porthan*, ollutkaan mitään varsinaisesti valtiollista tahi itsenäisyyteen tähtäävää, niin siitä huolimatta nekin puolestaan valmistivat tietä itsenäisyysajatukselle.

Kaksikymmentä vuotta Anjalan tapahtumain jälkeen syttyi vuosien 1808—1809 sota, jolloin Venäjä valloitti isänmaamme. Porvoon valtiopäivillä Suomen uusi suuriruhtinas, Venäjän keisari Aleksanteri I lupasi juhlallisella hallitsijavakuutuksellaan koroittaa kansamme kansakuntien joukkoon vahvistaen samalla maan uskonnon ja perustuslait.

Näin Suomesta tuli valtio, jolla oli oma valtiosääntönsä ja perustuslaillinen valtiomuotonsa — kuitenkin ilman suverenisia oikeuksia — ja jota yhdisti Venäjään etupäässä vain se, että molemmilla kansoilla oli sama hallitsija, keisari-suuriruhtinas. Suomen miehet, ne, jotka uutta asiaintilaa kykenivät arvioimaan, olivat alussa kuin unissakävijöitä, ja sekavat tunteet, toivon ja epäilyksen, asuivat heissä. Jonkinlainen itsenäisyys, joka — kuten sanottu — toisille oli enemmän tai vähemmän tietoisena kangastanut, näytti olevan

saavutettu, mutta se oli kuin kansallemme heitetty keisarillinen armopala — siitäkin huolimatta, että Suomen joukot olivat sankarillisesti taistelleet ja näin vaikuttaneet siihen, että isänmaan kohtalo tuli odotettua paremmaksi, sillä voittajankin täytyi kunnioittaa kansaa, joka pienuudestaan piittaamatta ja yksin jätettynä sitkeästi puolusti maatansa, väistyen vain tuuma tuumalta ylivoiman edestä.

Uusi asiaintila ei ollut kuitenkaan johtunut vain historian arpanappuloiden mielivaltaisesta siirtelemisestä eikä Napoleonin oikukkaasta diplomatiasta, vaan sen takana oli sittenkin Jumalan johtava käsi. Näin alkanut Venäjän yhteydessä eletty satavuotiskausi tarvittiin tyyten kansamme herättämiseksi ja kasvattamiseksi edes niin suureen kansallisen olemassaolomme tajuamiseen, kuin se tähän mennessä on ilmennyt. Tämä kansan herääminen ja sen kasvattaminen oman itsensä tajuntaan kansallisena yksilönä ei olisi voinut ainakaan yhtä pian tapahtua Ruotsin yhteydessä, joka oli niin paljon korkeammalla sivistystasolla ja jonka valtakuntakokonaisuuden lujittamisen pyrkimys ei luonnollisestikaan olisi sallinut meikäläisten itsenäisyysajatusten kehittämistä, vielä vähemmän niiden toteuttamista. Ei *Adolf Iivar Arwidssonin* ja *G. E. Ehrströmin* syvälletähtääviä ajatuksia siitä, mikä oli oikeuden ja kohtuuden mukaista suomalaiseen kansanainekseen nähden, olisi voitu — Ruotsin vallan painostuksen alla — yhtä rohkeasti ilmoille

tuoda. Ja joskin itsenäisyyspyrkimyksen välttämättömyys meidän ollessamme Ruotsin yhteydessä olisi alkanut selvitä laajemmillekin kansankerroksille, niin tämän toteuttaminen olisi mahdollisesti myöskin synnyttänyt vaikeasti sovitettavan ristiriidan Ruotsin ja Suomen kansan välille.*

Oli Suomen vastaisen itsenäisyyden kannalta onneksi, että se liitettiin sellaiseen raakalaisvaltioon kuin Venäjään, sillä vain täten se selvästi huomasi länsimaisen sivistyksen arvon ja sen kalliin perinnön, minkä se oli Ruotsilta saanut. Venäjän yhteydessä saattoivat Suomen tietäjät, sellaiset kuin *Juhana Vilhelm Snellman*, *Johan Ludvig Runeberg*, *Sakari Topelius* ja *Yrjö Sakari Yrjö-Koskinen*** ynnä monet muut paremmin edelleen syvästi kehittää ja toteuttaa Arwidssonin ja Ehrströmin kaukonäköisiä ajatuksia, joiden sisältö voidaan pukea tuohon tunnettuun mietelauselmaan: *Ruotsalaisia* (s. o.

---

* Danielson-Kalmari: Suomen valtio- ja yhteiskuntaelämää 18:nnella ja 19:nnellä vuosisadalla; Kustavilainen aika I, siv. 396.

** Jyväskylän lyseon rehtorille Pesoniukselle v. 1863 kirjoittamassaan kirjeessä *Yrjö-Koskinen* lausuu Puolan kapinan johdosta, ettei Suomella silloin ollut syytä noudattaa Puolan esimerkkiä, koska Suomen olot olivat niin vähän kehittyneitä. Puolaan nähden sitävastoin kapina oli aivan luonnollinen. Ei myöskään olisi suotavaa joutua Ruotsin yhteyteen, koska se ehkäisisi kansallista valveutumista. Venäjä sitävastoin oli Suomelle niin vieras, ettei sen puolelta tarvinnut pelätä vaikutusta Suomen puoluemuodostukseen. Riippuvaisuus Venäjästä oli kyllä paha asia, *mutta kun aika tulee, kyllä siihenkin keinot keksitään.*

Ruotsin yhteydessä) *emme enää ole; venäläisiksi emme voi tulla; siis meidän täytyy olla suomalaisia.* Tämä historian välttämättömyyden synnyttämä, viime vuosisadan ensimmäisen puoliskon kehityksen tulos johti siihen, että isänmaamme ajattelevan kansanaineksen sisimmässä alkoi kyteä riippumattomuuden ja itsenäisyyden kaipuu. — Tarvittiin vain miehiä tämän jalon ja siunatun itsenäisyyshalun saattamiseksi yleiseksi koko kansassamme. Sillä ei siinä kyllin, että jotkut toisia päätä pitemmät käsittivät Suomen itsenäisyyden välttämättömyyden; *kansan itsensä täytyi — ja täytyy — se käsittää*, ennenkuin tuo suuri ja pyhä ajatus saattoi toteutua — ja toteutunut teko säilyä. Kansa oli siis herätettävä. Ja Jumala antoi herättäjiä, joiden ääni kaikui ja vieläkin kaikuu kautta Suomen niemen. Johan Ludvig Runeberg ja Juhana Vilhelm Snellman ovat ennen muita tässä mainittavat. Runeberg sulatti kansan sydämestä välinpitämättömyyden jään ja muokkasi maaperää; hän sytytti isänmaanrakkauden kipinän, lauloi toivoa epätoivoon, miesten mieltä ja rohkeutta, lauloi Suomen sodan sankareista vahvistaen täten yhteenkuuluvaisuuden tunnetta. — Samaan aikaan kohotti Snellman äänensä. Ukkonen jylisi, salamat välähtelivät, kansa alkoi herätä, ja sen kahlehtijat vapisivat. Ilman Snellmanin jättiläistyötä olisi Suomen itsenäisyysaatteelta puuttunut pohja ja toteutumisen mahdollisuus. Vasta hänen työnsä vaikutuksesta on kansamme syvimmin

ajattelevalle osalle selvinnyt Suomen itsenäisyyden arvo ja merkitys. Mutta paitsi herättäjiä ja perustuksen laskijoita tarvittiin vielä vuosikymmenien kuluessa jatkuvaa, sitkeätä, tarmokasta työtä.

Olemme jo maininneet, että tällä herätystyöllä oli paremmat menestymisen edellytykset Venäjän kuin Ruotsin yhteydessä. Olihan sitäpaitsi Suomen itsenäisyys Venäjänkin taholta keisarin sanan muodossa tavallaan tunnustettu; ja myöskin Nikolai I piti tätä hallitsijavakuutusta sen verran arvossa, ettei Aleksanteri I:n jalointa ja kunniakkainta hallitsijatekoa peruutettu. Seurasi sitten Aleksanteri II:n Suomelle niin valoisa ja toivehikas hallitus, joka Suomen miesten — ennen kaikkea Snellmanin — opastamana antoi voimakkaan sysäyksen Suomen todellisen itsenäisyyden unelmille. Suomen kansa sai valtiopäiviensä kautta äänensä kuuluville, Suomi sai oman rahan, oman sotaväen j. n. e. Mutta tätä ihanaa kevättä seurasi kylmä, kolkko takatalvi, jota jo Aleksanteri III:n eräät hallitustoimet ennustivat, mutta jonka vasta Nikolai II:n kurja, kaikkea alkeellisintakin oikeutta polkeva hallitus hirmumyrskyn tavoin päällemme pyrytti, jotta silmämme oikein avautuisivat myös Venäjään nähden ja jotta ymmärrettäisiin, että kansan, jos se tahtoo elää, on itse ohjattava kohtalonsa. Tarvittiin todella sulatusuunia ja ahdistuksen tulta, jotta oikea isänmaanrakkaus ja itsenäisyyskaipuu leimahtaisi ilmiliekkiin ja jotta Suomen kansalle kävisi päivääkin selvemmäksi että sitä

uhkasi täydellinen kansallinen tuho ja perikato Venäjän yhteydessä. Ja Kaitselmus piti tästäkin huolen. Historian osoittamien katalimpien tekojen sarjaan on luettava Nikolai II:n ja hänen ministeriensä suunnittelut ja toimenpiteet Suomen tuhoamiseksi. Hallitsija, jonka velvollisuuksiin kuuluu — jo itsesäilytysvaistonkin kannalta — oikeuden, lain pyhyyden ja keisarisanan loukkaamattomuuden säilyttäminen, rikkoi järjestelmällisesti kansallemme annetut juhlalliset vakuutukset ja hallitsijavalansa. N. s. helmikuun manifesti »perussäännöksineen» (helmikuun 15. p:ltä 1899) oli kuin salaman isku, joka tuli — joskaan ei kirkkaalta taivaalta — kuitenkin odottamatta, herättäen hämmästystä ja surua kaikissa kansankerroksissa. Täten riistettiin Suomen kansalta perustuslakien turva ja maassa saatettiin voimaan venäläinen lainlaadintajärjestys. Mutta seurauksena oli, että kansa unohtaen keskinäiset erimielisyytensä *heräsi* oivaltamaan, mikä sitä uhkasi. Kansan heräämisen kauniina todistuksena oli n. s. *joukkoadressin* synty, adressin, jonka avulla kansa turhaan koetti vedota hallitsijansa omaantuntoon, siihen, »voiko hän kaikkivaltiaan Jumalan ja historian edessä ottaa vastatakseen kokonaisen kansan siveellisestä perikadosta.» Seurasi sitten heinäkuun 12. p:nä 1901 annettu manifesti ja sen Suomessa noudatettavaksi säädetty *uusi asevolvollisuuslaki*, joka ei ollut säätyjen hyväksymä ja jonka mukaan suomalainen asevelvollinen voitiin sijoittaa Suomessa ja myös Pietarin kuvernementissa ole-

viin venäläisiin joukkoihin. Ja niin edelleen isku toisensa jälkeen. Mutta ei niin pahaa, ettei siinä jotain hyvääkin, sanoo sananlasku, ja niinpä nämä hallitsijan väkivaltaiset ja väärät sortotoimenpiteet vaikuttivat — kuten sanottu — herättävästi koko kansaan ja varsinkin *ylioppilaihin*, jotka eivät koneellisesti pitäneet huolta vain opinnoistaan, vaan seurasivat samalla valppaasti maan valtiollisen tilanteen kehittymistä. Ennen vuotta 1899 oli ylioppilaiden keskuudessa ollut huomattavissa valtiollista väsymystä, mutta helmikuun manifesti vaikutti kuin sotatorven törähdys, kuten tunnettu aktivisti tri *Herman Gummerus* lausuu. Yleisen valistustyön varjossa ylioppilaat ryhtyivät harjoittamaan voimakasta valtiollista herätystyötä osoittaen, mitä helmikuun valtiokaappaus tiesi ja mikä pirullinen juoni oli kenraalikuvernööri Bobrikoffin maanjakolupausten takana. Ja uusi asevelvollisuuslaki nosti ylioppilaat kerrassaan sotajalalle, saaden aikaan kutsuntalakkoja kautta koko maan, niin että venäläiset vallanpitäjät olivat alussa aivan neuvottomia. Tämä jo viittasi aktiiviseen toimintaan.

Routavuosien aikana asettui kansan valistuneiston enemmistö n. s. passiivisen vastarinnan kannalle, kieltäytyen hyväksymästä venäläisten laittomia toimenpiteitä. Mutta passiivinen vastarinta osoittautui pitkällisen rauhan vallitessa Euroopassa lopultakin toivottomaksi ja ajan pitkään aivan tuloksettomaksi suhteessamme Venäjään. Se teki sen virheen, että se perusti

toivonsa hallitsijain ja valtiomiesten oikeamielisyyteen ja mielenjalouteen, jota ei ollut olemassa. Sillä Machiavellin tunnettu sääntö, *valta on oikeutta*, on halki maailmansivun valitettavasti ollut kaiken diplomatian johtotähtenä ja tulee sellaisena olemaankin, niin kauan kuin itsekkäisyys pitää ihmissydämet vallassaan. Passiivinen vastarinta oli kyllä isänmaalliselta näkökannalta jaloa ja ylevää sekä kasvattavaa lain pyhyyden tunnon juurruttamiseksi. Se esti myös huomattavassa määrässä ja melko pitkään kansamme vaipumasta täydelliseen toivottomuuteen, se antoi ainakin jonkinlaista lohdutusta ja siveellistä tukea kansamme raskaissa koettelemuksissa.

Helmikuun manifesti ja uuden asevelvollisuuslain voimaansaattaminen sai ylioppilasnuorison jo tavallaan toimimaan aktiivisesti. Ja kuta enemmän venäläiset vallanpitäjät nojautuivat raakaan väkivaltaan, kuten kasakkamellakoihin ja nuhteettomien kansalaisten vangitsemisiin, sitä ilmeisemmin rupesi aktivistinen harrastus kytemään nuoremmassa sukupolvessa. Nuoret rupesivat väsymään noihin ainaisiin protesteihin, kukkiin ja lauluun. Vanhat johtajat taas olivat sitä mieltä, että vastustuksen piti tapahtua *lain pohjalla*, että sen siis tuli nojautua kansalaisten lainkuuliaisuuteen; mutta oikeuskäsitteiden täytyi ajan pitkään hämmentyä, kun nähtiin, että lainrikkojat saivat olla turvassa ja että vääryyttä kärsi-

neet jäivät kostamatta.* Kaikesta huolimatta nuorissa voitti sijaa seuraavaan kysymykseen pukeutunut ajatus: *Minkätähden me emme saa suojella itseämme*, minkätähden meidän täytyy olla ikäänkuin kahlehdittuina tuohon dogmiin (oppilauseeseen), jonka mukaan meidän aseettomana turvanamme on vain laki, sillä meillähän vallitsee todellisuudessa venäläisten julistama sotatila, ja laki on syrjäytetty?! Näin ajatteli *Eugen Schauman*, Suomen huomatuin aktivisti, kehittäen ajatuksensa teoksi ja uhraten nuoren elämänsä vakaumuksensa puolesta, jolla tahtoi palvella isänmaatansa. Ja tunnustettakoon julkisesti, että tämän teon hyväksyivät kaikki isänmaallisesti ajattelevat, ja suuri ilo valtasi niin vanhojen kuin nuortenkin mielet, kun oli noussut edes yksi, joka oli uskaltanut kohottaa aseensa ilkkuvaa, väkivaltaista sortajaa vastaan, eikä vain tätä, vaan koko sitä hallitusjärjestel-

Eugen Schauman.

* Näin *Herman Gummerus* teoksessaan: »Aktiva kampår 1899—1910», jota pääasiallisesti olemme lähteenämme käyttäneet selostaessamme »Suomen aktiivisen vastustuspuolueen» ja Voima-liiton vaiheita.

mää vastaan, joka polki jalkojensa alle meidän lakimme ja sai hallitsijan rikkomaan valalliset lupauksensa. Kenraalikuvernööri Bobrikoffin kuolema (16. VI. 1904) synnyttikin uutta rohkeutta koko maassa; kansa vapautui oman voimattomuutensa tunteesta.

Eugen Schauman viitoitti ensimmäisenä sen tien, jolle Suomen ennemmin tai myöhemmin oli astuttava, nim. *aktiivisen taistelun tien.*

Saman vuoden loppupuolella kuin Eugen Schauman teki ikimuistettavan tekonsa, perustettiin *Konni Zilliacus*'en väsymättömien ponnistusten hedelmänä »*Suomen aktiivinen vastustuspuolue*», joka tahtoi vahvistaa väestön vapauden tunnetta: a) levittämällä valtiollista kirjallisuutta, b) hankkimalla aseita väestölle ja c) taloudellisesti tukemalla n. s. »taistelujärjestöä». Puolue auttoi myöskin Venäjän vallankumouksellisia, mitä useat yksityiset olivat jo kauan tätä ennenkin tehneet. Mitään yleisempää kannatusta ei puolue kuitenkaan johdossa olevien valtiollisten piirien taholta saanut. Mutta sen vaikutus ja siihen liittyneiden luku kasvoi salaisuudessa kasvamistaan. Aktiivisen vastustuspuolueen Suomessa toimivana johtajana oli rohkea ja isänmaan puolesta paljon uhrannut varatuomari *Johannes Gummerus.* Puolueeseen ei kuulunut, kuten usein on väitetty, vain pieni ryhmä helsinkiläisiä, vaan siihen liittyi paikallisia, 25:n hengen ryhmiä ympäri maata. Puolueen syntyminen herätti ulkomailla suurta huomiota, ja Venäjän hallitukseen

nähden pidettiin sangen arveluttavana seikkana sitä, että Venäjän vallankumouksellisten yhtymän takana oli kansa, jonka lojaalisuus (lainkuuliaisuus) aikaisemmin tiesi valtakunnan turvaa. Aktiivinen vastustuspuolue toivoi hyvin paljon työväen vallankumousliikkeestä, jonka ohjelmaan kuului m. m. työskenteleminen Suomen itsenäisyyden hyväksi, mutta kun tämä liike sitten suistui harhapoluille, mikä ilmeni varsinkin Viaporin kapinan aikana heinäkuun lopulla 1906, niin aktiivinen vastustuspuolue erosi vallankumouksellisesta työväestä. Ohjelmaansa kuuluvaa väestön aseilla varustamista puolue toteutti siten, että Konni Zilliacus japanilaisten avustamana hankki Venäjän vallankumouksellisia varten Wetterli-mallisia makasiinikiväärejä, joista osan piti jäädä Suomeen. Aseet tuotiinkin tuolla salaperäisellä »*John Grafton*»-nimisellä rahtilaivalla. Mutta kun Venäjän vallankumouksellisista ei ollut lastin vastaanottajiksi ja kun suomalaisten akti-

Konni Zilliacus.

vistienkaan ei onnistunut päästä laivan yhteyteen,* palasi se ensin Kööpenhaminaan kulkien sitten sieltä Pohjanlahdelle, Kemin tienoille, minne *Möylynkari*-nimiselle luodolle saatiinkin jätetyksi osa lastista. Mutta paluumatkalla, kuten tunnettua, laiva ajoi Pietarsaaren edustalla karille, jolloin ei ollut muuta neuvoa kuin räjäyttää se lastineen päivineen ilmaan. Tämä oli kyllä kova isku aktiiviselle vastustuspuolueelle, mutta yrityksellä oli silti suuri merkitys, sillä Venäjällä levisi huhu, että koko Suomi oli vahvasti asestettu; ja kansamme keskuudessa — huolimatta aseiden maahantuonnin epäonnistumisesta — se vaikutti voimakkaan herättävästi. »John Graftonin» tarina** myös rohkaisi kansaamme melko lailla.

Edellämainittu vastoinkäyminen ei kuitenkaan masentanut aktiivista vastustuspuoluetta, vaan se päätti rohkeasti jatkaa ohjelmansa toteuttamista, varsinkin kansan aseilla varustamista sekä myöskin sen harjoittamista niiden käyttöön. Joulukuussa 1905 puolueen hallitus neuvotteli passiivisen vastarinnan johtomiesten

---

* »John Grafton», joka kulki »Luna»-nimisenä, oli saapunut Tytärsaaren luo Suomenlahdelle lastinaan 15,560 kivääriä, $2^1/_2$ miljoonaa panosta, 2,500 kpl. englantilaisia upseerirevolvereja panoksineen ja 3 tonnia Blasting-räjähdysšelatiinia (sisältäen 97 % nitroglyseriiniä). Tästä lastista piti Suomeen jätettämän 5,500 kivääriä ja vastaava määrä panoksia, 500 revolveria ja 1 tonni räjähdysšelatiinia.

** Tarkemmin tehdään »John Graftonista» selkoa tämän teoksen toisessa osassa.

n. s. *kagalin* kanssa asiasta, ja tällöin päätettiin perustaa koko maata käsittävä, *urheilu- ja ampumayhdistys*, jonka salaisena tarkoituksena juuri oli ensin asestaa kansa ja sitten harjoittaa se niiden käyttöön. Yhteistyöstä kagalin kanssa ei kuitenkaan tullut mitään, vaan aktiivinen vastustuspuolue sai osalleen koko yrityksen. Näin oli kuitenkin lausuttu *Voima-liiton* syntysanat. Varsinaisena aloitteentekijänä lienee ollut puolueen hallituksen jäsen, rohkea ja uupumaton lehtori *Hugo Stenberg*. Kaksi isänmaallista miestä. entisiä upseereja, lähetettiin tammikuussa 1906 ulkomaille aseita tutkimaan ja ostamaan. Kaupasta sovittiin, ja seuraavana kesänä ilmestyi Suomen vesille moottorikuunertti »*Peter*» lastinaan 2,500 Wetterli-kivääriä ja 1,125,000 panosta. Lasti purettiin Närpiössä, mistä aseita* lähetettiin ympäri Suomea; m. m. lastattiin osa Porissa rautatievaunuun Kuopioon vietäväksi. Koko maata varten oli kaksi palkattua neuvojaa, nim. kapteeni *Matti von Nandelstadh* ja hänen tultuaan Tampereen poliisimestariksi kapteeni *R. E. Wiberg* ja toisena ent. luutnantti *Leonard Lindqvist* (Laukki), joka pääasiallisesti toimi Lounais-Suomessa. Nandelstadh ja Lindqvist laativat m. m. täydellisen ohjesäännön suksilla toimeen-

---

* Noin kolmasosa eli 800 kivääriä ja 100,000 panosta joutui viranomaisten käsiin; niistä takavarikoitiin 600 »Hanhi»-nimisestä proomusta Helsingin Hietalahdessa ja 260 eräästä rautatievaunusta Savon-radan varrella.

pantavia rintamaharjoituksia varten. (Nimetön punakantinen kirja). Neuvojat, varsinkin Nandelstadh ja Wiberg, kulkivat paikasta toiseen järjestäen urheilukilpailuja, toisin sanoen aseharjoituksia. Aate levisi nopeasti, ja innostus oli suuri. Toukokuussa 1906 oli jo 125 ryhmää toimessa yli koko maan. Viipuriin perustettiin erityinen yhdistys, »*Karjalan kansan mahti*», joka toimi yhdessä Voima-liiton kanssa. Voima-liiton kanslia oli Helsingissä Pietarinkadun 7:ssä, ja sitä hoiti maisteri *K. P. Mannelin*, kuuluisa »*Eero Kalske*». Siellä Nandelstadh yhdessä »Eero Kalskeen» kanssa laati sen kiertokirjeen, jonka santarmit sitten väärensivät. Voimaliitto oli alussa salainen samoin kuin sen tarkoitusperäkin. Mutta sitten kun se oli järjestetty ja kun aseita oli hankittu, päätettiin liitto asian ilmitulemisen peittämiseksi laillistuttaa; perustavasta kokouksestakin lokakuulla 1906 ilmoitettiin jo julkisesti sanomalehdissä. Mutta marraskuun 9. p:nä 1906 tuli kuolinisku, kun senaatti määräsi, että liiton tuli heti hajaantua. — Seurasi sitten tunnettu, laaja oikeudenkäynti.

Kuten Suomen aktiivinen vastustuspuolue, niin sen kasvattikin, Voima-liitto laski Suomen itsenäisyystaistelulle lujan pohjan; sen työ ei ollut turhaa, sen heittämä siemen iti. Varsinkin *Pohjois-Suomessa*, missä Voima-liitto toimi erittäin pontevasti, sai jääkäriliike, sitten kun sen aika tuli, voimakasta tukea, ja kansan itsenäisyyspyrkimys osoittautui sangen elinvoimaiseksi.

F. A. Seynin tultua kenraalikuvernööriksi 1909 oli samalla Suomen aktiivisen vastustuspuolueen tarina lopussa. Uusi vaino- ja sortokausi alkoi, ja Konni Zilliacus'en täytyi suin päin paeta maasta. Mutta vanha aktivismi jätti nuorille huomattavan testamentin, sen nimittäin, että heidän piti olla valmiit maan vapauttamiseksi, kun jokin uusi katastroofi saisi Venäjän kukistumaan, ja että heidän tuli luottaa kansan omaan vapautumistahtoon. Tuo nuori perijä, *jääkäriliike*, tulikin vanhan aktivismin aatteille uskolliseksi.

Ei sovi myöskään unohtaa sitä valtavaa vaikutusta, mikä *marraskuun suurlakolla* v. 1905 oli kansamme heräämiseen. Se syntyi *aktiivisen vastustuspuolueen aloitteesta* sosialistien ja perustuslaillisten yhtyessä toimintaan. Tässä lakossa aktivismin aatetta sovellutettiin käytäntöön. Se näytti selvästi, että Suomi ei aikonut alistua orjaksi, se osoitti, mikä suunnaton voima asui yksimielisessä kansassa ja sen keskeltä kuului myös huutoja: »Suomi itsenäiseksi.» Japanin sota ja marraskuun suurlakko aukaisivat meidän silmämme huomaamaan, että Venäjän kolossi vapisi liitoksissaan.

Varmaa on, että jääkäriliike ja kansan syvien rivien ymmärtämyksellinen sekä luottava ja toivova suhtautuminen siihen johtaa juurensa »John Graftonin» ja Voimaliiton ajoilta. Vanha aktivismi siis, kuten sanottu, laski pohjan ja kylvi siemenen, joka kantoi hedelmän.

Tarvittiin vain yksi vihainen piiskanisku, vuoden

1914 marraskuun venäläistyttämisohjelma, niin Suomen nuoriso ymmärsi, mikä sen velvollisuus oli. Se ei lähtenyt enää rukoilemaan, vaan sen korvissa soivat suuren runoilijan sanat:

»Siis miekkahan ja vastaan vainoojaamme.»

TORNION ETAPPI

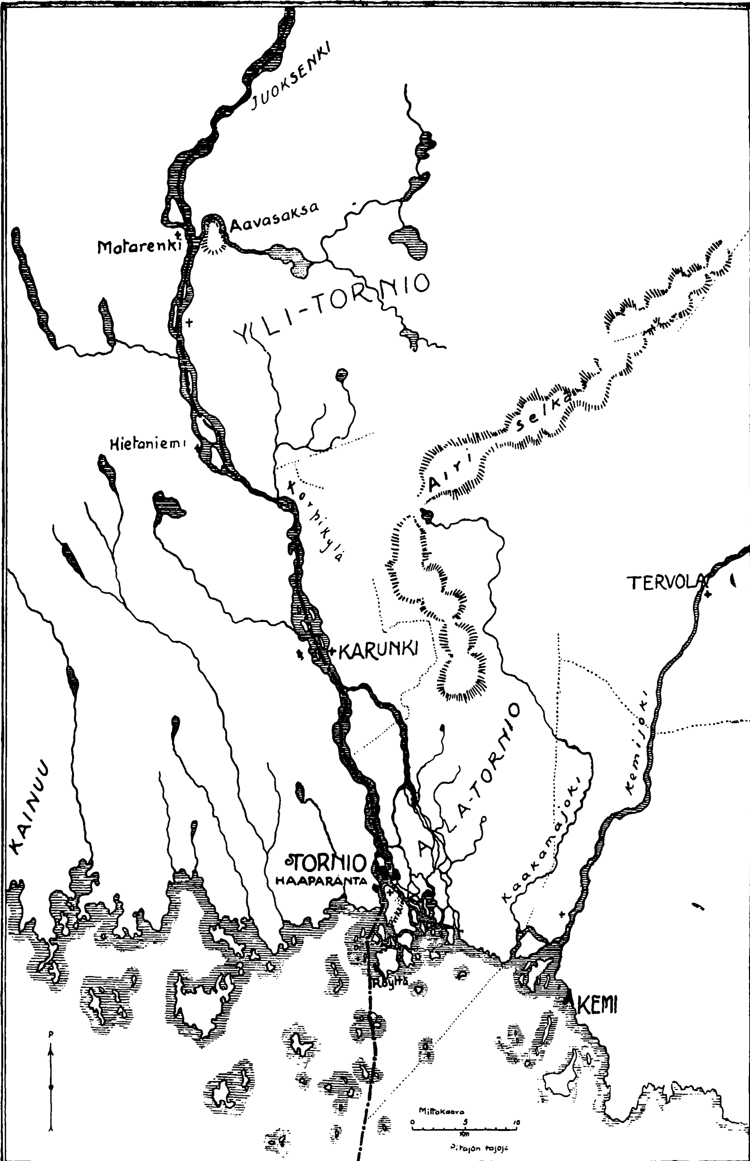
TORNIOLAISTEN AIKAISEMMAT AKTIVISTISET HARRASTUKSET JA TORNION ETAPIN ALKUVAIHEET.

Maa ponteva Pohjolan äärillä on,
se on entistaistojen tanner;
niin rohkea, reima ja horjumaton,
se on muistojen mainio manner.

A. V. Koskimies.

»Pohjan Tornio».

Pohjanlahden pohjoisimman rannikon seudut ovat varhain saaneet asutuksensa, skandinavialaisten kertomusten mukaan ehkä jo 800-luvulla; ja näiden seutujen asukkaat ovat olleet suomalaisia, *kainulaisia.* Tornionjoen suu, kuten muidenkin suurten Pohjanlahteen laskevien jokien suut, muodostui varhain tärkeäksi kauppapaikaksi. Pirkkalaisten nimellä tunnetut kauppiaat ja Lapin verottajat liikkuivat luonnollisesti täälläkin; heidän muistoaan kertoo vielä nytkin m. m. Pirkkiön saaren nimi. Kun varsinkin Tornionjoen suupuolella oli ammoisista ajoista asti käyty vilkasta kauppaa, heräsi luonnollisesti paikkakunnan asukkaissa vähitellen halu saada

Tornionjoki-laakson maastokartta.

tämä elinkeino järjestetyksi perustamalla kaupunki. Tornionjokelaiset kääntyivätkin tässä tarkoituksessa Ruotsin hallituksen puoleen. Vihdoin antoi Kustaa II Adolf kaupunginperustamisluvan vahvistamalla Tornion kaupunginperustamiskirjan toukokuun 12. p:nä 1621*. Kaupunki rakennettiin Tornionjoessa olevalle Suensaarelle (Svensaröhön), joka kuitenkin joen suupuolen yleisen mataloitumisen vuoksi aikaa voittaen (ainakin jo 1700-luvun alussa) kasvoi kiinni Ruotsin mantereeseen, jotenka se nyt muodostaa Tornionjokeen pistävän niemen. Kulkuväylän yhä mataloituessa syntyi Selleen saaren eteläpäähän *Röytän* ulkosatama, minne isot laivat vapaasti saattoivat ankkuroida ja mistä pienemmät laivat välittivät liikennettä kaupunkiin, kuten nytkin. Tornio ja Tornion seudut kuuluivat koko Ruotsin vallan ajan hallinnollisesti Ruotsiin, sillä vuodesta 1374 tuli Kaakamanjoki Suomen ja Ruotsin hallinnolliseksi rajaksi. Mutta olosuhteet muuttuivat kerrassaan syyskuun 17. p:nä 1809 solmitun Haminan rauhan jälkeen. Venäjän edustajat vaativat, paitsi koko Suomea ja Ahvenanmaata, myös Kaakaman- ja Kainuun-jokien välistä aluetta, joten Suomi olisi saanut lännessä kansallisuusrajan, siihen kun täten olisivat tulleet kuulumaan Pohjois-Ruotsin nykyiset suomalaisseudut. Ruotsin edustaja vapaaherra von Stedingk sai kuitenkin asian aliste-

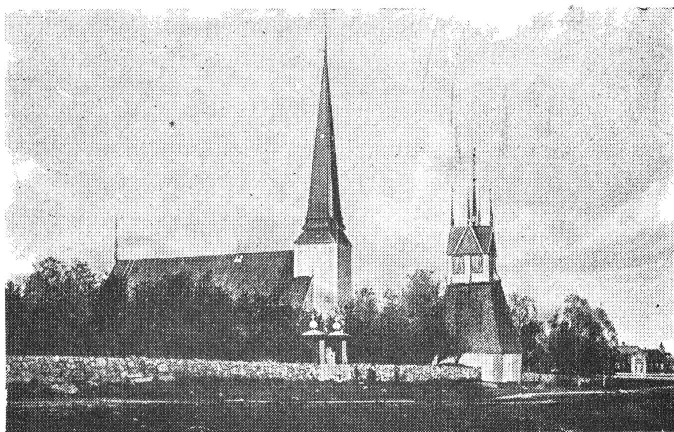
---

* Lähteenä osittain käytetty v. 1921 painettua »Tornio 1621 $^{12}/_{5}$ 1921»-nimistä muistojulkaisua.

Handolinin-silta. Pisteviiva merkitsee valtakuntien välistä rajaa. Taustalla Haaparanta.

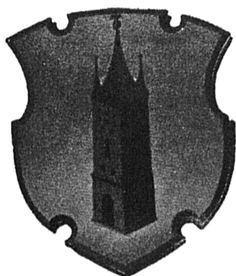
tuksi Aleksanteri I:n henkilökohtaisesti ratkaistavaksi; ja tämä veti punaliidulla kartalle viivan pitkin Tornion- ja Muoniönjokia Lapin rajalle, vaatien Tornion kaupungin ehdottomasti kuuluvaksi Suomeen. Ruotsi sai siis näinollen pitää osan Länsipohjaa siellä asuvine suomalaisineen. Uudet olot tuottivat luonnollisesti Torniolle hankaluutta, ja kaupallisessa suhteessa se menetti koko paljon. Sitä vastapäätä, Ruotsin-puoleisen Länsipohjan keskustaksi, perustettiin 1842 *Haaparannan* kaupunki, joka on nopeasti kasvanut ja jonka Torniosta erottaa vain pitkä puusilta, n. s. *Handolinin-silta.* Haaparannan kaduilla ja liikkeissä kajahtelee suomenkieli heleänä, kuten Ruotsin Länsipohjassa yleensä, ja väestön välillä Tornionjoen kummallakin puolen vallitsee läheinen, usein

Tornion kirkko.

sukulaisuussuhteisiin perustuva yhteys — puhumattakaan kansallisuussiteistä. Paremmat olot, korkeampi ruotsalainen kulttuuri, ruotsinkielinen kansakouluopetus ja Ruotsin hallituksen tuhlaamalla Länsipohjan laitoksiin siroittelemat miljoonat ovat vaikuttaneet sen, että nuorempi polvi harrastaa tulla »fiiniksi», s. o. ruotsalaistua. Kansallisuustietoisuus on Länsipohjan suomalaisten keskuudessa yleensä heikkoa. — Laestadiolaisuus on myös huomattavana yhdyssiteenä Tornionjoen kummallakin puolen.

Tornio on sievä pikkukaupunki, jonka Ruotsin Länsipohjan kyljessä lepäävänä Suomen mantereesta erottaa sillä kohtaa verraten leveä Tornionjoen itäinen haara. Suomen puolella olevan rautatieaseman ja Tornion kaupungin välillä ylläpidetään liikennettä höyrylautalla.

Tornion vaakuna.

Tornion huomattavimpia rakennuksia ja menneiden vuosisatojen työn ja kulttuurin arvokkaimpia muistoja on kaupungin nykyinen kirkko, joka ensimmäisen kirkon* (salaman sytyttämänä) tuhouduttua valmistui nähtävästi edeltäjänsä malliin rakennettuna v. 1686. Kirkko on puusta, pohja-alaltaan sovinnainen suorakaide, ja sen länsipäätyyn liittyy 36.5 metriä korkea suikeahuippuinen torni. — Sisältäkin kirkko on maalauksilla koristettuine kattoholveineen erittäin aistikas ja hartautta herättävä; lattian alus on täynnä sukuhautoja. Tornio on pitkän, kolmisatavuotisen olemassaolonsa aikana nähnyt ja kokenut paljon. Se on nähnyt Isonvihan kauhut; se on nähnyt vertavuotavien Suomen joukkojen tähteitten vihollisen ylivoiman ahdistamina kulkevan kauttansa; se on ottanut suojiinsa vv. 1808—1809 sodan sankarillisen armeijan, vaalinut sitä ja vihkinyt lähes 2000 ankaran kulkutaudin murtamaa sota-urhoa haudan lepoon »Virkamaalla». Mutta se on nähnyt iloisempiakin päiviä: Se on ottanut vastaan kruunupäisiä hallitsijoita ja näiden loistavia seurueita. — Ja viimeiseksi se sai nähdä venäläisen sortajan harjoittavan röyhkeää valtaansa.

---

* Tämän torni on kuvattuna kaupungin vaakunassa.

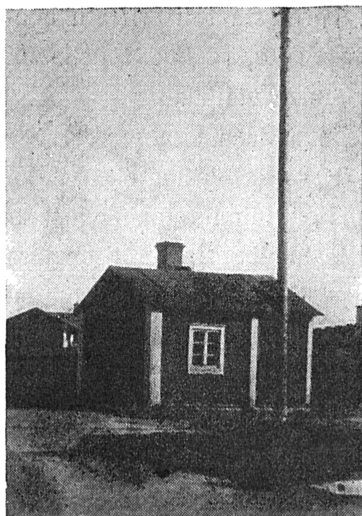
Maailmansodan aikana Torniosta tuli erittäin huomattava kauttakulkuliikennepaikka, se kun todella oli silloin ainoa portti idän ja lännen välillä.

Se seikka, että Tornio on aivan Haaparannan kyljessä ja että raja edelleen kulkee keskeltä Tornionjokea, antoi Peräpohjolan aktivisteille paljon toimintamahdollisuuksia, ja ankarasta vartioinnista huolimatta se oli omansa kiihoittamaan hyvinkin rohkeisiin yrityksiin, sillä rajan läheisyys tiesi myöskin turvaa. Samaten tuo maailmansodan aikana Tornion ja Haaparannan välille kehittynyt tavaton liike melkoisesti helpotti salaista toimintaa.

Tämän ylpeän »Pohjan Tornion», tämän pohjolan helmen isänmaan vapauttamistyössä kokemiin vaiheisiin me käymme nyt tutustumaan.

Routavuosien aikaisia aktivisteja ja vihollisia.

Olemme todenneet, kuinka vanhan aktivismin kylvöstä kasvoi nuori oras, josta kehittyi jääkäriliikkeen aikaisia Suomen itsenäisyyden esitaistelijoita. Torniossakin oli joukko »John Graftonin» ja Voima-liiton lumoissa toimineita rohkeita aktivisteja, sekä miehiä että naisia. Näistä mainittakoon vain muutamia, kuten veljekset *Heikki* ja *Kaarlo Björn* sekä heidän sisarensa, nyk. rouva *Anna Rantala.* Heistä on Kaarlo Björn siirtynyt Amerikkaan. Niinkuin tiedämme, kuului »Suomen aktiivisen vastustuspuolueen» ohjelmaan Venäjän vallankumouk-

Björnien kotitalo Torniossa. Majoista matalista ovat monet lujat miehet lähteneet.

sellisten auttaminen. Mutta jo ennen mainitun puolueen syntymistä olivat Björnin sisarukset väsymättömässä puuhassa salaisen kirjallisuuden ja aseiden kuljettamiseksi Haaparannalta Tornion kautta Viipuriin, mistä lähetykset sitten taas toimitettiin edelleen. Ja kun »Vapaita sanoja» tai muuta, Suomen kohtaloa käsittelevää kiellettyä kirjallisuutta oli toimitettava määräpaikkoihin Suomessa, oli sisarusten innostus tavaton. Kirjaset tuotiin Haaparannalta Tornioon ja sieltä Ouluun. Oulun asemalta Heikki Björn lähetti niitä 20—30 kg:n suuruisissa paketeissa sekatavarana eri henkilöille — salanimin. Hänen sisarensa Anna Rantala ja veljensä Kaarlo Björn olivat kaikessa mukana, milloin kuljettaen Helsinkiin ja Viipuriin salaista kirjallisuutta, milloin puuhaten jotakin muuta yhtä vaarallista.

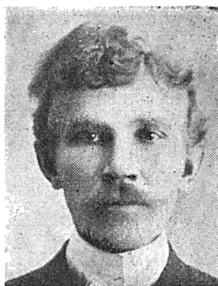
Niinpä kerrankin*, kun vanhemman veljen Heikki

---

* »Sortovuodet ja suurlakko Oulun kaupungissa ja läänissä», sivu 49.

Heikki Björn.

Kaarlo Björn.

Björnin vähän ennen suurlakkoa piti rautateitse viedä etelään »Vapaita sanoja», niin hän lähti edeltäpäin asemalle, jonne nuoremman veljen Kaarlo Björnin oli määrä tuoda korissa tuota kiellettyä kirjallisuutta. Mutta tätäpä ei alkanut kuuluakaan, ja kello oli jo ensi kerran kilahtanut. Kaarlo oli tunnettu hitaudestaan, ja Heikki kulki tämän takia hermostuneesti asemasillalla kahden uskotun kanssa soimaten veljensä viipymistä. Kello soi toisen kerran, ja silloin vihdoin viimein hän näki Kaarlon tulevan koreinensa. Mutta toisesta korvasta piteli koria — santarmi!

— Jumala varjelkoon tuota onnetonta! Minkä kauhean onnettomuuden hän nyt on aiheuttanut! — Kylmät väreet karmivat Heikki Björnin selkäpiitä.

Uskomattoman häpeämättömin ilmein nuorukainen riensi palavissaan puhkien, yhä pitäen korista, santarmi kopan toisessa korvassa, vanhempaa veljeänsä vastaan. — »Onpas poika arveluttavan yksinkertainen», tuumi

vanhempi veli itsekseen. »Eihän hänen tarvitsisi ilmiantaa veljeänsä, vaikka itse onkin tavattu askaroimasta kielletyn kirjallisuuden kanssa!»

Mutta juttu selvenikin aivan odottamattomalla tavalla. Nuori mies riensi ohi ja heitti korin erääseen vaunuun — yhä vain santarmin avulla — ja kun he sitten taas astuivat laiturille, kuuli veli, joka viime hetkessä hyppäsi junaan, Kaarlon kiittävän santarmia hyvästä avusta. Vasta kotiin palattuaan Heikki Björn sai selityksen tuohon arvoitukseen.

Kyseessäoleva santarmi oli luonteeltaan hyväsydäminen mies, ja kun hän oli nähnyt Kaarlo Björnin raahaavan raskasta koria asemalle päin, niin hän oli tarjonnut apuaan, sillä sama matkahan hänelläkin oli. Kun santarmi oli huomauttanut korin todella painavan paljon, oli Kaarlo vakavasti vastannut: »Siinä on vasta pesusta tulleita liinavaatteita.»

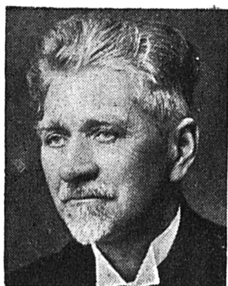
Olipa Heikki Björn mukana möylyläisten asioissakin. Hän meni nim. Kemiin tuodaksensa sieltä Tornioon erääseen Selkäsaaren makasiiniin kätkettyjä »John Grafton»-kiväärejä. Häntä auttoi kolme kemiläistä, yhteiskoululainen Arvo Metsola (Skog), talollisenpoika Erkki Salmela ja kelloseppä Antti Parviainen. He menivät lokakuun 8. p:n iltana kahdella purjeveneellä Selkäsaareen, jonka eteläpäässä olevasta makasiinista he ottivat noin 80 kivääriä ja kymmenkunta laatikkoa panoksia. Tämä suoritettiin siten, että otettiin seinästä, merkityltä koh-

dalta laudat irti, jottei ovia tarvinnut murtaa. Lasti sijoitettiin veneisiin ja syksyisen yön pimeässä lähdettiin kovassa myrskyssä purjehtimaan Torniota kohti. Björn, jonka vene oli hyvin huono, arveli viimeisen hetkensä tulleen, mutta hän saapui kuitenkin Salmelan kera Munaluotoon. Aamun sarastaessa he ilokseen huomasivat, että toinenkin venekunta oli saapunut samaan saareen asettuen ankkuriin sen eteläpäähän. Salmelan veneestä lastattiin kiväärit toiseen veneeseen, mutta panoslaatikot piilotettiin venäläisten asumaan, Heinä-Räiskön pohjoispäässä olevaan ponttuukoppiin makuulavitsan alle. Björn, Skog ja Parviainen purjehtivat sitten lastinsa kera Hamppuleiviskän saarelle (Ruotsin puolelle) purkaen aseet maanviljelijä Gustaf Holmströmin makasiiniin, mistä Heikki ja Kaarlo Björn, puuseppä K. Koski, rakennusmestari E. Tamminen, talonomistaja T. Petterson ja konttoristi Waldemar Hackzell marraskuun alussa 1905 kävivät ne kelkoilla noutamassa heikkoa jäätä myöten. Aseet tuotiin ensin Tornioon, mistä ne vietiin Ouluun maisteri Lenna Åströmille.

Paljon saivat Björnit kokea santarmi- ja virkavallan puolelta, sillä vaikka he toimivatkin tavattoman ovelasti, heräsi heitä vastaan väkisinkin epäilyksiä. Niinpä m. m. tullinhoitaja Robert Rynö nosti oikeusjutun* rouva

---

* Asia oli esillä Tornion raastuvanoikeudessa (14. IV. 1912). Rouva Rantala sai kiväärin kuljetuksesta 100 mk:n ja Rynölle lausumistaan sanoista 30 mk:n suuruisen sakon; senaatin oikeus-

Otto Nordberg.

Rantalaa vastaan kiväärin kuljettamisesta. Rouva Rantala puhui suunsa puhtaaksi antaen asianomaiselle aika löylyn ja lopettaen: »Sellaisia te teette oman leivän pelossa ja tähtisateen toivossa.» Kun rouva Rantala sentään tiesi »syntinsä» ja kun viranomaisillakin niistä oli koko joukon vihiä, katsoi hän parhaaksi — af Enehjelmin hallitusta karttaen — lähteä ulkomaille ja pyysi tämän takia passia poliisimestari Melartilta. Kun tämä vedoten kuvernöörin kieltoon ei passia antanut, huudahti rouva Rantala: »Minä en häpeä elämääni koskaan eikä minua ole Suomen lakien mukaan syytetty mistään!»

Myöskin Heikki Björniä vastaan nostettiin oikeusjuttu, joka kesti 10 vuotta; häntäkin syytettiin luvattomasta ampuma-aseiden maahantuomisesta. Tuli toiset ajat, ja juttu raukesi sikseen. Tämän oikeudenkäynnin johdosta Heikki Björn lausui miehekkään luottavaisesti: »Meillä on ollut aina se toivo, että oikeus lopultakin voittaa.»

Tällaisia rohkeita, isänmaallisia aktivisteja oli routavuosien aikana Torniossa muitakin, kuten junailija

---

osastossa viimeksimainittu koroitettiin 100 mk:si. Rouva Rantalaa syytettiin myös majesteettirikoksesta; tätä asiaa tutki Vaasan hovioikeus, joka kuitenkin vapautti hänet (19. IV. 1914.)

Kustaa Äimälä, kauppias *Otto Nordberg* y. m., mutta koska tarkoituksemme ei ole kajota vanhojen aktivistien kylläkin huomattavaan ja ansiokkaaseen toimintaan, rajoitummé vain edellämainittuun.

Kun aika oli synkkä ja toivoton, oli luonnollista, että nuorempi polvi ihastuksella loi katseensa vanhoihin rautakouriin imien heiltä aktivistivaistoa vereensä.

Voidaksemme oikein arvioida Peräpohjolassa jääkäriliikkeen aikana vallinnutta kansan mielialaa meidän on palautettava lyhyesti mieleemme myös sikäläiset *suurlakontakaiset* olot. Oulun läänin silloisella kuvernöörillä oli erinomainen vaisto saada venäläisen sortojärjestelmän mukaisia järjestyksenvalvojia lääniinsä. Niinpä hän nimitti Tornion poliisimestariksi miehen, joka santarmipäällikön viittauksista oli valmis mihin tahansa; uusi poliisimestari taas toi mukananansa ylikonstaapeliksi ja uskotukseen erään käräjäkirjurin, entisen tukinuittajan. Nämä kaksi miestä, jotka kolmanneksi saivat seuraansa santarmien päällikön, venäläisen *kreivi Kamenskyn*, panivat Torniossa toimeen hirmuhallituksen, jonka vertaista julkeudessa, lain syrjäyttämisessä ja kaiken siveellisen järjestyksen piittaamattomuudessa harvoin tapaa. — Tornion poliisikamari muodostui todella ryövärien luolaksi ja inhoittavaksi porttolaksi, ihmisiä teljettiin ilman vähintäkään syytä putkan komeroihin, useilta ryöstettiin rahat, kellot ja muut arvoesineet — muka sakkoina; muutamia kunnon konstaapeleita,

jotka eivät voineet olla paheksumatta tätä menoa, piestiin ja uhkailtiin. — Oliko ihme, että yleinen mieliala nousi tällaista »esivaltaa» vastaan ja että ryssäviha kasvoi kasvamistaan. Kaikki etelässä tapahtuneet sortotoimenpiteet ja perustuslainrikkomukset lisäsivät luonnollisesti Peräpohjolan kansan katkeruutta.

Tulivat sitten suurlakon päivät kuin valonpilkahdus yössä kulkijalle — ja jollei Torniossa kaikki mennytkään niinkuin olisi pitänyt menemän, saivat ihmiset kuitenkin hetkisen hengittää vapauden ilmaa. Ne päivät olivat sitäpaitsi aktiivisuuden uskoa nostattavia ja rohkaisevia päiviä. On varmaa, että moni maailmansodan aikana jo miesten töissä liikkuva nuori aktivisti sai juuri suurlakon päivinä ensi voitelun myöhempiä taisteluja varten.

Kun sitten uusi sortokausi taas alkoi, tunsi pohjolan kansa olevansa entistä terästyneempi. Kirveleviä olivat venäläisten iskut, mutta ne vain kasvattivat suoran toiminnan henkeä.

Mieliala maailmansodan puhjetessa.

Maailmansota oli alkanut — ja sen viesti saapui Tornioonkin. — Eivät säikähtäneet Peräpohjolan miehet eivätkä naiset — eivätpä valittaneet vanhuksetkaan — eivät tuskaisina väännelleet käsiänsä nuoret — eivätkä juosseet piiloon lapset. Ylös nostivat päänsä kaikki —

silmässä kiilsi toivon välke — nyt tulee ehkä meidänkin vuoro vihdoin — iskeä. Entinen vapaudenkaipuu muuttui maailmansodan aikana (1914—1918) rintaa polttavaksi tuleksi, joka vain odotti kohdetta, kaipasi työtä — aktivistisiin tekoihin käsiksi käymistä. — Kansa Peräpohjolassa oli myös heti ensi hetkestä selvillä kannastaan sotaakäyviin valtoihin nähden. Yleinen mieliala oli *saksalaisten puolella*, sillä Venäjän vihollinen oli luonnollisesti meidän hyväntekijämme ja ystävämme. — Saksalaisten voittoja sydänten salaisissa kammioissa juhlittiin, ja tiedot venäläisten tappioista otettiin riemulla vastaan.

Rajantakaista naapuria Ruotsia kohtaan osoitettiin halveksumista, koska se ei rohjennut käydä auttamaan germanilaista veljeään. Rajaseudulla oli ennen totuttu monissa asioissa kyllä näkemään ruotsalaiset venäläisiä liehakoimassa, mutta tällaista pelkuruutta ei käsitetty. Sodan syttyessä nähtiin Ruotsin pelosta vapisevan. Kun luonnollisesti piti ainakin »landstormi» (nostoväki) liikekannalle pantaman, näyteltiin siellä aikamoista komediaa. Kirkonkelloja soitettiin, ja vanhat miehet kulkivat pitkin katuja ulisten ja mölisten kuin lapset! Hymyillen oli Suomen puolen väki katsomassa tätä näytelmää!

Aivan toinen oli mieli Suomen miehillä: »Ei meillä itkua väännellä, kun ryssää vastaan mennään!» — Kansamme tunsi vihollisensa, se tiesi päämääränsä, tiesi, minkätähden sen tuli taistella, kärsimättömänä se odotti vain hetkeä, milloin taistelukutsu kajahtaisi.

Ylioppilas Eero Heickell.

Tällöin astuu ensi kerran näyttämöllemme nuori ylioppilas, jonka katse on syvä ja ääni kalskahtaa raudalta — hän on vaatimattomimmista vaatimattomin, mutta hän on päättänyt rohkeasti ryhtyä suureen työhön, silloin kun hänet kutsu saavuttaa. Hän ei tiedä pelosta mitään, hän on valmis paikalla ja mihin tahansa. Nimi on »Pohjan Tornion» ja Tornionjoki-laakson miehille tuttu: *Eero Heickell*. Hän oli syntynyt Oulussa 15. VI. 1891, mutta kun hän jo kuusivuotiaana vanhempiensa mukana muutti Tornioon, tapahtui hänen kehityksensä niinsanoaksemme rajaseudun merkeissä. Hän tunsi kaikki salapolut ja ylimenopaikat, mutta mikä parempi, hän tunsi myös miehet ja miesten mielet.

Jo aikaisin heräsi hänessä voimakas venäläisviha — kenraalikuvernöörin sortotoimenpiteet saattoivat lastenkin mielet kuohuksiin. — Eero Heickell on kertonut, että ensimmäinen tapaus, joka tajuisimmin ja järkyttävimmin koski hänen mieleensä, oli se, että Bobrikoff (1902) ainaiseksi lakkautti hänen isänsä, kirjanpainaja *J. V. Heickellin* omistaman »Tornio»-nimisen sanomalehden. — Tämä tapaus oli muutoinkin ensimmäisiä sorto-ajan merkkejä Peräpohjolassa. Se oli omiaan osoittamaan kansalle, mihin oltiin menossa. — Alatorniolaisen taiteilijan *E. Iston* samoina vuosina maalaama tunnettu »Hyökkäys»-niminen taulu muodostui ajan kuvaksi, joka vaikuttavin

Eero Heickell.

Alatorniolaisen taiteilijan E. Iston taulu »Hyökkäys».

piirtein puhui mustan, kaksipäisen kotkan uhasta.

Kerrottakoon vielä Heickellin poika-ajalta eräs »ilkityö», joka ei ollut tavallisia poikain kepposia, vaan jonka aiheutti poikastenkin vereen imeytynyt ryssäviha. Tullilaitoksen rajatarkastaja, venäläisten ahnas palvelija, muuan luutnantti Summelin yhdessä santarmien ja silloisen venäläismielisen poliisijohdon kanssa toimi innokkaasti aseitten ja kielletyn kirjallisuuden maahantuonnin estämiseksi. Tässä tarkoituksessa hän rakennutti Tornion kaupungin länsipuolelle toista kilometriä pitkän, vahvan ja melkein ylipääsemättömän aidan, jossa ylikulkupaikkojen kohdalla oli tukevat puomit ja portit. Kun sitten tuli pimeä ja sateinen syysaika, jolloin vartiomiehet pysyttelivät suojissaan, ryhtyi Heickell kahden toverinsa *Yrjö Anderssonin* ja *Vilho Plantingin* kanssa tätä Peräpohjolassa yleisesti tunnettua »Jerikon muuria» hävittämään.

Viikkomääriä pojat puuhasivat aidan kimpussa, väliin yöt myöhäisetkin, ja selvää jälkeä siitä tuli. Korjaustöistä huolimatta aita rappeutui poikien kynsissä päivä päivältä, kunnes suurlakon aika pyyhkäisi pois loputkin tästä »muurista».

Suurlakko teki Heickelliinkin syvän ja herättävän vaikutuksen. Miesten mukaan pyrki kaikin keinoin puolimittainenkin polvi. Kun »kansalliskaarti» perustettiin ja iän vähyys yritti ehkäistä siihen liittymisen, onnistui Heickellin päästä miesten riviin lisäämällä ikäänsä parilla vuodella — papinkirjaa näet ei kysytty. Toiminnassa kyllä käytiin täydestä — mies kuin mies.

Ylioppilaaksi tultuaan ja toimien sanomalehtimiehenä sekä useiden edistysseurojen johtohenkilönä Eero Heickell joutui paljon kosketuksiin Peräpohjolan väestön kanssa; hehkuvalla innolla, sytyttävin sanoin hän sekä puheissa että esitelmissä toi esille isänmaan ahdingonalaisen tilan, valaisten kansan miehille ja naisille maassamme vallitsevaa tilannetta ja teroittaen sitä, että meidän aina tuli olla valmiit *puolustamaan esi-isäimme perintöä.* Hän ei puheissaan toivottomasti valittanut, vaan päinvastoin hän huomautti, että *valoisa aika* on vielä kerran koittava meille. »Meillä ei ole syytä» — hän lausui — »ripustaa kanteleitamme pajuihin — sillä me tiedämme, että kansaamme odottaa vielä parempi tulevaisuus.» — Tässä oli jääkärin uskoa!

Tornion etapin järjestäytymistä koskevia neuvotteluja.

Lokakuun puolivälissä 1914 Eero Heickell matkusti opintoasioissa Helsinkiin. Siellä hän joutui heti useitten pohjoispohjalaisten osakuntatoveriensa sekä myös eräitten eteläsuomalaisten ylioppilaiden kanssa keskustelemaan vallitsevasta valtiollisesta tilanteesta. Eräässä, osakuntakokouksen jälkeen pidetyssä neuvottelussa, missä keskustelun pääaiheena oli kysymys siitä, mihin toimenpiteisiin voitaisiin tilanteen johdosta ryhtyä, Heickell teki selkoa Peräpohjolan kansan mielialasta. Hän kertoi yleisesti jännityksellä odotettavan saksalaisten nousevan Suomessa maihin ja kuvasi niitä ajatuksia, joita tämän arvelun yhteydessä oli kansan keskuuteen virinnyt. Heickell esitti vakaumuksensa olevan, että vanhat aktiivistit hänen kotiperällään olivat valmiit ryhtymään toimiin, kun vain vakavassa mielessä jotakin aiottiin järjestää sekä että kansa oli hänen uskonsa mukaan valmis auttamaan ja olemaan mukana, missä se vain oli mahdollista, sillä ryssäviha oli päivä päivältä kasvanut. — Tässä tilaisuudessa ei kuitenkaan tehty mitään erityisiä päätöksiä, mutta kapinan henki liikkui niin mielissä kuin puheissakin. Osakunnan kuraattorilta, maisteri *Väinö Kokolta* Heickell kuuli myöhemmin, että piakkoin oli tarkoitus ryhtyä alustaviin toimenpiteisiin kapinallisen liikkeen järjestämiseksi ja että tässä mielessä oli aikomus, ennenkuin mitään muuta tehtäisiin, kouluttaa

johtajia, jotka olisivat sotilas-asioista selvillä. Toistaiseksi kansan keskuudessa ei Kokon mielestä voitaisi kuitenkaan tehdä muuta kuin valmistaa mielialaa ja muokata maaperää. Siitä oli myös puhe, että Heickellin piti kotiseudullaan olla valmiina tarttumaan asioihin, kun toiminnan muodoista oli päästy selville. Samalla matkalla lokakuun loppupuolella Heickell oli Kokon asunnossa Ostrobotnialla eräässä kokouksessa, jossa neuvoteltiin miesten lähettämisestä Ruotsiin ja siellä ehkä saatavasta sotakoulutuksesta. Tällöin Heickell huomautti Ruotsin, mikäli rajaseutulaiset käsittivät, pelkäävän sotaa ja venäläisiä niin kamalasti, ettei sieltä päin ollut paljonkaan apua odotettavissa ja etteivät peräpohjalaiset erityisesti halunneet joutua tekemisiin ruotsalaisten kanssa; mutta jos Helsingissä jotakin päätettäisiin tai saataisiin tässä suhteessa järjestetyksi, niin peräpohjalaiset luonnollisesti olisivat valmiit olemaan mukana.

Maaperän muokkaaminen ja kansan suhtautuminen »asiaan».

Kun Heickell lokakuun lopulla palasi jälleen pohjolaan, oli hänellä siis jotakin kerrottavaa Helsingin-tuliaisina. Maaperän muokkaaminen tuntui nyt toiselta, kun oli tiedossa, että sama mieliala oli muuallakin vallitsemassa ja että samat ajatukset elähyttivät miehiä etelämm-

pänäkin. Työtä saattoi siis jatkaa entistä määrätietoisemmin. Heti Helsingistä saavuttuaan Heickell joutui V. P. K:n vuosijuhlassa (1. XI. 1914) pitämään puheen, jossa hän peitetyin sanoin kosketteli meidän valmistautumistamme tuleviin otteluihin ja jossa hän korosti sitä, että meidän »*jostakin syystä*» piti osoittaa entistä voimakkaampaa harrastusta *palokunta-asialle* ja että jäseniä tarvittaisiin eri yhteiskuntaluokista, eri varallisuus- ja sivistysryhmistä, sillä vasta silloin palokunta voisi tehdä *työtä, jonka arvoa emme huomaa kyllin suureksi arvostella.*

Puhetta ymmärrettiinkin.

Eri seuroissa ja järjestöissä kävi tällainen maaperän muokkaaminen helposti. Muuhun yleisöön oli sen sijaan aina vaikeampi päästä käsiksi.

Ruotsista hankituilla sotauutisilla oli hyvä vaikutus. Kun Heickell sai nämä Tornion sotasensuurissa hyväksytyiksi, levisivät tiedot arvattavasti muuallekin kuin Pohjois-Suomen lehtiin. Mutta lopulta sensuurilaiset huomasivat uutisten berliniläisen tuoksun ja kieltäytyivät niitä hyväksymästä. Tämän jälkeen tulivatkin jo työvälineiksi *lentolehtiset*, joita Helsingissä valmisteltiin ja monisteltiin.

Mieliala pysyi oikealla kannalla. Sangen vähän venäläiset taisivat hyötyä Pohjanmaalta. Ei sieltä »suuren isänmaan» hyväksi kirkkokolehteja keräytynyt eikä muitakaan apuropoja saatu. Suurta halveksumista ilmaistiin, kun kuultiin, että jostakin etelästä oli vapaa-

ehtoisia mennyt Venäjälle upseerikouluihin tai muihin venäläisjoukkoihin.

Päältäpäin katsoen tosin näytti siltä, että sortajan riehunnasta ei mitään välitetty. Tämä näennäinen tyyneys oli kuitenkin vain tuota tunnettua itseensäsulkeutumista, sillä tosiasiassa asui kansan sisimmässä kirvelevä katkeruus, kun se taas näki venäläisten saavan entistä paremman tilaisuuden sekaantua asioihimme. Kun kansan mies, kuka hyvänsä, joutui keskustelussa avaamaan ajatustensa aittaa, henki sieltä vahva usko, ettei ryssä tätä maata ja kansaa, miten tahtookin, itseensä sulata. Mutta jotta tuosta painajaisesta kerran päästäisiin, — tähän suuntaan mietteet menivät — olisi aina, kun sopivia tilaisuuksia sattuisi, jotakin yritettävä ja tehtävä, ettei jälkipolvi meitä toimettomuudesta syyttäisi. Ja kun miehiä sittemmin tarvittiin aktiiviseen työhön vapausliikkeen hyväksi, eivät värvärit muista kenenkään Peräpohjolassa kieltäytyneen; päinvastoin useimmat valtasi suuri innostus heidän päästessään osallisiksi »suuresta salaisuudesta».

Nuorison, joka sotapolulle astui, ei näin ollen tarvinnut rohkeasti valitulla tiellään yksin kulkea. Se löysi tuekseen kaukaisilta saloilta ja karuilta maan perukoilta väestön, josta muodostui jääkäriliikkeelle niinsanoaksemme »maa jalkain alle». Tuon väestön keskuudessa jääkäriliike sai myötätuntoa ja ymmärtämystä sekä lämmintä osanottoa, jota se juuri kaipasi ja tarvitsi menes-

tyäkseen. Uhrautuvaisuutta osoitti nuorten teko, mutta yhtä suurta uhrautuvaisuutta osoitti myös väestö niillä maamme seuduilla, joista tuli jääkäriliikkeen monien ratkaisevien vaiheitten päänäyttämöjä. Kovia arvattiin koettavan, kärsimyksiä ja ehkä kotien hävitystäkin kohdattavan, monen henkikin menetettävän, mutta *Suomen vapaus vaati uhrinsa.*

Tilanne alkaa selvitä.

Helsingistä joululomalle tultuaan kävi osakuntalainen, ylioppilas *Uuno Hannula* Eero Heickellin luona Torniossa. Tällöin Heickell sai kuulla, kuinka itsenäisyysasia oli kehittynyt marras- ja joulukuun ajalla. Hannula kertoi, että ne neuvottelut, jotka tarkoittivat sotakoulutuksen järjestämistä miehillemme joko Ruotsissa tai Tanskassa, olivat kyllä jatkuneet, mutta ettei kysymys todennäköisesti näiden maiden avulla järjestyisi. Mutta sitten hän mainitsi, että vuoden 1914 lopulla kuraattori Väinö Kokon aloitteesta oli pidetty Ostrobotnialla salainen neuvottelukokous, jossa oli ollut läsnä kymmenkunta osakuntalaista — ehkä myös Etelä-Pohjalaisesta ja Vaasalaisesta osakunnasta joitakuita —, kaikkein luotettavimpia miehiä; ja siellä oli lausuttu julki se ajatus, että Suomi olisi saatettava itsenäiseksi *Saksan avulla.* — Mieliala oli ollut hyvin vakava, sillä kysymyksessä oli jotakin uutta, jota ei oltu ennen ajateltu. Myöhemmin oli pidetty

suurempi kokous, jossa oli ollut läsnä 20—30 yksinomaan pohjoispohjalaista ylioppilasta. Kokouksen tarkoituksena oli ollut muokata maaperää itsenäisyysajatukselle suuremman piirin keskuudessa. Tässä mielessä Kokko oli pyytänyt Hannulaa pitämään tilaisuudessa isänmaallisen puheen. Hannula olikin noudattanut kehoitusta; eikä tunnelmaa ollut lainkaan häirinnyt se, että hän puheessaan oli sekoittanut maaherra Wibelius'en ja katkismuksen selitysten laatijan Svebilius'en toisiinsa! Tilaisuudessa ei oltu keskusteltu, sillä tarkoituksena oli ollut vain se, että läsnäolevien ajatukset suuntautuisivat itsenäisyyskysymykseen.

Uuno Hannula.

Tammikuun alkupuolella 1915 kävi taas maisteri Väinö Kokko Heickellin luona Torniossa. Häneltä Heickell sai lähempiä, itsenäisyysliikkeen valmistelutöitä koskevia tietoja, m. m. sen uutisen, että Helsinkiin oli saatu järjestetyksi *ylioppilaiden keskusjärjestökin* asiaa ajamaan. Tällöin oli myös jo päästy niin pitkälle, että oli toivo saada sotakoulutuskysymys ratkaistuksi Saksan avulla. Kokon kanssa oli samalla alustavasti neuvottelua miesten ja tarpeen vaatiessa postin y. m. kuljettamisesta salaa rajan yli. Näistä kaikista päätettiin kuitenkin sopia lähemmin vasta sitten, kun par'aikaa Saksan kanssa käytävissä neuvotteluissa oli päästy suotuisiin tuloksiin.

Heickellistä oli mitä mielenkiintoisinta, että kysymys oli alkanut kehittyä tähän suuntaan, sillä se vastasi väestön mielialaa.

Tammikuun lopussa Heickell kutsuttiin kiireellisesti Helsinkiin. Hän lähtikin viipymättä matkalle. Helsingissä hän joutui kosketuksiin pohjalaisten sekä useitten muitten, varsinkin helsinkiläisten aktivistien kanssa. Hän sai tietää m. m. sen, että oli jo lähes parisataa miestä, pääasiassa ylioppilaita, odottamassa lähtöä Saksaan sekä että näitten miesten johdolla, kun he ensin olisivat suorittaneet sotilaskurssin, oli aikomus aloittaa kapina keväällä, samalla kun saksalaiset nousisivat Suomessa maihin. — Puheet olivat tietysti monenlaiset, ja suunnitelmia yhtä paljon. Pääasiana pidettiin, että kaikki alkutoimenpiteet tapahtuivat erittäin salaisesti, ja tässä tarkoituksessa oli kursseille lähtevien miesten matkustettava muka Ruotsiin tai muihin Skandinavian maihin, mikä millekin asialle, opintomatkoille, kauppamatkoille j. n. e. Mutta osan heistä tuli enemmän huomion välttämiseksi poistua maasta salateitse.

Helsingissä tällöin käydyissä neuvotteluissa Heickell sai tehtäväkseen asettua vakinaisesti Tornioon hoitamaan siellä kaikkia ilmeneviä liikkeen asioita. Ensimmäisenä toimena oli järjestää salaa maasta poistuvien miesten kuljetus rajan yli. Samalla tuli tarpeen vaatiessa antaa myös passillamenijöille ohjeita matkaa varten, mahdolli-

sesti puuttuvia tietoja järjestön tukholmalaisista asiamiehistä j. n. e.

Heickellin ollessa Helsingissä saapuikin sinne helmikuun 2. p:nä 1915 tieto, että sotakoulutuskysymys oli saatu lopullisesti ratkaistuksi Saksassa. Sinne piti nyt viipymättä lähettää 200 reipasta miestä sotilaskursseille, jotka tulisivat kestämään 4—6 viikkoa ja joilla miehemme saisivat sissisotaa ja kapinaliikettä varten tarpeellista opetusta.

Samalla kertaa neuvoteltiin jo miesten palaamisesta takaisin kotimaahan kurssin päätyttyä. Heickellin piti tätäkin varten ryhtyä Ruotsin rajalla valmistuksiin, sillä tietysti oli tärkeää, että miehet palaisivat kotiin aivan huomaamatta. Rajalla oli järjestettävä myös reittejä aseitten, varustusten, kirjallisuuden y. m. kuljettamiseksi keväällä Suomeen.

Helsingin ja Tornion välillä tapahtuvaan kirjeenvaihtoon nähden sovittiin joistakin muodoista. Kirjeet piti osoittaa muka liikeasioita käsitellen »Tornion Lehden» konttoriin. Helsingissä taas olisi kirjeen vastaanottajana joku olematon henkilö ja osoitepaikkana Ylioppilaskirjaston lukusali. Lopuksi sovittiin, että kaikki Heickellin luokse Tornioon saapuvat käyttäisivät tunnussanaa »Uljas».

Heickell saapui Tornioon helmikuun alussa ja alkoi valmistautua kaiken toiminnan varalta.

Jääkäriliikkeen ensimmäiset langat oli täten vedetty Peräpohjolaan.

»Alhaalle».

Vuoden 1915 alkupuolella ei rajan vartioiminen vielä ollut järjestetty niin täydelliseksi ja tiukaksi, kuin saman vuoden lopulla, jolloin tuskin enää oli sellaista rajaviivan osaa, jota ei joku silmäpari ollut valvomassa. Kuitenkin oli jo suomalaisen tullivartion lisänä siellä täällä venäläisten vartiopisteitä, ja taisipa suuriin vahtiturkkeihin ja huopasaappaisiin pukeutuneita sotamiehiä liikuskella pahimmilla paikoilla patrullissakin. Mutta rajaseutulainen, joka oli tarkoin selvillä Tornionjoen alajuoksun mutkikkaista ja vaihtelevista maisemista, lukuisista putaista, saarista, rantalepikoista, rotkoista, jokitörmistä, kivikareista ja niityistä, ja joka lisäksi tunsi paikkakunnan asukkaat, saattoi aina kulkea missä milloinkin tarvittiin, ilman että tullivartiat tahi ainakaan venäläiset sotamiehet hänen puuhiaan huomasivat.

»Alasmenijöistä» ei saanut puhua muille kuin vain sellaisille henkilöille, joitten apua tarvittiin, sillä tieto tällaisesta liikkeestä olisi luonnollisesti herättänyt niin suurta mielenkiintoa, että pian olisi ystävä ystävälle sen kertonut ja kukaties asiaankuulumattomatkin olisivat siitä silloin vihiä saaneet. Apulaisikseen Heickell hankkikin tämän takia miesten salakuljetusta varten aluksi ainoastaan muutamia harvoja henkilöitä; sen ohella hän saattoi turvautua myöskin kotinsa kannatukseen. Ensimmäiset, jotka täten liittyivät Torniossa jääkäriliikkee-

seen, olivat veljekset tullivartia *Jonne Sundell* ja kirjaltaja *Ossi Sundell* sekä Tornion poliisilaitoksen ylikonstaapeli, voimistelunopettaja *Toivo Jernstedt* (nyk. nimismies Rautavuoma).

Ossi Sundell.

Kirjaltaja Ossi Sundell, joka tilapäisesti oli työssä Haaparannalla ja sen takia saattoi useaan kertaan päivässä epäilyksiä herättämättä »virallista» tietä kulkea rajan yli, hoiteli tavallisesti miesten ohjailua Haaparannalla. Samalla hän toimitti siellä muitakin liikkeen asioita.

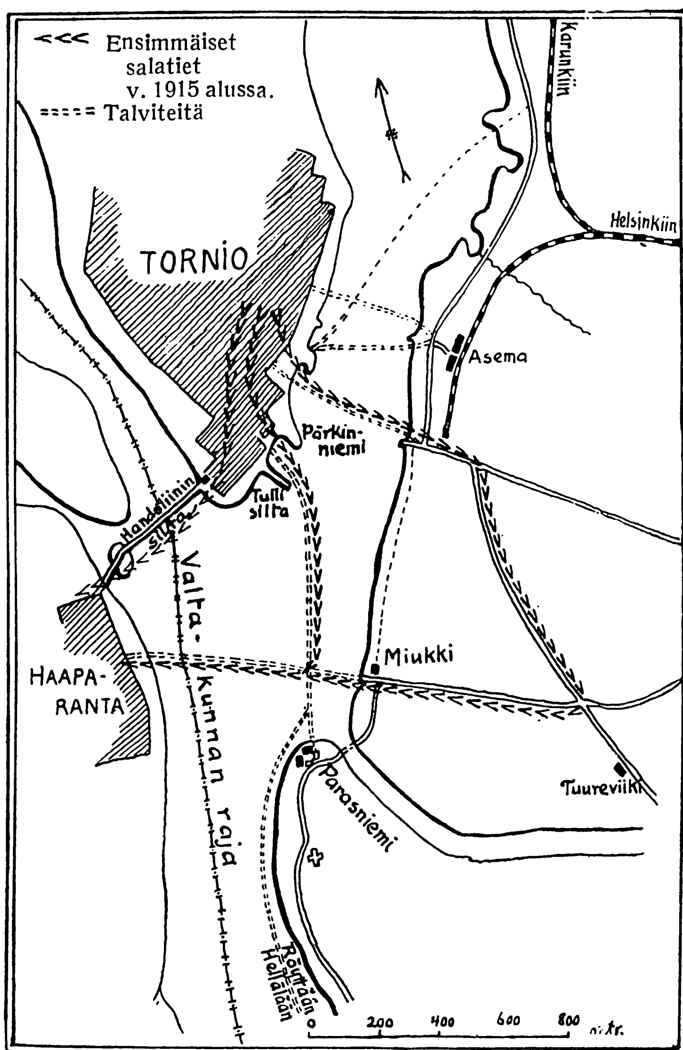
Jonkun päivän kuluttua Heickellin saavuttua Tornioon hänelle ilmoitettiin Helsingistä, että miesten lähetys alkoi.

Oli sangen mielenkiintoista katsella niinä aikoina ulkomaille matkustavien joukkoa. Miltei jokaisessa etelästä helmikuun loppuviikkoina ja maaliskuun alkupäivinä saapuneessa junassa tuli nuoria miehiä, joitten kasvoilla se, joka salaisuuden tiesi, helposti huomasi jotakin tavallisesta poikkeavaa. Väliin heidän ilmeensä olivat kovin reippaita, väliin taas katse tutkisteli arasti ympäristöä. Santarmit siristivät näitä kulkijoita katsellessaan päivä päivältä yhä enemmän silmiään, mutta kun passit olivat kunnossa ja matkan tarkoitukset miehillä selvänä, eivät he asialle sen enempää voineet.

Useat passillakin menijöistä olivat kaiken varalta saaneet Heickellin osoitteen ja tunnussanan »Uljas» ja kävivät häntä tapaamassa. Tämä olikin tärkeää, varsinkin sen takia, että santarmit olivat alkaneet siihen aikaan yhä enemmän pelätä saksalaisia vakoojia ja siitä syystä vähänkin epäilyttävissä tapauksissa toimeenpanivat matkustavien keskuudessa passintarkastuksen yhteydessä odottamatta ristikuulusteluja. Heickell valmisti menijöitä tätä silmälläpitäen antaen heille tietoja santarmien menettelytavoista y. m. sekä lisäksi mahdollisesti tarpeellisia ohjeita Ruotsissa tapahtuvaa matkaa varten. Monet miehistä joutuivatkin *Karungissa*, jossa matkustajat silloin menivät yli rajan, kuulusteltaviksi, mutta kaikki kävi hyvin, sillä olivathan kysymyksessä vain opintomatkat, liikeasiat, kieliopinnot, matka merille j. n. e.

Ensimmäiset salatiet.

Tullivartia Jonne Sundell toimi virassaan Alatorniolla n. s. Miukin »färissä» eli lossipaikassa, johon oli tavallisesti sijoitettu kaksi tullivartiomiestä ja josta suora tie talvisin kulki joen yli Ruotsiin Haaparannan kaupunkiin. Kun tämä tullitarkastuspaikka oli, kuten kartasta näkee, ikäänkuin taaksepäin rajalta vedetty, eivät viranomaiset, venäläiset y. m. s. kiinnittäneet siihen mitään erikoishuomiota, varsinkaan, koska läheisellä Parasnie-

Ensimmäiset salatiet v. 1915 alussa.
Talviteitä
TORNIO
HAAPA-RANTA
Karunkiin
Helsinkiin
Asema
Pörkin-niemi
Tulli silta
Handelliinin silta
Valta-Kunnan raja
Miukki
Tuureviiki
Parasniemi
Röyttään Hellalään
0
200
400
600
800

Miukin lossipaikka ja tullivartiotupa Alatorniolla.

mellä oli tavallisesti jo toisia liikkuvia vartioita pitämässä silmällä rajan yli tapahtuvaa salaista liikennettä. Miukista Haaparantaan johtavan tien yli kulkevat ristiin Tornion kaupungista pitkin jokea etelään Parasniemeen ja sen sivu Röyttään johtavat tiet. Aina kun tullivartia Sundell oli yksin Miukissa hoitamassa vartioimista tai aina silloinkin, kun hänen siellä ollessaan toinen vartia oli tehty tavalla tai toisella vaarattomaksi taikka sattui olemaan poissa vartiopaikan läheisyydestä, olivat näin ollen sekä Miukista että Tornion kaupungista johtavat tiet käytettävissä. Kuitenkin oli samalla oltava muista läheisistä vartiopaikoista ja niihin kuuluvien vartiomiesten liikkeistä selvillä. Miukista saattoi siis keskellä päivääkin sopivan tilaisuuden sattuessa pujahtaa rajan yli, sillä läheisissä vartiopaikoissa, joista kyllä kulkijat voitiin nähdä, luultiin, että näiden passit olivat Miukissa tarkastetut ja siis kunnossa. Mutta kaupungista tullen Miukista Haaparantaan johtavaa tietä Ruotsiin kuljet-

taessa oli käytettävä hämärää tai pimeänaikaa, etteivät Parasniemen ja kaupungin vartiomiehet päässeet mitään huomaamaan. Näitä Tornion kaupungin eteläpuolella risteileviä teitä käytettiinkin tällöin ja myöhemminkin koko kevättalven ajan monen »alasmenijän» ja muun aktivistin salateinä. Seuraavana talvena, vaikka Sundell siirrettiin Miukista Hellälänniemeen, voitiin yhä vieläkin käyttää samoja teitä paikkakuntalaisten omina hiipimisväylinä.

Jotkut niistäkin menijöistä, jotka olivat hankkineet passin, halusivat kuitenkin ylittää rajan salateitse, jotta ei huomattaisi heidän maastalähtöään. He saivat siis seurata niitä, jotka »jäniksenpassilla» Torniosta jatkoivat matkaa.

»Uljaat» menevät.

Ensimmäisen »Uljaan», sanomalehtimies *Toivo Kuisman** ylimenosta Eero Heickell kertoo seuraavasti:

»Tutustun erääseen pieneen, nopsaan herrasmieheen, jonka kanssa on mitä mielenkiintoisinta jutella uudesta suuresta salaisuudesta. Usko, että Suomelle koittaa uusi, toivorikas tulevaisuus, on meillä yhteinen ja voimakas. Jopa kerrankin tarjoutui maailmassa tilaisuus näyttää ryssälle —!

---

* Sittemmin jääkärikapteeni, kaatui Aunuksessa.

Neuvottelemme ylimenosta. Raja on täynnään santarmien loukkuja ja satimia. Mutta kaikki tulee käymään hyvin, kaikki on järjestyksessä. Ryssäverkko ei koskaan voi liikoja hidastaa meidän miestemme matkoja, vaikka mutkia on keksittävä.

Matkamiehemme tavarat tutkitaan kotonani. Varovaisuus on aina hyvä olemassa. Suurin osa tavaroita täytyy jättää kotimaahan. Tänne saavat jäädä myös mukaan otetut Suomen sotaväen aikuiset harjoituskirjat ryssäläisine komentosanoineen — ne saanevat aikanaan, ehkä piankin, tarpeellisen uudestipeson.

Matka Ruotsiin tapahtui äkkiä. Heittäydyimme pohjalaiseen »reslaan», Kuisma alimmaiseksi keskelle selkämme taakse, ja aloimme painaltaa kaupungista itään vievää tietä Alatorniolle. Tullivartioasemaa, s. o. Miukkia lähetessä pistettiin *tullimiehen merkit lakkiin* ja pian sivuutettiin Miukin vahtitupa hevosen nelistäessä täyttä laukkaa joen jäälle ja kohden Haaparantaa.

Matkue ei herättänyt erikoista huomiota, sillä kyytimiehenämme oleva tullivartia Sundell, joka oli tunnettu hevosmiehenäkin, huusi vain ohimennen vahtimiehille: »Uutta oritta tässä pruuvataan!» Samoihin aikoihin oli seudulle saapunut etelästä uusia tullimiehiä; ja vartiomiehet tietenkin luulivat meitä niiksi.

Turkin kaulus korvilla muuan ryssä luimisteli läheiseltä kirkkoniemeltä juhlallista menoamme. »Hyvät hevoset niillä tšuhnilla aina», lienee arvellut. Eikä osan-

nut niihin aikoihin vielä viisaampikaan ryssä aavistaa, että tuollaista reilua ja rehellistä kyytiä annettiin »isänmaanpettureille» ensimmäisestä miehestä alkaen!»*

Välttääkseen kiinnijoutumista Ruotsin puolella Heickell käytti menijöille useita kertoja Sundellin hankkimia tullivartian merkkejä. Kun miehet oli Suomen puolella luvattomasta paikasta viety vartioketjun läpi, mutta Ruotsin puolella ohjattu viralliselle tielle, tarvittiin merkki, etteivät ruotsalaiset pidättäisi heitä. »Tullimiehet» pääsivät luonnollisesti ilman muuta maihin.

* * *

Eräänä päivänä soi taas puhelin**.

— Terve! Täällä »Uljas».

— Terve, terve! Missäpä olet nyt?

— Täällä Tason matkailijakodissa.

— No, tavataanpa siellä heti.

Sieltä Heickell löysikin »Uljaita» koko joukon. Oli siinä lääkärismiestä, lakimiestä jos merimiestäkin. Tätä »mies»-seuraa täydensi vielä eräs metsämieskin — Sulo Veikko Pekkola. Olipa erään Itä-Suomen kaupungin viskaalikin — Jussi Heiskanen — eksynyt »maanpetturien» joukkoon.

---

* Kerrottu myös teoksessa »Suomen Jääkärit» I, siv. 259: »Passittomat Uljaat menevät».

** Soittaja oli Aarne Sihvo.

Miesten passit olivat kunnossa, mutta huvin vuoksi käytti joku heistäkin salareittiä.

* * *

Seuraavana päivänä ilmestyi Heickellin luo pari knallipäistä herrasmiestä.

— »Uljaita» ollaan! Terveisiä etelästä!

— Kiitos! Asiat ovat järjestyksessä. — Neuvoteltiinpa siinä taas rajaseudun merkillisistä asioista. Ja Heickell puhui:

— Salaiset puuhamme menestyvät hyvin, kun vain joka suhteessa toimitaan varovaisesti. Ei ole pelkoakaan, että ryssät saavat meidät kiinni tahi asioitamme selville, kun työssämme aina menettelemme kyllin viisaasti ja myös kyllin rohkeasti. Arkailua ei saa näkyä missään, sillä santarmit ovat taitavia lukemaan asiat ihmisten kasvoista. — Mutta, hyvät herrat! Nyt on tällä perällä ankara talvi, ja sen takia eivät knallit ole sopusoinnussa niiden maisemien kanssa, joitten kautta rajalla kuljemme. Niistä valitettavasti täytyy luopua.

Niin hankittiin miehille kotiperäiset naapukat, jotka taisivatkin sitten olla paukkuvassa pakkasessa monipeninkulmaisella rekimatkalla (Haaparannasta Karunkiin) hyvään tarpeeseen.

Kerran sattui niin, että Sundellille ei saatu järjestetyksi Miukissa yksinäistä vahtivuoroa. Silloin hankittiin »miestä väkevämpää», ja Sundell tarjoili sitä virkaveljel-

leen, joten tämä joutui hyvään »lastiin». Kun Heickell saattoi »Uljaitaan» vartiotuvan ohi, ihmettelivät he näitä kummallisia reittejä: Tuvan edessä vartiopaikallaan seisoi tullivartia tehden ohimarssittaessa kunniaa ja tuvan sisältä kuului iloinen remahteleva laulu. Ulkona oleva oli tietysti Jonne Sundell.

* *

Joutuipa Heickell kerran antamaan neljälle tulevalle jääkärille jo rajalla alkuopetusta »ketjuliikkeissäkin».

Eräänä päivänä piti hänen näet jälleen toimittaa rajan yli neljä miestä. Hämärän tultua lähdettiin kaupungista marssimaan tavallista Tuureviikin tietä kaartaen Miukin ylimenopaikkaa kohden. Määrätunnilla oli siellä Jonne Sundell vahdissa, jotenka ei muuta kuin painele vain kotimaan rannasta ulkomaille. Mutta tällä kertaa oli vähällä nousta tie pystyyn.

Oli hämärä kuutamo, jotenka silmät ja korvat oli pidettävä auki — tosin sai sen tehdä aina muulloinkin. Lähestyttiin Miukin vartiopaikkaa. Tieltä edestäpäin kuului hiljainen vihellys — sovittu pysähdysmerkki. Heickell seisautti miehet kulkien itse edelleen. Näin tehtiin tavallisesti, sillä tilanteesta oli varmuuden vuoksi Sundellin kanssa neuvoteltava.

Tiellä tuli Sundell vastaan ilmoittaen, että lyhyen ajan kuluttua saapuisi vartiotuvalle toinen tullivartia, jolloin meno rajan yli olisi mahdoton, sekä että tällä het-

Parasniemi Alatorniolla. Tärkeimpiä ylimenopaikkoja. Kirkon viereisessä metsikössä odotettiin sopivaa ylimenoaikaa.

kellä oli kaksi venäläisten patrullia juuri menossa jokitiellä Miukin kohdalla, toinen kaupungista Parasniemeen, toinen taas palaamassa kaupunkiin päin, jotenka näitten takia pitäisi taas odottaa. Mitä siis tehdä? Kaupunkiin menevistä sotamiehistä ei kannattanut välittää, koska ne arvattavasti nälissään kiirehtivät kaalinsyöntiin, mutta Parasniemeen pyrkivä patrulli oli otettava huomioon. Sundell oli pannut merkille, että venäläiset olivat innokkaita tutkimaan, jos näkivät useita menijöitä, mutta yhdestä miehestä ne eivät näyttäneet aina välittävän. Tähän luottaen suunniteltiin eräs temppu.

Heickell haki tielle jääneet miehet vartiopaikalle. Sillä välin oli kaupunkiin päin menevä patrulli jo hävinnyt hämärään ja toinen patrulli laahustellut Parasniemen mäkeen saakka; se venytteli parhaillaan raskaissa turkeissaan Parasniemen pappilan talorykelmän kohdalla. Heickell selitti miehille tilanteen ja näytti heille hämärässä noin puolen kilometrin päässä juuri näkyvän vartion. Tämän jälkeen hän asetti miehet riviin ja mää-

räsi heidät Miukista Ruotsiin viepää, tosin kapeaa tietä noudattaen rauhallisesti etenemään yli joen ja pitämään rivinsä tarkasti ojennettuna sotamiehiin päin.

Se oli jännittävä paikka, ja poikain ketju sai jo jokitörmällä nopean tahdin. Mutta joen vahvassa lumessa vauhti hidastui, ja »ojennus ryssästä» pysyi rajaviivan seudulle saakka, jolloin jo oltiin Ruotsin rannan ulottuvilla.

* * *

Aina kun miesten ylimeno oli kysymyksessä Sundellin ollessa Miukissa vartiomiehenä, ilmoitti tämä puhelimitse Heickellille, milloin sopi lähteä kaupungista liikkeelle. Tavallisesti olivat menijät oppaansa luona lähtöä odottamassa. Toisinaan Heickell haki miehet he dän majoituspaikoistaan. — Useat hän majoitti *Tason* matkailijakotiin, toiset *Petterssonin* matkustajakotiin. Kun miehet tavallisesti jo Tornioon saapumispäivänä pääsivät jatkamaan matkaa, ei heidän tarvinnut kirjoittaa nimeänsä päiväkirjoihin. Tästä ei kuitenkaan olisi ollut mitään vaaraa, koska päiväkirjojen tarkastuksesta huolehtivat luotettavat miehet poliisilaitoksessa.

Helmi- ja maaliskuun aikana kulki Tornion kautta joko passilla tai salateitse rajan yli suurin osa jääkäripataljoonan kantajoukosta, pfadfindereistä.

Passittomat, »Uljaat», katosivat rajan taakse mikä milläkin keinoin. Kaikkien matka — joskus kyllä seik-

kailurikas — onnistui niin, ettei venäläisillä ja heidän palvelijoillaan ollut siitä vähintäkään vihiä.

Eero Heickell ei itse saanut seurata »Uljaitaan», sillä hänen oli määrä ryhtyä miesten paluuta ja aseitten y. m. maahantuontia suunnittelemaan ja järjestämään. Tämänhän piti tapahtua jo muutaman viikon kuluttua, mutta sitä saatiinkin odottaa — kauan.

TORNION ETAPIN JÄRJESTÄYTYMINEN JA TOIMINTA

Nyt yli Suomen niemen käy sana riemuinen
kuin tuli hehkuvainen, kuin myrsky pauhaten:
Ei Väinön kansa kuollut, eik' ota kuollakseen,
vaan uuden ajan itse se luopi itselleen.

Kaarlo Kramsu.

Mielenkiintoisia tietoja.

Kun Heickellille oli ilmoitettu, että hän saisi Tukholmasta kylliksi ajoissa tiedon, milloin miehet alkaisivat palata kotimaahan, ei hän vielä heti näiden mentyä ryhtynyt hankkimaan toimintaa varten tarvittavaa lisäväkeä, vaan laati ainoastaan pääpiirteiset suunnitelmat. Miesten paluun hän suunnitteli suoritettavaksi hiihtämällä Haaparannalta Tornionjoki-suun saariston kautta Suomen puolelle eri kohtiin, koska paluuaikana, s. o. huhtikuussa, olisi keli parhaimmillaan eikä hangella hiihtäminen tuottaisi vaikeuksia. Aseitten kuljetuksen Heickell suunnitteli siten, että puuhaan otettaisiin muutamia tullivartioita, jolloin kuormat voitaisiin tuoda suoraan virallisten ylikulkupaikkojen kautta Suomeen. Sun-

dell tiesikin tätä varten sopivia tullilaitoksen miehiä. Asiasta Heickell puhui myös vanhan aktivistin, kauppias *Kustaa Äimälän* kanssa, joka jo Voima-liiton aikana oli ollut asekuljetuksia itse suorittamassa ja sen takia erotettu toimestaan rautateiltä. Äimälä joutuikin myöhemmin olemaan paljon mukana näissä asioissa. Samoin Heickell uskoi suunnitelman ankaralle metsänkävijälle, innokkaalle aktivistille valokuvaaja *Heikki Björnille.*

Jännityksellä odoteltiin tietoja Tukholmasta. Aika kului. Huhtikuu meni menojaan. Keli loppui.

Saadakseen selvyyttä tilanteesta Heickell matkusti toukokuun puolivälissä Helsinkiin. Sinne olikin saapunut eri henkilöitten mukana Tukholmasta asian kehittymistä koskevia tietoja, olipa joku lähettikin tullut jo Helsinkiin suoraan Lockstedtin leiriltä.

Kurssit oli päätetty pidentää toukokuuhun saakka, mutta asia muuten oli käynyt epäselväksi, sillä saksalaisten Suomessa tapahtuvasta maihinnoususta ei toistaiseksi ollut vähintäkään tietoa. Lisäksi oli miesten täydellisempi sotilaallinen kouluttaminenkin katsottu tarpeelliseksi, mutta oli epätietoista, suostuisivatko saksalaiset siihen. Kuitenkin piti etapin olla Ruotsin rajalla toimintavalmiina siltä varalta, että jokin käänne tapahtuisi.

Heickell palasi näine tietoineen Tornioon.

* * *

Jonkin ajan kuluttua saapui Tukholmasta Haaparannalle ylioppilas *Erik Malmberg.* Hän kertoi, että toimintaa aiottiin kaikissa suhteissa laajentaa. M. m. oli tarkoituksena saada lähetetyksi sotilaskursseille, joiden jatkaminen oli päätetty asia, ehkä tuhanteen mieheen nouseva joukko. Saksalaiset olivat jo taipuvaisia toimimaan entistä enemmän Suomen hyväksi, mutta tätä varten olisi heille kuitenkin eri tavoin osoitettava, että me vakavasti halusimme toimia Venäjää vastaan. Niinpä oli yhtenä saksalaisten toivomuksena, että suomalaiset aikaansaisivat Saksan etuja silmälläpitäen hyvän *tiedustelujärjestön.*

Malmberg, joka liikkeen asioissa oli kuriirina tulossa Suomeen, matkusti viipymättä Helsinkiin.

Hänen matkansa ilman passia rajan yli tapahtui tavallisesta poikkeavaa keinoa käyttäen. Heickell oli huomannut, ettei kummallakaan puolen rajaa rajaviranomaisilta, kuten tullimiehiltä, poliiseilta, sähkölennätinvirkamiehiltä y. m. vaadittu koskaan rajapassia. Tästä syystä hän hankki Malmbergille erään haaparantalaisen sähköttäjän kiiltonappisen virkalakin, ja niin Malmberg asteli Handolinin-siltaa kaikessa rauhassa keskellä kaunista kesäpäivää sotamiesten ja santarmien nenän editse valtakunnan pääportista oman maan manterelle. — Varmuuden vuoksi oli päätetty, että jos Malmberg joutuisi vartiotuvalla santarmien tai muitten kanssa puheisiin, hänen tuli esiintyä ummikkoruotsalaisena, juuri

etelästä saapuneena virkamiehenä. — Itse Heickell ajoi kaiken varalta polkupyörällä muutamia metrejä hänen edellään. Hän oli näet silloin vielä luotettavien kirjoissa. Matkaa varten »kotipuoleen» kirjoitti Malmbergille, kuten monelle muullekin, matkapassin Toivo Jernstedt.

Tiedustelutoiminta.

Kun asia näytti kehittyvän siihen, että miesten paluuta ei ollut toistaiseksi odotettavissa, vaan että päinvastoin uusien »alasmenijöitten» lähettäminen saattaisi jonkin ajan kuluttua tulla kysymykseen, oli Heickellillä siis tilaisuus laajentaa ohjelmaa *tiedustelutoiminnalla* ja sitä silmälläpitäen samalla kiinnittää Tornion aktivistijärjestöön uusia voimia. Hän suunnitteli, että niitä henkilöitä, jotka hankittaisiin tähän toimeen, voitaisiin tilaisuuden tullen myöhemmin käyttää etapin *päätehtävänkin* suorittamiseen.

Varemmin oli jo maisteri *Väinö Kokon* kanssa ollut puhetta saksalaisten hyväksi järjestettävästä tiedustelutoiminnasta, mutta liikkeen monien muitten puuhien takia tämä asia oli silloin jäänyt lepäämään. Heickell oli saanut Kokolta jonkin tukholmalaisen osoitteenkin, jonne erityisesti venäläisiä koskevista asioista voi ilmoittaa, ja sinne hän oli aluksi lähettänytkin tietoja, sikäli kuin niitä karttui. Myöhemmin jo samana vuonna saksalaisilla oli Tukholmassa omat asiamiehensä, joille suomalaiset aktivistit Helsinkiä myöten tietoja toimittivat.

Tällä tiedustelutoiminnalla oli monipuolinen merkitys. Se piti miesten mielet hyvässä vireessä, sillä vähäinenkin toiminta tuotti tyydytystä, tapahtuipa se missä muodossa tahansa, kunhan se vain oli venäläisiä vastaan kohdistettua. Mutta samalla se opetti miehiä joka hetki pitämään silmät auki sekä kaikissa tilanteissa esiintymään varovaisesti ja harkitusti. Tiedustelutoiminnasta oli seurauksena m. m. se, että ainakin Pohjois-Suomen aktivisteista vain suhteellisen pieni osa joutui maanpakoon tai vankilaan.

Varsinainen tiedustelutoiminta kohdistui Suomessa oleviin Venäjän armeijan joukko-osastoihin ja niitten liikkeisiin, ulkomailta Tornion kautta Venäjälle tapahtuvaan sotatarpeiden kuljetukseen y. m. s. Kun tästä toiminnasta saksalaisten omien lausuntojen mukaan, joita Heickell itse myöhemmin sai kuulla, saatiin hyviä tuloksia, oli tämä omiaan suuntaamaan Saksan sotilasjohdon mielenkiintoa Suomeen päin. Kun saksalaiset olivat tiedustelutoiminnan avulla jatkuvasti ja tarkasti selvillä Suomessa vallitsevasta sotilaallisesta tilanteesta, oli se varmaan huomattavana tekijänä heidän sittemmin päättäessään avustaa vapaustaisteluamme.

Tiedustelutoiminta koitui kaiken lisäksi hyväksi koulutukseksi myöhempääkin, omaa tarvetta varten, sillä saksalaisilta saatiin noissa tehtävissä monta arvokasta ohjetta ja oppia.

Raja ja sen vartiat.

Oli luonnollista, että Venäjän sotilasjohto maailmansodan puhjettua kiinnitti erityistä huomiota Tornionjokilaaksoa pitkin kulkevan rajan vartioimiseen, sillä sen yli saattoi keskusvaltojen vakoilijoita tulla Venäjän valtakunta-alueelle, ja sen ohessa oli syytä pelätä, että äärimmäisyyteen asti poljettu ja nöyryytetty Suomi voisi tehdä palveluksia viholliselle pitämällä tämän kanssa yhteyttä Ruotsin kautta. Niinpä VI:lle armeijakunnalle annetussa, helmikuun 15. p:nä 1915 päivätyssä käskykirjeessä n:o 36 määrättiin perustettavaksi erikoinen *rajavartiosto*.* Noin kuukautta myöhemmin tämä jo oli täysin järjestyneenä, kuten selviää kuvernöörinviraston maaliskuun 18. p:nä 1915 Oulun läänin poliisiviranomaisille lähettämästä salaisesta kiertokirjeestä. Sen mukaan rajavartiosto oli jaettu kahteen eri osastoon, joitten keskuspaikkoina olivat Oulu ja Tornio. Ensimmäinen osasto otti haltuunsa n. s. *Tornion piirin*, joka käsitti raja-alueen Turtolasta Kemijokeen. Tämän osaston päällikkönä oli everstiluutnantti *Smorodskij*, joka samalla toimi Tornion komendanttina. Piirissä oli seuraavat kolme pääasemaa: 1) *Närkin asema*, päällikkönä ratsumestari *Tšehovitš*, jonka alaisuuteen kuului erikseen myös Turtolan asema, päällikkönä vanhempi vahtimestari (ratsuväen vääpeli)

* Jo rauhan aikanakin toimi Torniossa ja sen ympäristöillä jonkinlainen venäläinen sotilasrajavartiosto.

Handolinin-sillan vartio.

Stefanovitš; 2) *Karungin asema*, päällikkönä ratsumestari *Novoseloff*, jonka alaisina olivat erikseen Tornion ja Mäkiheikan asemat, joista edellisen päällikkönä oli vanhempi vahtimestari *Mironoff* ja jälkimmäisen vanhempi vahtimestari Krupskij; 3) *Rovaniemen asema*, päällikkönä aliratsumestari *Ivanjenko*.

Vuoden 1915 kevätpuolella ei rajan vartiointi vielä kuitenkaan, kuten aikaisemmin olemme maininneet, ollut niin äärimmäisen tarkkaa kuin saman vuoden syksyllä ja siitä edelleen, jolloin venäläiset viranomaiset jo selvästi tiesivät, että suomalaisia nuorukaisia meni Ruotsin kautta Saksaan.

Venäläiset rajavartiosotilaat olivat sijoitetut pitkin Tornionjoki-laaksoa, ja heidän patrullinsa kulkivat yöt

päivät Tornionjoen rantamia kiertävällä maantiellä ja muilla kulkupaikoilla. Kunkin patrullin vartio-alueena kauempana Torniosta oli 3—4 kilometrin pituinen taival, mutta Tornion ympäristöllä patrulliverkko taajeni, jotenka vartioitava välimatka vaihteli yhdestä kahteen kilometriin. Handolinin-sillan Tornion-puoleisessa päässä, valtakunnan portilla, oli pysyväinen vartio, johon kuului rajavartiosotilaita, santarmeja ja tullivartioita. Tornion ympäristöllä sijaitsevat venäläisten maja- ja vartiopaikat näkyvät kartasta (Liite n:o 2), jossa esitetään jää- ja lumikelin aikana talvella 1915—16 käytetyt Tornion salakulkutiet.

Paitsi rajavartiosotilaita, oli Tornion kaupungissa myös lukuisa *santarmisto* päällikköineen. Tornioon sijoittuneista korkeammista santarmiupseereista mainittakoon ensinnäkin everstin arvolla palveleva, Suomen santarmihallituksen päällikön Tornion raja-alueella oleva apulainen, ratsumestari *Korniloff*, joka samalla toimi — ennen Smorodskija — Tornion komendanttina sekä, nähtävästi vuoden 1915 loppupuoleen saakka, sotasensuurin päällikkönä; viimeksimainitusta virasta hänet erotettiin, kuten kohta kerromme. Häntä seurasi Tornion raja-alueen santarmipäällikkönä ratsumestari *Ivanovskij* (28. VII. 1915—12. XII. 1915). Tämän jälkeen tuli mainittuun virkaan everstiluutnantti *Netšogin*, joka toimi Venäjän vallankumoukseen saakka. Tornion piirin rautatie-santarmiston päällikkönä oli Oulussa asuva ratsu-

mestari *Tšerkassinoff*, jonka ponteva jääkäriliikettä vastaan suunnattu toiminta on tunnettu.*

Kun ratsumestari Korniloff oli erotettu sotasensuurin päällikön virasta, tuli hänen seuraajakseen eversti *Terenetskij-Klimovitš*. Tämä Torniossa omalaatuisen kuuluisuuden saavuttanut upseeri hoiti mainittua virkaa aina Venäjän vallankumoukseen saakka, jolloin hän yritti paeta Etelä-Suomeen, mutta saatiin kiinni rautatievaunun penkin alta. — Tornion komendantin ja santarmiston kirjurina toimi (6. X. 1915—kesään 1916) suomea ja ruotsia taitava helsinkiläinen sotilasvirkailija *Ivanoff*. — Tornion asemakomendanttina oli venäläisessä väessä palveleva suomalainen upseeri *Gustaf Poppius*, joka ei sekaantunut santarmien puuhiin ja joka sittemmin taisteli valkoisten riveissä Suomen vapaussodassa.

Jo tämän huomattavan venäläisen upseeriston luettelo viittaa siihen, että Tornion kaupunkia ja sen ympäristöä sekä Tornionjoki-laaksoa pidettiin erittäin tarkoin silmällä.

Varsin taaja *tullivartiain* ketju lisäsi myös tuntuvasti vartioinnin tiukkuutta, etenkin kun suomalainen rajatarkastaja ankarasti vaati tullivartiota pidättämään kaikki, joita saatettiin epäillä jääkäripataljoonaan pyrkiviksi.

Seutukunnan asukkaiden liikuntavapauttakin rajoitettiin kaikin tavoin. Niinpä heinäkuun 10. p:nä 1915

---

* Kts. »Aseveljet I», sivut 160 ja 213.

päivätyssä lääninhallituksen kiertokirjeessä Oulun läänin poliisilaitoksille ja nimismiehille tiedoksi ja noudatettavaksi ilmoitettiin, että *autoilla, moottoripyörillä* ja *moottoriveneillä* sai Kemijoen länsipuolella aina valtakunnan rajalle saakka kulkea ainoastaan sillä ehdolla, että asianomaisten poliisiviranomaisten antamat lupatodistukset olivat Oulun lääninkansliassa tarkastetut ja varustetut sitä osoittavalla todistuksella. — Heinäkuun 27. p:nä 1915 Oulun läänin kuvernööri antoi määräyksen, että kaikki *veneet* olivat pidettävät määräpaikoissa. — Lokakuun 6. p:nä 1915 päivätyssä kirjeessä everstiluutnantti *Smorodskij* tiedoitti, että *rajapasseja* hyväksyttiin paikkakuntalaisille ja raja-asukkaille korkeintaan 30 päiväksi.

Päättäen niistä monista tiedusteluista, joita Tornion poliisilaitokselle tuli jo syyskuussa 1915, viranomaiset olivat jääkäriliikkeestä jotakuinkin selvillä. Niinpä »Nikola nkaupungin» etsivä komisario sähkötti 8. IX. 1915 Tornioon: »Onko Kaarlo Heikki Kotimäki Nikolainkaupungista s. 1892 matkustanut Tornion kautta Ruotsiin ja milloin?»* — Syyskuun 11. p:nä 1915 päivätyssä kirjeessä n:o 436 Muonionniskan piirin nimismies *W. Claudelin* ilmoitti Tornion poliisilaitokselle, että kurkijokelainen työmies Juho Savolainen oli pidätetty ja passitettu tulemaan Tornioon vankikyydillä, koska »hänen käyttäytymisensä täällä herättää epäilystä hänen matkansa tarkoituk-

* Selitykseksi mainittakoon, että *Kotimäki* saapui Lockstedtin leirille 28. IX. 1915.

sesta.»* — Oulun läänin kuvernöörin marraskuun 24. p:nä 1915 päivätyssä salaisessa kirjeessä n:o 15456 annettiin Tornion kaupungin poliisimestarille seuraava kehoitus: »Sittenkun Vaasan läänin kuvernööri on tänne ilmoittanut, että Pietarsaaren kaupungin poliisilaitoksesta on viime aikoina otettu erittäin suuret määrät matkatodistuksia Tornion kaupunkiin ja kun on syytä varoa, että näiden matkatodistusten haltijat pyrkivät rajan yli, huhun mukaan työansiolle Saksaan, jota varten olisi Tukholmassa erityinen välitystoimistokin olemassa, tahdon minä täten kehoittaa Teitä mitä tarkimmin kiinnittämään asiaan huomionne, sekä valvomaan, etteivät puheenalaisten matkatodistusten haltijat millään muotoa saa pujahtaa rajan toiselle puolelle.»

Lopuksi mainittakoon kuvernöörinviraston joulukuun 9. p:nä 1915 päivätty, Oulun läänin nimismiehille ja poliisilaitoksille lähetetty salainen kiertokirje n:o 15746, jossa lausuttiin, että oli »— — — saapunut tietoja, että itävaltalaiset ja saksalaiset vakoilijat posetiivinsoittajina ottavat kinematografikuvia kaupungeistamme, teistä, joista, silloista y. m.» Tämän johdosta »— — — — kielletään posetiivinsoittajien, silmänkääntäjien y. m. kuljeskelevien hämäräperäisten henkilöitten toiminta — — —.»

Kun otamme huomioon venäläisten sotilasviranomaisten ja kuvernööri A. F. af Enehjelmin lujan yhteis-

* Vaikka mies todisti olevansa matkalla Norjaan, pidätettiin hänet Saksaan pyrkijänä pelkkien epäluulojen perusteella.

toiminnan, niin ymmärrämme, kuinka vaikeissa olosuhteissa itsenäisyysmiesten Torniossa ja sen ympäristöllä oli työskenneltävä. Joka askelella heitä vaani ansa. Mutta Suomen itsenäisyyden pyhä asia sai nämä rohkeat miehet uskaltamaan kaikkensa ja se terästi heidän katseensakin niin, että ovelan vihollisen virittämät verkot eivät voineet heitä vangita. Tässä auttoi heitä ratkaisevasti se, että Tornion ja Tornionjoki-laakson väestö oli yksituumaisesti itsenäisyysmiesten puolella sekä se, että, kuten heti saamme kuulla, Heickell Tornion poliisikamarin, tullilaitoksen, postikonttorin ja puhelinkeskuksen, vieläpä sotasensuurinkin virkamiehistä löysi tässä suhteessa luotettavia henkilöitä, jotka sitten vapaussotaan saakka innokkaasti täyttivät tehtävänsä voimiensa mukaan.

Tornion poliisilaitos.

Tornion poliisilaitoksen päällikkönä oli heikkoluonteinen, af Enehjelmin ja venäläisten määräyksiä yleensä noudattava poliisimestari *Axel Melart*, joka jo Muhoksella nimismiehenä ollessaan epäkunniakkaasti otti osaa lähimmän naapurinsa, rehtori *Mauno Rosendal*-vainajan luona pidettyyn kotitarkastukseen ja joka suurlakon aikana Torniossa näytteli aivan selkärangatonta osaa, tullen yht'äkkiä sosialistien luottamusmieheksi. Tornion poliisimestarina Melart ei kuitenkaan aktiivisesti toiminut puoleen tai toiseen, vaan antoi alaistensa virkailijain,

Toivo Rautavuoma,
ent. Jernstedt.

Kaarlo Hackzell.

ylikonstaapeli *Toivo Jernstedtin* ja poliisikamarin kirjurin *Kaarlo Hackzellin* hoitaa asioita mielin määrin tekemättä itse juuri muuta kuin pannen nimensä valmiiksi laadittuihin kirjeisiin. Niinpä hän kerrankin, kun Jernstedt lääninhallituksesta saapuneeseen kyselyyn, keitä Torniosta oli poistunut vihollismaihin, ehdotti vastattavaksi, ettei ainoatakaan ollut lähtenyt, lausui käsityksenään, että olihan niitä voinut mennäkin, mutta kun ei ollut täyttä varmuutta lähtijöistä, niin voisihan vastata esim. niin, että muutamia oli lähtenyt merille. Tästä huolimatta Melart sitten kuitenkin allekirjoitti vastauskirjeen, jossa mainittiin, ettei Torniosta ollut ketään lähtenyt. Yleensä Melart muutenkin ehdottomasti luotti Jernstedtiin jättäen koko kansliapuolen hänen huollettavakseen. Tyydytyksekseen tämä huomasi, että miehistökin osoitti häntä kohtaan suurta luottamusta ja että useimmat hänen alaisistaan iloitsivat ja olivat innoissaan

saksalaisten voitoista; tätä intoa ja riemua Heickell käynneillänsä yhä sytytti ja lietsoi.

Jernstedt ja Hackzell saivat aikaan senkin, ettei poliisilaitoksen miehistölle annettu yhtään af Enehjelmin, santarmien y. m. poliittista laatua olevaa peräänkuulutusta. Melart kyllä luuli, että niin oli tehty. Aina kun tällaisia salaisia asioita koskevat tiedonannot ja määräykset saapuivat poliisilaitokseen, sai Heickell niiden jäljennökset, voiden siis heti ilmoittaa kaikki Helsinkiin, Tukholmaan y. m. paikkoihin.

Jernstedtin suhde saksalaisiin oli alun pitäen selvä. Kun sodanjulistus elokuulla 1914 tuli Jernstedtin tietoon, oli hän vaistomaisesti vakuutettu siitä, »että nyt saisi ryssä kerrankin selkäänsä». Kun sähkösanoma, jossa määrättiin, että *Röytän satamassa oleva iso saksalainen laiva* oli takavarikoitava, saapui poliisilaitokseen, ryhtyi Jernstedt heti miettimään, millä ihmeen keinolla hän saisi tuolle laivalle tiedon sitä uhkaavasta kohtalosta; ja hänen mieleensä johtui, että »Tornio»-laivan oli 15:n minuutin perästä määrä lähteä Röyttään. Tällöin hän tempasi päällystakin yllensä ja riensi ilmoittamaan asiasta ystävällensä Eero Heickellille. Tämä oli sekunnissa valmis, ja niin he yhdessä lähtivät laivarantaan. Jernstedt luonnollisesti ei sen enempää sekaantunut asiaan. Heickell kehoitti »Tornio»-laivan hänelle tuttua kapteenia ilmoittamaan heti Röyttään tultuaan saksalaiselle laivalle, mikä sitä odotti. Tämän kapteeni osuikin olemaan Röytän

laivasillalla, kun »Tornio» sinne saapui. Saatuaan tiedon laivaansa uhkaavasta vaarasta hän siirsi sen heti venäläisten nenän editse Ruotsin aluevesille, mistä sen mastot sitten koko sodan ajan — ikäänkuin jonkinlaisena vertauskuvana — näkyivät Tornioon asti.

Tästä lähtien Eero Heickell alkoi päivittäin käydä poliisilaitoksessa kuulemassa Venäjän valtakunnan uutisia. Myöhemminkin, Heickellin ollessa maanpaossa Haaparannalla, Jernstedt toi hänelle jatkuvasti ilmoitukset kaikista santarmien salaisista tiedoituksista y. m. määräyksistä. Kerrankin Jernstedt oli pistänyt erään silkkipaperille kirjoitetun tärkeän tiedoituksen savukkeensa imukeosaan ja vei sen sitten — komeasti savuke hampaissa Handolinin-sillan yli kävellen — Haaparannalle. Tämä tällainen kävi melko mukavasti, kun Jernstedtiä ei ylimalkaan tarkastettu ja kun hän sitäpaitsi ymmärsi käyttää hyväkseen venäläisten viinanjanoa. Siihen aikaan torniolaiset nim. saivat poliisimestarin lupalapulla ostaa litran wiskyä viikossa Haaparannalta. Jernstedt kirjoitti lapun rajalla olevan santarmialiupseeri Andrejeffin nimiin varustaen sen poliisimestarin leimalla ja lähti sitten Heickellin kanssa koettamaan, mitä tämä vaikuttaisi. Heickellillä santarmien mustissa listoissa olevana ei luonnollisesti tällöin enää ollut ylikulkulupaa. Niin pian kuin he tulivat tarkastusasemalle, vei Jernstedt santarmin toiseen huoneeseen, jossa ei ollut ketään. Siellä hän kohta ensimmäiseksi antoi Andrejeffille lapun selit-

täen tämän johtuvan siitä, että Andrejeff oli niin hyvä mies. Miehen kiitollisuus aivan loisti hänen silmistään. Jernstedt huomautti, että hänellä oli mukanaan passiton toveri, tiedustellen samalla, saisiko tämä lähteä hänen kanssaan käymään toisella puolella; hän puolestaan takasi, että toveri tulisi takaisin. Silloin Andrejeff työnsi häntä menemään sanoen: »Možno, možno!» (Sopii, sopii!) — ja niin sitä mentiin. Viina-asia ei kuitenkaan päättynyt tähän, sillä jo seuraavana päivänä pyysi toinen, sitten kolmas j. n. e. samanlaista lupalappua. Jernstedt antoikin niitä kymmenkunnan juuri sellaisille, jotka olivat rajalla passintarkastuksessa.

Mitä jääkäreiksi aikovien ylimenoon tulee, ei Jernstedt siinä monestikaan ollut osallisena, mutta kerran hän kuitenkin oli juuri näissä puuhissa ollessaan joutua kiinni. *J. Laiti* (nyk. jääkärimajuri), joka oli hänen vanha tuttavansa, tuli näet eräänä päivänä hänen luokseen ja esitti asiansa kertoen, että hänen kaksi toveriansa olivat vielä Kemissä, mutta että hän aikoi heidät samana iltana toimittaa Tornioon. Jernstedt kehoitti Laitia lykkäämään ylimenon vähän tuonnemmaksi, kun sinä iltana sattui olemaan kovin kirkas kuutamo. Seuraavana päivänä Laiti ilmestyi toveriensa kera; ja silloin sovittiin, että nämä leimauttaisivat passinsa klo 6 ip:llä ja että lähtö tapahtuisi samana iltana klo 10. Kello 6:n korvissa pojat tulivatkin poliisikamariin, ja Jernstedt sai Laitilta viittauksen, että ne olivat hänen tovereitaan. Passit

tarkastettiin virallisesti ja yhtä virallisesti ilmoitettiin, että klo 10 illalla oli oltava Vähäsen pihassa. Kun asiat olivat selvät, sovittiin suunnitelmasta konstaapelien Porthanin ja Kukan kanssa; näiden piti panna merkki portin pieleen ja viisi minuuttia sen jälkeen heidän tuli lähteä osoitettuun suuntaan. Oli mitä ihanin kuutamo, joten Jernstedt epäili yrityksen onnistumista, mutta Laiti pysyi jyrkästi päätöksessään. Jernstedt ja seurassa ollut kauppias Isakson menivät sitten rajalla olevaan n. s. Hartmanin saunaan, jonka akkunoista saattoi erinomaisesti nähdä ylimenopaikalle. Kylpyä odotellessaan he jännittyneinä vartoivat Laitin ja tämän toverien tuloa. Pian he huomasivatkin kolmen miehen jäällä peräkkäin painelevan eteenpäin. Ensimmäinen mahtoi olla pikajuoksija, sillä toiset jäivät ilmeisesti jälkeen. Varomattomasti kyllä Jernstedt silloin äänekkäästi lausui toverilleen: »Nyt ne menevät.» Samassa tuli huoneeseen saunan rahastaja ihmeissään kysyen: »Ketkä?» ja mennen akkunaan katsomaan. Nähdessään, että miehet pääsivät yli, ei Jernstedt kyennyt hillitsemään itseään, vaan puhui ehkä vähän liikaa. Muutama päivä tämän jälkeen huhuttiin kaupungilla, että Jernstedt oli saksalaisten pääagentti Torniossa. Onneksi osa santarmistosta oli hänen puolellaan ja suurin osa kaupunkilaisia saksalaismielisiä, jotenka huhu pian sammui. Eero Heickell kuitenkin kehoitti Jernstedtiä olemaan varuillansa; ja niinpä tämä viikon ajan olikin joka hetki valmiina astu-

maan suksillensa. — Poistaaksensa kaiken epäluulon itsestään hän neuvoteltuaan asiasta Heickellin kanssa päätti tekeytyä venäläisten kätyrin, konstaapeli Lehdon ystäväksi. Hän lyöttäytyikin Lehdon seuraan pyytäen tätä, joka entisenä marköörinä oli ensiluokkainen biljardinpelaaja, opettamaan hänelle tuota jaloa taitoa. Ja niin se alkoi. Joka kerta, kun Lehto oli vapaa, he menivät Haaparannalle biljardia pelaamaan. Jonkin verran tämä lysti tuli Jernstedtille maksamaan, mutta tarkoituksensa hän myöskin saavutti. Lehto ja samalla santarmit lakkasivat häntä epäilemästä. Kerran kun Jernstedt Lehdon kanssa palasi Haaparannalta ja santarmialiupseeri Andrejeff oli päihtyneenä talutettava kotiinsa, meni hänkin (ja Lehto) tätä saattamaan tekeytyen humalaiseksi, jotta puhe kävisi vapaammin. Kun oli päästy Andrejeffin portille ja kun tämän vaimo oli antanut saattajille tarpeellisen löylytyksen, kulki toisen kujan poikki kirjaltaja *E. Haataja.* Tällöin Jernstedt kuuli, kuinka joku miehistä sanoi: »Tuo on välttämättömästi tarkastettava», johon toinen selvempi kuiskaten huomautti — osoittaen Jernstedtiä —: »Pidä suusi!» Mutta Lehto, Jernstedtin uusi ystävä, sanoi venäjäksi: »Ei mitään hätää, se on meidän miehiä.» — Tapauksesta Jernstedt antoi toisten kautta heti aamulla tiedon Haatajalle, joka oli huomattava aktivisti. Ja kun tämä seuraavan päivän iltana meni Haaparannalle joutuen tällöin paitaa myöten mitä perinpohjaisimman tarkastuksen alaiseksi, niin ei

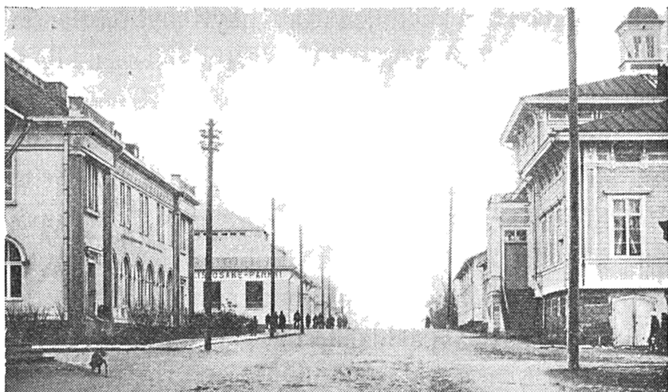
Tornion Rantakatu Kivisillan kohdalla.

häneltä löydetty mitään. Jernstedtin ja Lehdon »ystävyys» alkoi jo torniolaisissa herättää pahaa verta, mutta kun varmimmat miehet tiesivät asian oikean laidan, lakkasi ihmettely pian.

Kun Heickell vielä oli Torniossa, ilmoitti hän kerran Jernstedtille, että kaupungilla liikkui epäilyttävä henkilö, josta olisi saatava selvä. Jernstedt suostuikin pitämään

tätä silmällä. Kun ystävykset sitten eräänä päivänä istuivat poliisikamarissa akkunan ääressä tulivat konstaapelit sanomaan: »Tuossa se menee!» Jernstedt sieppasi silloin siviilipalttoon päälleen ja läksi perään. Mies kulki ilman päämäärää, ja Jernstedt jonkin askelen päässä hänestä. Kun mies seisahtui, seisahtui Jernstedtkin. Kun mies lähti liikkeelle, teki Jernstedt samoin. Lopulta mies pysähtyi ja tiuskaisi hermostuneesti: »Mitä Te täällä seisoskelette?» Jernstedt vastasi: »Mitä se herraan kuuluu; minä vain ihmettelen, miksi Te aina vähän päästä seisahtelette.» Silloin mies lähti suoraan santarmien asunnolle -- ja Jernstedtille tuli kiire poliisikamariin. Mies tietenkin kertoi päällikölleen tapahtuman ja kuvasi tarkoin seuraajansa tuntomerkit.

Jo seuraavana iltana sama mies tuli poliisikamarin kohdalla Jernstedtiä ja Heickelliä vastaan. Jernstedtillä oli siviilipalttoon alla virkapuku. Mies kuitenkin hävisi nurkan taakse. Jernstedtin ja Heickellin seisoessa kadunkulmassa jutellen ilmestyi siihen äkkiä urkkijain päällikkö kysyen passia. Jernstedt ilmoitti, että hän oli ylikonstaapeli eikä siis tarvinnut Torniossa passia. Silloin tämä iso mies iski Jernstedtiä käsivarteen yrittäen muka ryhtyä viemään häntä poliisikamariin. Jernstedt teki sievän vastaliikkeen, jolloin mies pyörähti kadulle — jääden kuitenkin jaloilleen — ja alkoi kaivella taskujaan, mutta olikin nähtävästi unohtanut aseen asuntoonsa. Jernstedt puolestaan veti esiin revolverinsa sanoen: »Nyt

Tornion Hallituskatu. Raastupa ja poliisikamari oikealla.

minä menen omasta tahdostani poliisikamariin ja jos tahdotte seurata, niin olkaa hyvä!» Mutta mies ei lähtenyt. — Erottiin, mutta Jernstedt päätti sopivassa tilaisuudessa pidättää urkkijan. Se tapahtuikin jo seuraavana iltana. Kun näet Jernstedt ja Heickell tällöin palasivat Haaparannalta poliisikamariin, näkivät he taas tuon miehen samoilla paikoin kuin edellisenäkin iltana. Jernstedt pukeutui silloin virkapukuun ja vetäen siviilipalttoon päälleen meni kadulle Heickellin ja konstaapeli Porthanin seuratessa loitompana. Jernstedt jäi vartomaan Goveniuksen nurkalle poliisikamarin lähettyville. Jo tulikin odotettu mies. Jernstedt pysähdytti hänet lausuen tuimasti: »Ja mitä p-le tollistelet!» »Mitä se Teihin kuuluu!» vastasi mies. Silloin Jernstedt ilmaisi itsensä vaatien mieheltä passia. Tämä suuttui ja ilmoitti kyllä,

mihin joukkoon hän kuului, mutta ei näyttänyt passiansa. Silloin Jernstedt lujilla kourillaan tarttui mieheen kiinni ja vei hänet hyvää kyytiä poliisikamariin. Siellä Jernstedt uudestaan vaati passia, ja mies tottelikin. Kun passi oli venäjänkielinen, niin Jernstedt ei ollut sitä ymmärtävinään, vaan soitti poliisimestarille, joka lupasikin tulla saapuville. Sillä välin kun Jernstedt vei passin toiseen huoneeseen poliisimestarin pöydälle, urkkija kerkesi soittaa päällikölleen. Tämä tulikin ennen poliisimestaria ja sanoi alaiselleen hyvin määräävästi: »Mene kotiisi!» Mutta silloin Jernstedt hyppäsi ovelle huudahtaen: »Ei mihinkään, ennenkuin poliisimestari tulee.» Tämän jälkeen urkkijain päällikkö tiedusteli, mihin Jernstedt oli pannut pidättämänsä passin. Jernstedt vastasi panneensa sen poliisimestarin pöydälle. Päällikkö otti sen sieltä ja pani pöydän laidalle, jolloin Jernstedt sieppasi sen käteensä ja laski sen uudelleen poliisimestarin pöydälle huomauttaen, että sen pitää olla siinä, siksi kunnes poliisimestari tulee. Samassa Melart saapuikin. — Urkkijain päällikkö otti heti puheenvuoron, mutta poliisimestari keskeytti hänet jyrkästi selittäen tahtovansa ensin kuulla, mitä ylikonstaapelilla oli sanottavaa. Kun Jernstedt oli selittänyt asian, alkoi urkkijain päällikkö puhua, mutta Melart kuunneltuaan hetkisen löi nyrkkiään pöytään sanoen, että hän ehdottomasti luotti ylikonstaapelinsa lausuntoon ja että tämä oli oikeutettu ottamaan selkoa vieraista kulkijoista.

Urkkijat epäilivät Jernstedtiä tästä lähtien tietysti entistä enemmän, mutta seurauksena kuitenkin oli, että pidätetty urkkija hävisi Torniosta.

Jernstedt oli niinikään aina selvillä santarmi-, sotilas- ja poliisiviranomaisten suunnittelemista rajan vartioimista ja valvontaa tarkoittavista toimenpiteistä. Hän laati myös tavallisesti henkilötodistukset ja rajapassit ylikulkua varten. — Kiireellisissä tapauksissa, kun muut reitit sattuivat olemaan epäselvinä, järjestettiin muutamien miesten ylikulku siten, että Jernstedt laittoi menijälle tai tulijalle tilapäisen ylikulkupassin. Myöskin monille Torniosta Etelä-Suomeen matkustaville jääkäreille ja aktivisteille, jotka Saksasta tai Ruotsista palasivat kotimaahan, saatiin hänen avullaan »viralliset» matkapaperit. Muun muassa hän Heickellin pyynnöstä tämän ollessa maanpaossa Haaparannalla toimitti tälle 32 eri lääneistä ja eri nimismiespiireistä hankittua passimallia, jotka Heickell sitten lähetti Saksaan jäljennettäviksi. Ilmankos Suomeen komennetuille jääkäreille passeja riitti!

Aina kun venäläiset tai tullivartiat toivat poliisilaitokseen rajalla pidätettyjä miehiä, jotka todettiin Saksaan-menijöiksi tai arveltiin sellaisiksi, annettiin näille vain määräys lähteä vapaasti kotipuoleen; saivatpa he ilmaisen piletinkin, minne vain halusivat matkustaa. — Maailmansodan alussa elokuun lopulla venäläiset lähettivät pidättämiään Suomessa ja Venäjällä asuneita saksalaisia, noin 18-vuotiaita nuoria miehiä Tornioon, jotta

heidät sieltä passitettaisiin Saksaan. Jostakin syystä nämä kuitenkin jätettiin Tornioon ja annettiin poliisilaitoksen huostaan. Vaikka olikin ankara määräys pitää miehet kiinni, suhtautui poliisilaitos heihin sangen vapaamielisesti. Pojat saivat vapaasti liikkua kaupungilla mukanaan vain joku siviilipukuinen konstaapeli. Niinpä he joka päivä kävivät suurella mielenkiinnolla katsomassa ulkona olevaa, Eero Heickellin hoitamaa »Tornion Lehden» sotakarttaa, mistä ensi kerran näkivät Ranskassa y. m. tapahtuneet Saksan armeijan loistavat etenemiset.

Kaikesta ylläolevasta huomaamme, että *Toivo Jernstedt* on jääkäriliikkeelle tehnyt suuria palveluksia. Syystä hänen hengenheimolaisensa Tornion poliisilaitoksessa lausuivatkin, että hän heidän keskuudessaan oli kaiken sielu jääkäriliikkeen avustamisessa, ja ettei poliisilaitos ilman häntä olisi voinutkaan olla sillä isänmaallisella kannalla millä se oli.

Jääkäriliikkeen miehiä oli myös poliisikamarin sihteeri *Kaarlo Hackzell.* Hänen avullaan niinikään päästiin käsiksi kaikkiin salaisiin asioihin ja määräyksiin; työskennellessään poliisimestarin virkahuoneessa hänellä olikin mainio tilaisuus tarkoin seurata siellä tapahtuvia rajaviranomaisten neuvotteluja.

Tornion poliisikamari, kuten Keminkin, niinkuin edempänä kerromme, oli Saksaan-menijäin kesken niin hyvässä huudossa, että pojat tulivat joskus suoraan sinne kysymään tietä rajan yli — varomattomasti kyllä-

Симъ удостовѣряется, что Студентъ Ееро Хейкелль, Торнео финляндскій уроженецъ и, какъ извѣстное и благонадежное лицо, пользуется правомъ беспрепятственной ѣзды на велосипедѣ, моторной лодкѣ, автомобилѣ и мотоциклеткѣ. въ Финляндію во время войны

10/5 дня 1915 г.

№ 15

Täten todistetaan, että Ylioppilas Eero Heickell, Torniosta on Suomen kansalainen sekä tunnettuna ja luotettavana henkilönä esteetön polkupyörällä, moottoriveneellä, automobiilillä, moottoripyörällä matkustamaan Suomessa sotatilan aikana

Tornio kuun 10 päivänä 1915

№ 13.

Tornion poliisikamarin Heickellille antama todistus; kuvaa hyvin noitten aikojen kireyttä.

kin. Niinpä kerrankin, kun poliisimestari Melart oli virkahuoneessa, jonka ovet olivat puoleksi auki päivystäjänhuoneeseen, ja kun hänellä vielä päällisiksi sattui olemaan eräs santarmi vieraanaan, samassa huoneessa työskentelevä Hackzell huomasi, että kaksi nuorta miestä tuli päivystyshuoneeseen. Nämä sanoivat, että heidät oli neuvottu sinne, ja pyysivät tietoa, mistä helpoimmin salateitse pääsisi rajan yli. Päivystävä konstaapeli, joka sattui olemaan jääkäriliikkeen ystäviä, näytti rauhallisesti suunnan sanoen: »Menkää Pappilanniemeen ja sieltä suoraan rajan yli!»

Vuoden 1917 alussa sattui seuraava hauska tapaus. Lehtori *Toimi Harjaman* täytyi välttämättömästi aseasioissa päästä tapaamaan Eero Heickelliä Haaparannalle. Hän kääntyi tällöin Hackzellin puoleen pyytäen tätä jollakin tavoin järjestämään ylikulun. Mietittyään päänsä ympäri Hackzell keksi vihdoin keinon: hän päätti passittaa Harjaman vankina Haaparannalle. Hackzell kutsuikin kaksi konstaapelia, joille selitettiin asia ja niin lähdettiin menemään Hackzellin varmuuden vuoksi seuratessa mukana. Kun tultiin rajalle, niin poliisit näyttivät vankipassin, joka leimattiin; sitäpaitsi Hackzell selitti vielä suullisestikin asian. Näin jatkettiin kävelyä Haaparannalle toisen poliisin seuratessa sillan päähän saakka. Hackzell jäi sitten Haaparannalle Harjaman ja Eero Heickellin seuraan. Illalla he palasivat ilman muuta, onneensa luottaen.

Mitä poliiseihin tulee, olivat hekin kaikki — kahta

lukuunottamatta — isänmaallisia miehiä ja tietoisia jääkäriliikkeestä. Vanhempia miehiä, *Juho Korkalaa*, *Abraham Kokkoa* ja *Jaakko Ojalaa* ei tarvittu käyttää toimivina, kun nuorempia oli riittävästi, mutta heidän asiaa kohtaan osoittamansa myötämielisyys oli tietenkin suuriarvoinen. — Nuoremmista, toiminnassa mukana olleista konstaapeleista mainittakoon seuraavat: Poliisilaitoksen vahtimestarin *Jonne Sundellin*, joka jouduttuaan päällliköittensä epäluulon alaiseksi oli määrätty siirrettäväksi Kolariin ja joka sentähden maaliskuun alkupuolella 1916 otti eron tullilaitoksen palveluksesta, ruveten sen jälkeen poliisikamarin vahtimestariksi, me jo tunnemme. — *Jaakko Puhakka* taas oli tavallisesti palveluksessa Tornion asemalla, jossa oli santarmien kanslia. Santarmit pitivät Puhakkaa luotettavana kertoen hänelle avomielisesti tärkeitäkin asioita, jotka Puhakka aina ilmoitti Heickellille. Tällä tavoin Heickell sai tiedon m. m. siitä, milloin santarmit olivat päättäneet tulla häntä vangitsemaan. — Kesällä 1915 saatiin myös konstaapeli *Vilho Porthan* etappia virkansa ohessa avustamaan. Hän kuljetti salaista postia rajan yli ja syystalvella auttoi miesten ylikuljetuksessa sekä suoritti useita muitakin eri tehtäviä, joista kohta enemmän. — Miesten kuljetukseen ja muuhunkin aktiiviseen toimintaan osallistui huomattavalla tavalla myös konstaapeli *Juho Kukka*. — Nämä mainitut, paikkakunnalta kotoisin olevat konstaapelit suhtautuivat kaikki asiaan

Vilho Porthan.

Juho Kukka.

myötätuntoisesti, kun taas etelästä saapuneet konstaapelit *Antti Andersson* ja *Juho Lehto* olivat ilmeisesti yhteydessä santarmien kanssa. Lehto nosti santarmeilta suoranaista palkkaa. Andersson taas oli selkärangaton mies, joka julkisesti seurusteli ja ryyppäili santarmien kanssa saaden näiltä ystävyyden osoitteeksi m. m. kaapillisen takavarikoitua, arvokasta ruotsalaista kirjallisuutta. Andersson oli mies, jota suomalainen isänmaanystävä karttoi.

Poliisilaitoksen henkeä kuvaavana mainittakoon, että, sen jälkeen kun n. s. »Enehjelmin kaarti» oli perustettu, Tornion poliisit pitivät — Anderssonia ja Lehtoa lukuunottamatta — kokouksen, jossa he yksimielisesti päättivät, että he ennemmin ottavat eron toimistaan kuin suostuvat avustamaan »kaartia». Ylikonstaapeli Korkala tulkitsi pontevin sanoin kaikkien mielipiteen lausuen: »Jos tullaan määräämään, niin meistä ei kukaan lähde!»

Ansaitsee myös merkitä muistiin, että koko sota-aikana ei poliisilaitokselle väestön taholta tehty yhtään ilmiantoa.

Kun poliisimestari Melart erään hänelle ikävän tapahtuman johdosta, johon myöhemmin palaamme, — huolimatta siitä, että Enehjelm takasi hänen luotettavaisuutensa — kenraalikuvernöörin määräyksestä erotettiin virastaan, tuli hänen seuraajakseen kapteeni J. H. Wallin. Niin af Enehjelmin virkaan asettama kuin olikin, Wallin ymmärsi itsenäisyysmiesten toimintaa ja koetti suhtautua heihin oikein.

Tornion tullilaitos.

Tullilaitosta oli salaisessa toiminnassa näihin saakka edustanut yksinään tullivartia *Jonne Sundell.* Hän kyllä tunsi laitoksen asiat ja tiesi vartioinnin käytännöllisen järjestelyn, mutta kun oli tärkeää päästä lähemmin selvyyteen koko tullivartioinnin järjestämisestä ja tullilaitoksen palvelukseen etelästä tulleista sadoista uusista vahtimestareista y. m., kääntyi Heickell asiassa tullipäällysmies *Auno Halosen* puoleen, joka oli jokapäiväisessä kosketuksessa tällaisia asioita järjestelevän rajatarkastaja Stjernwallin kanssa.

Halonen, Heickellin koulutoveri ja hyvä tuttava, suostuikin toimimaan liikkeen tehtävissä, joista hän jo keväästä 1915 lähtien oli kuullut. Hänen kauttaan saatiin

tärkeitä tietoja etappien myöhempien järjestelyjen hyväksi. Kun Halosen virkapaikkana oli Tornion asema, missä hän kielitaitoisena joka päivä tuli kosketuksiin lukuisten ulkolaisten kuriirien ja diplomaattien kanssa, sai hän runsaasti tietoja m. m. Venäjän oloista; nämä taas olivat tervetulleita saksalaisille. Myös rajaviskaali *Esa Kariniemi*, joka vuosikymmenen oli toiminut Alatorniolla, oli itsenäisyysliikkeen perillä ja suhtautui siihen hyvin myötätuntoisesti. Vastustettuaan henkilötarkastuksissa santarmien kohtuuttomia vaatimuksia ja oltuaan niitä noudattamatta, tämä isänmaallinen ja yleisesti kunnioitettu virkamies menetti toimensa santarmipäällikkö Korniloffin ja Stjernwallin yhteisten toimenpiteiden johdosta. Hänen tilalleen pantiin sitten etelästä tullut nuorempi tullivartia *Pekka Wainikainen*, joka oli itsenäisyysmiesten pahimpia vastustajia ja venäläisten määräyksiä noudattava. Tästä m. m. johtui, että Jonne Sundell siirrettiin pois Miukin vartiopaikasta syrjäisempään Hellälään. Ja kun Sundellia jotkut innokkaat tullimiehet edelleenkin moittivat leväperäiseksi passintarkastajaksi, mikä virka kaupungin ulkopuolella osittain kuului myös tullivartioille, sai uusi rajaviskaali aikaan senkin, että Sundell määrättiin alkupuolella maaliskuuta 1916 Kolariin, jolloin hän ennemmin otti eron.

Ennen kaikkia oli yllämainittu rajatarkastaja, luutnantti *Edvard Stjernwall* yleensä varsin virkaintoinen ja venäläisten vaatimuksiin hyvin mukautuva. Hän oli

alaisilleen antanut ankarat passintarkastusmääräykset ja vaati, että epäilyttävät kulkijat oli pidätettävä. Enehjelmin kiertokirjeen mukaisesti Stjernwall lupasi myös palkintoja tällaisten kiinniottamisesta. Mutta kun tämä nähtävästi ei johtanut tyydyttäviin tuloksiin, järjesti hän siviilivakoojia, jotka toimivat molemmin puolin rajaa nuorten miesten kiinnisaamiseksi, sekä antoi alaisilleen määräyksiä n. s. »Enehjelmin kaartin» kaikinpuoliseksi avustamiseksi. Tyytymättömyyttä tullivartioissa herätti myös se, että Stjernwall vaati heitä kaikkialla tekemään kunniaa venäläiselle totilaspäällystölle. Stjernwallin toiminta vaikeutti siis suuresti etappimiesten työtä, mutta huomattava osa tullivartioista oli kuitenkin jääkäriliikkeelle myötämielinen eikä noudattanut heille annettuja tiukkoja määräyksiä.

Kalle Granström.

Myöhemmin Heickell värväsi liikkeeseen myös tullivartia *Kalle Granströmin*, joka vuoden 1916 loppuun m. m. toimi Stjernwallin moottorin kuljettajana. Hänen kauttaan saatiin paljon Stjernwallin puuhia ja matkoja koskevia tietoja. Kuljettipa Granström Stjernwallia kyyditessään salaista postiakin rajan yli; — kirjeet hän piti piilossa herransa istuimen alla! Granström oli muuten erinomaisen määrätietoinen jääkäriliikkeen

ystävä huolimatta siitä, että Stjernwall aina koetti sekä houkutella että käskeä häntä etsimään ja kiinniottamaan Saksaan-menijöitä. »Eikö merellä näy 'kulkijoita'», kysyi Stjernwall usein kummastellen Granströmiltä, mutta tämä ei niitä koskaan nähnyt — —. Lopulta Stjernwall antoi palvelijalleen eropassin. Granström ryhtyi sitten poliisilaitoksen palvelukseen tammikuun 1. p:stä 1917. Hän oli, kuten jo on mainittu, m. m. ahkera ja pelkäämätön aktivistien postin kuljettaja. Kerrankin, vaikka Granström oli poliisin puvussa, santarmi tutki häntä tullissa niin tarkoin että veti toisen saappaankin pois hänen jalastaan — onneksi olivat salaiset asiakirjat toisen saappaan suuvuorin välissä.

Syystalvella avustivat miesten kuljetusta rajan yli lisäksi jotkut toisetkin tullivartiat, m. m. *Toimi Logren*, joka suoritti erinäisiä muitakin tehtäviä.

Tornion sotasensuuri eli n. s. mustakabinetti.

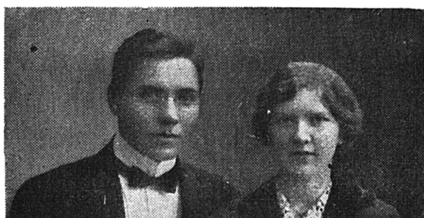
Sotasensuurin asioihin ja henkilöihin käsiksi pääseminen oli ennenkaikkea hyvin tärkeää, sillä sensuuri saattoi arveluttavasti vaikeuttaa varsinkin tiedustelutoimintaa, joka oli sangen paljon postinkulusta riippuvainen. Sähkölennätintä voitiin näet käyttää vain poikkeustapauksissa ja silloinkin ainoastaan lyhyitten tiedoitusten lähettämiseen, eikä käsipostilinjoja vielä alussa ollut.

Niitten järjestyttyäkin oli sensuurin toiminnalla merkitystä, kuten kohta nähdään. Päästyään tutustumaan tämän uuden viraston muualta tulleisiin virkamiehiin Heickell saikin kysymyksen kehitetyksi haluamaansa suuntaan.

Suomesta ulkomaille menevää ja myös paikkakunnan postia varten venäläiset järjestivät heti sodan alussa Tornioon sotasensuurin. Tämän laitoksen johto oli milloin milläkin santarmiupseerilla; näistä oli tyypillisin santarmieversti Terenetskij-Klimovitš, pieni, nopealiikkeinen, kiukkupäinen, prillisilmä, viiksiniekka. Hänen apulaisenaan oli alussa puolen vuoden ajan suomalainen postiekspeditööri Alexejeff ja sittemmin niinikään suomalainen postiekspeditööri *Mikko Alapoti* (otti myöhemmin nimekseen Alapohja), joka oli mitä nöyräniskaisin, täysin venäläismielinen tšinovnikka, inhoittavan näköinen olio. Muu henkilökunta oli virkamääräyksillä eri osista maata koottua postilaisväkeä, joka alussa ei edes tiennyt, mistä oli kysymys. Alapotin ja venäläisten johdolla heistä koetettiin sitten kouluttaa mallikelpoista tsaarin palvelijajoukkoa. Mikäli Heickell tuli heidän kanssaan kosketuksiin, saattoi hän huomata heidän haluttomuutensa. Kuitenkaan he eivät uskaltaneet ryhtyä osoittamaan vastahakoisuuttaan jouduttuaan kerran näin vaaralliseen paikkaan, mutta kaikin keinoin he koettivat pyrkiä pois sensuurista omiin virkoihinsa. Tultuaan heitä lähemmin tuntemaan Heickell koetti vaikuttaa, että he pysyisivät

paikoillaan, sillä tällaisen vastahakoisen henkilökunnan olemassaolo juuri sensuurissa oli toiselta puolen varsin vahingollista itse venäläisille, kun taas toiselta puolen, kuten seuraavasta huomataan, heidän avullaan saatiin suoritetuksi itsenäisyysmiesten asian hyväksi mitä suuriarvoisimpia töitä.

»Sensorit» koettivat alussa käyttää mustaa sivellintä hyvin ahkerasti, ja seurauksena oli, että tämän salaiseksi tarkoitetun laitoksen tunsi pian koko maailma. Ihmiset tulivat niin varovaisiksi, etteivät uskaltaneet enää hiiskuakaan sodasta. Sensorit saavuttivat täten venäläisten silmissä melkoisen luottamuksen ja saattoivat sen jälkeen höllentää siveltimen käyttöä. Lopulta he muutamassa minuutissa saivat tutkituksi satoja kirjeitä. Kirje leikattiin vain auki ja sisältöä vähän raottaen siihen lyötiin sensuurin leima. Näin oli kirje valmis jatkamaan matkaa. Myöhemmin kiristettiin määräyksiä ja annettiin uusia ohjeita, ettei voitu enää näin »hutiloida». Eri sensorit saivat kukin määrätyt tehtävänsä. Yksi tutki sanomalehdet, toinen Skandinavian postin j. n. e. Lisäksi piti myös jokaisen lyödä leimalla oma nimensäkin kaikkeen, minkä oli muka tarkastanut. Erityisiä osoitteita santarmien laatimien »mustien listojen» nojalla piti erittäin pitää silmällä ja niitten mukaan kirjeitä pidättää. Myöhemmin hoiti mustia listoja yksinään Alapoti säilyttäen niitä ja muita salaisia papereita erityisessä »salaisessa kaapissa», joka oli lukolla ja sinetillä suljettu. Avainta Alapoti piti

Eino ja Lida Monkala.

huolellisesti taskussaan. Sensuuriin hankittiin myös kemiallisia tarpeita y. m. välineitä; niillä oli tarkoitus tutkia lähemmin sellaisia kirjeitä, joissa epäiltiin olevan salakirjoitusta. Kaikki näytti olevan erinomaisessa kunnossa ja suuren isänmaan turvallisuus tälläkin tavoin taattu!

Mutta Heickellin onnistui päästä käsiksi tähän laitokseen, niin että sen seinien sisällä ei tapahtunut mitään, jota hän ei olisi tiennyt.

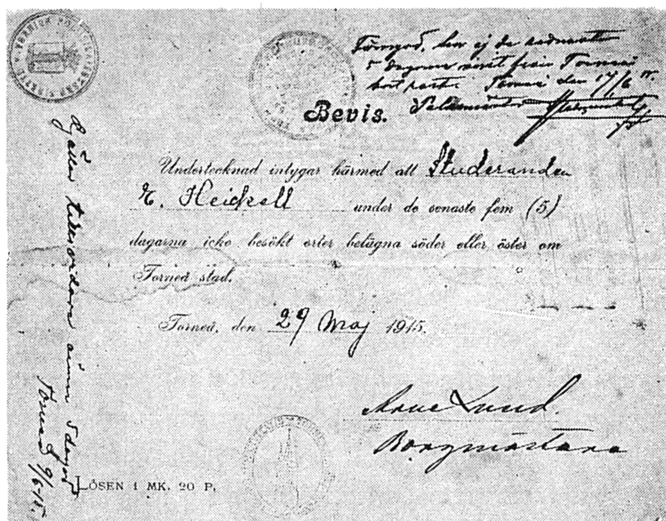
Heickell on vakuutettu siitä, että useimmat sensuurin suomalaisista virkamiehistä olisivat empimättä ryhtyneet aktiivisesti häntä auttamaan, mutta kun aina oli tultava toimeen mahdollisimman vähillä voimilla, niin tämän takia joutuivat ekspeditöörit *Eino Monkala rouvineen* ja *Toivo Järvinen* »pääpaholaisiksi» tässä salaisessa kabinetissa.

Sekä Monkala että Järvinen valvoivat tarkasti kaikkia venäläisten puuhia ilmoittaen niistä sitten viipymättä Heickellille. Monet santarmien juonet pujahtivat täältä hänen tietoonsa ja uusista salaisista sekä sensuurille että

osittain venäläisillekin annetuista määräyksistä, ohjeista y. m. hän sai nopeat ilmoitukset.

Rouva Monkala, jota venäläiset eivät koko aikana epäilleet, sai koneella kirjoitettavakseen kaikki salaiset kirjelmät santarmieverstien yksityisiä kirjeitä myöten. Samalla hän joutui käsittelemään santarmien ja sensuurin salaista arkistoa voiden siis valvoa, ettei sinne ilmestynyt mitään uutta, joka jo ei olisi tullut Heickellin tietoon. Ollessaan usein työssä iltaisin, kun vain venäläisiä oli saapuvilla, hän saattoi kielitaitoisena seurata näitten keskustelua ja sitten heti ilmoittaa miehellensä, mitä oli tapahtunut, mitä oli tulossa, mitä tekeillä, millainen mieliala vallitsi venäläisten keskuudessa, mitä Venäjälle kuului sellaista, joka oli salaista, j. n. e. Rouva Monkala suoritti täten tärkeällä paikallaan monta arvokasta palvelusta huolimatta suuresta kiinnijoutumisen vaarasta ja sitä seuraavasta, tällaisessa tapauksessa mitä ankarimmasta rangaistuksesta. — Voidaan sanoa, että sensuurilaiset työskentelivät etapin ja tiedustelutoiminnan hyväksi suorastaan henkensä uhalla.

Venäläisillä ei näyttänyt kaikesta tästä olevan aavistustakaan. Mutta Alapoti, joka oli ehkä kuullut Heickellin puuhista, koskapa hän tutki ja pidätti halusta tämän kirjeitä, ja joka oli nähnyt Heickellin seurustelevan sensuurilaisten kanssa, epäili ilmeisesti jotakin olevan »vinossa». Nämä epäilykset voivat aiheutua osaksi siitäkin, että juuri Alapoti tarkasti Heickellin Ruotsista hankkimia

Bevis.

Undertecknad intygar härmed att Studeranden K. Heickell under de senaste fem (5) dagarna icke besökt orter belägna söder eller öster om Torneå stad.

Torneå, den 29 Maj 1915.

Arne Lund.
Borgmästare

LÖSEN 1 MK. 20 P.

Tornion kaupungin pormestarin Heickellille antama todistus siitä, ettei tämä viimeksikuluneiden viiden päivän aikana ollut käynyt missään Tornion etelä- tahi itäpuolella. — Todistus, joka on kahdesti uudistettu, kuvaa sitä aikaa, jolloin venäläisillä jo lienee ollut jonkinlainen aavistus jääkäriliikkeen olemassaolosta. — Pormestari Lund kirjoitti todistuksensa mieluimmin ruotsiksi.

sotauutisia, joissa ilmeisellä myötätunnolla kerrottiin myös keskusvaltojen saavuttamista voitoista. Kerran hän hampaat irvissä, puolipiru naamallaan, sanoikin Heickellille: »Te työskentelette saksalaisten hyväksi!»
Erityisesti Alapotin vaanivat silmät kohdistuivat Monkalaan, ja ilmenipä tapauksia, jotka panivat tämän kylmäverisyyden koetukselle.

Kerran sattui Monkalan ja Alapotin välillä riitaa virastossa, ja tällöin Alapoti kesken kaiken kimmahti

tuoliltaan pystyyn, löi vasaralla pöytään, niin että sälöt siitä lentelivät ja syöksyi Monkalan kimppuun huutaen: »Urkit täällä kaikki paikat!» Tämä tuli kuin salama kirkkaalta taivaalta. Monkala piti parhaana olla vaiti.

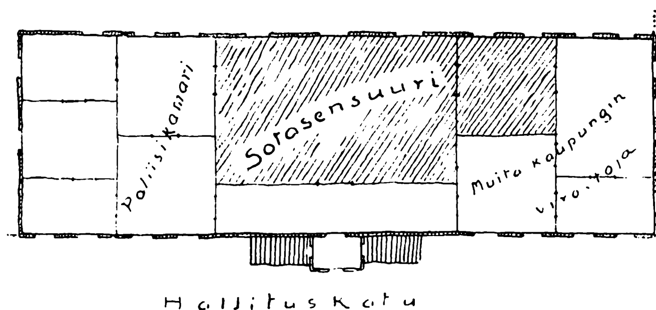
Kun rouva Monkala usein kutsuttiin iltaisin virka-ajan jälkeenkin santarmiupseerien kirjeitä kirjoittamaan, seurasi hänen miehensä häntä virastoon. Tällöin oli Monkalalla usein hyvä tilaisuus penkoa venäläisten papereita, sillä Alapoti, joka kyllä näissäkin tapauksissa aina saapui virastoa valvomaan, poistui väliin viereiseen poliisilaitoksen huoneistoon jättäen salakaappien ovet auki. Luultavasti Alapoti oli jotakin huomannut, ehkä tirkistellyt avaimenreiästä sensuurihuoneistoon, sillä kerran hän odottamatta tokaisi:

— Eversti on sanonut, ettei kukaan saa olla täällä, kun hän antaa iltatöitä.

— Sepä kummallista, ihmetteli Monkala.

— Jassoo, vai on se kummallista, en annakaan nyt mitään työtä, ärjäisi Alapoti.

— Olkaa hyvä, hyvästi! sanoi Monkala poistuessaan rouvineen ja meni pahuuttaan tiedustelemaan tätä määräystä santarmipäälliköltä. Tämä selitti sen Alapotin keksinnöksi, mutta kehoitti kuitenkin jättämään asian silleen, koska Alapoti oli sen luontoinen, että voi tiedoittaa siitä »muualle» (Helsinkiin tai Pietariin). Vaikk'ei venäläistenkään puheisiin ollut luottamista, niin joka

Tornion raatihuoneen pohjapiirros.

tapauksessa Alapoti osoitti tällöin, kuten aina, erinomaista virkaintoisuutta saaden samalta santarmieverstiltä ansioluetteloonsakin sellaisen lausunnon, että sen avulla vielä vapaussodan jäljestä kuolemaansa saakka istui Kokkolan postimestarina — tosin muutetuin nimin: Alapohja.

Pienin välikohtauksin jatkui liikkeen ystävien toiminta sensuurissa. Päästiin selville venäläisten salaisista menetelmistä, joiden avulla he etsivät kirjeissä epäilemiään salamustekirjoituksia. Lähetettiinpä Saksaan tutkittavaksi nesteitäkin, joiden avulla venäläiset yrittelivät saada selvää näkymättömistä kirjoituksista. Tiettävästi he eivät kuitenkaan koskaan näitä löytäneet, tuskinpa osuivat oikeita kirjeitä käsittelemäänkään, eivät ainakaan niitä, jotka liikkeen asioita sisälsivät. Jos he olisivat tienneetkin, missä kirjeissä salamustekirjoitusta oli, niin eipä siitä olisi ollut sen suurempaa hyötyä, sillä

Toivo Järvinen.

aktivistien käytettävänä oli useita saksalaisia salamusteita, joitten näkyvillesaattaminen venäläisten vehkeillä oli aivan mahdotonta. Muuten huvin vuoksi mainittakoon, että liikkeen musteaine oli kätketty tavallisesti nenäliinaan, valkoisiin naistensukkiin, pehmeisiin kauluksiin y. m.; liottamalla niitä vississä vesimäärässä muste saatiin käyttökelpoiseksi. Kun muste oli näin kätketty, saattoi sitä helposti ruumiintarkastuksia pelkäämättä kuljettaa mukanaan.

Kun eri virkamiesten työ lähemmin määriteltiin siten, että kukin sai oman tehtävänsä, joutui Monkala tarkastamaan ulkomaille menevät ristisiteet ja Järvinen yksinomaan Englantiin menevät kirjeet. Tämä järjestely helpotti salaisen postin hoitoa, sillä lähetysten muoto ja osoitteet voitiin näin ollen paremmin määrätä ja asianomaiset kirjeet muun postin joukosta tarpeen vaatiessa helpommin löytää.

Niinpä m. m. järjestettiin Helsingistä salaosoittein Tukholmaan ristisiteinä menemään eräitä viikkolehtiä, joitten lehtien väliin oli liimattu tiedonantoja y. m. Ristisiteet kulkivat kaikessa rauhassa saapuen pikajunassa Helsingistä Tornioon, joutuivat samana päivänä sensuuriin ja jatkoivat heti matkaa suoraan Ruotsiin. Mutta kerran sattui tapaus, joka olisi voinut viedä Monkalan

hirsipuuhun, ellei Heickell olisi saanut juttua pikaisesti korjatuksi.

Eräänä päivänä syksyllä 1915 pikajuna myöhästyi jonkin pienen junaonnettomuuden takia niin paljon, että sen postia ei sensuroitu samana päivänä, vaan se jäi yöksi Tornion postikonttoriin. Siellä eräät postiljoonit alkoivat huvikseen katsella kaikenlaisia kuvalehtiä ja sattuivat, onnettomat, silloin saamaan käsiinsä erään »Veckans Krönikan» numeron, joka kätki salaisen kirjeen. Muuan postiljooni jo katseli tätä kuvalehteä älyämättä kuitenkaan mitään, mutta eräs toinen sitä selaillessaan huomasi kaksi lehteä liimatuksi yhteen ja lähemmin tarkastaessaan näki niitten väliin piilotetun kirjeen. Suuren kunnian ja palkinnon toivossa tämä asioista tietämätön postiljooni kiidätti lehden heti sensuuripäällikölle. Kun Monkala seuraavana aamuna saapui sensuuriin, sai hän heti sisään astuessaan kuulla postiljoonilta tärkeän, salaisen kirjeen löydöstä; siinä oli tarkat tiedot Suomessa sillä hetkellä olevista venäläisistä sotavoimista, sotalaivoista y. m. Monkala aavisti heti pahinta ja asteli muka asiasta tietämättä everstin pöydän ohi koettaen kurkistaa sivumennen varovaisesti, oliko kysymyksessä kirje tahi ristiside. Ja aivan oikein! Pöydällä oli juuri tiedustelutoiminnan harmaa käärepaperi eräässä ristisiteessä ja siinä vihreä osoitelappu! Mitä nyt tehdä? Nousipa jo hiki Monkalan otsalle. Hän pyörsi heti ympäri ja meni ilmoittamaan Heickellille tapahtumasta. Tämä kehoitti häntä pysy-

mään rauhallisena virassaan ja seuraamaan vain tarkasti venäläisten toimenpiteitä. Monkala päätettiin pelastaa eräällä sotajuonella.

Kun Heickell kaiken varalta oli Haaparannalta toimittanut tapahtumaa koskevan sähkösanoman Tukholmaan, matkusti hän seuraavana aamuna Helsinkiin. Siellä hän yhdessä Erik Malmbergin kanssa laati ulkokuoreltaan ja sisälaitokseltaan samanlaisen postilähetyksen. Tiedonantoon pantiin siteeksi muutamia tosiasioita, mutta lisäksi koko joukko venäläisille varsin harmillisia juttuja. Tämä lähetys oli Monkalan otettava Torniossa kiinni, jotta hänen epäilyksenalaiseksi joutunut maineensa venäläisten silmissä saataisiin taas puhdistetuksi.

Mutta palatkaamme vielä tarkastamaan ylläkerrotun tapahtuman seurauksia. Kun kiinnijoutuneessa ristisidetiedonannossa ei ollut mitään liikkeen järjestöä koskevia asioita, yrittivät santarmiupseerit heti sen avulla päästä niidenkin perille. He lähettivät liikkeen osoittein Tukholmaan koneellakirjoitetun kirjeen, missä oli eräitä tekaistuja tiedonantoja ja missä kehoitettiin viipymättä kirjoittamaan asioista Helsinkiin osoittein: Uudenmaankatu 6. Lisäksi kirjeessä mainittiin, että täst'edes varmuuden vuoksi aina kirjoitettaisiin kirjeet koneella. Venäläiset eivät näet luottaneet käsialanväärennystaitoonsa. Mainitun helsinkiläisen osoitteen santarmit panivat kirjeeseen siitä syystä, että kysymyksessäoleva katunumero tiesi silloin vain pientä puutaloa, johon mene-

vää postia oli helppo pitää silmällä. Mutta turhaan santarmit saivat odottaa vastausta, sillä *J. V. Snellman* Tukholmassa heti älysi heidän juonensa. Heidän asettamansa ansa vältettiin, ja pian he saivat sensuurissa muutakin ajattelemisen aihetta.

Palattuaan Helsingistä Heickell ilmoitti heti Monkalalle tulossa olevasta kiinniotettavasta lähetyksestä. Määräpäivä valkeni, ja Monkala löysi postista ristisiteen, johon oli huolellisesti kätketty valtakunnan turvallisuudelle vaarallinen kirje. Hän kiidätti sen heti Alapotille, joka innokkaasti tarttui paperiin. Kirje sisälsi m. m. seuraavaa:

»— — — Ohella seuraa tarkka selostus Helsingin ulkopuolella olevista miinavyöhykkeistä. Sen olemme saaneet eräältä huomattavalta senaatin virkamieheltä (K-n), jonka vihdoin olemme onnistuneet saamaan palvelukseemme. — — —».

Miinoitustiedonanto oli tarkalleen oikea. Se oli kirjeessä tarpeellinen sen takia, että näin saatiin santarmit uskomaan kirjeen aitoperäisyyteen. Toiselta puolen se ei tuottanut mitään haittaa, koska miinoitusten muutokset olivat aina helposti selvilleotettavissa. Täytenä totena voitiin venäläisille kirjeessä näin ollen syöttää seuraavaa:

»— — — Tornion kautta kulkevaa ristisidepostia on edelleen välttämättä käytettävä, koska raporttien lähettäminen kirjeissä ankaran sensuurin takia lienee vaarallista. Jos kuitenkin tässä postissa syntyisi häiriöitä, voimme luottaa Rauman kautta kulkevaan postiin, joka toimii mainiosti. — — — Torniossa on

saatu ostetuksi palvelukseemme santarmieversti S.* sekä pari santarmia. Heidän antamansa venäläisten joukkosijoituksia koskevat tiedot, jotka viime kerralla lähetettiin, ovat osoittautuneet luotettaviksi. Sensijaan sensuuripäällikkö A:n värvääminen palvelukseemme on tuskin mahdollinen, vaikka olemme tehneet hänestä ilmiannon ystävällemme eversti K:lle** — — —».

Alapoti vapisi liikutuksesta ja luki kirjeen uudelleen nenä melkein kiinni paperissa. Sitten hän hyökkäsi puhelimeen ja kutsui komendantin ja poliisimestarin neuvotteluun. Nämä olivat kuin nuijalla päähän lyödyt. Mutta neuvottelun tulokseksi tuli, että kirje oli oikea.

Pian astui entisen santarmiupseerin sijaan sensuuriin uusi mies, sekin yhtä musta kuin entinen. Tältä Monkala sai kädestäpitäen kiitokset: »Blagadarjuu vas tšto vij vnimatjelno rabotajetje!» (= Kiitän teitä, koska te tarkkaavaisesti työskentelette!) Samaan aikaan tehtiin ehdotus, että Monkalalle annettaisiin venäläinen kunniamerkki!

Monkala oli täydellisesti turvattu. Lisäksi venäläisten huomio kääntyi Rauman suunnalle, minne ei mitään toimintaa oltu edes ajateltu. Aiheuttipa kirje venäläisille häiriötä heidän omassa keskuudessaankin.

Muuten on valitettavaa, että Monkala on jutun takia ollut huonoissa kirjoissa virkatoveriensa piirissä, nämä kun eivät ole voineet tietää, miten asianlaita todellisuudessa oli.

---

* Tarkoitettiin Smorodskija. »Santarmieversti» oli tahallinen virhe.

** Sotasensuurin silloinen päällikkö eversti Korniloff.

Kun venäläiset näitten tapahtumien jälkeen usein toimeenpanivat sensuurissa kirjeitten ja muitten postilähetysten kaksoistarkastuksen, ei ilmikirjoitettuja tiedonantoja enää voitu entiseen tapaan lähettää, vaan ne pantiin erilaisin salaosoittein matkalle salamusteella kirjoitettuina tai käyttäen käsipostilinjoja, jotka kulkivat sekä pika- että postijunissa.

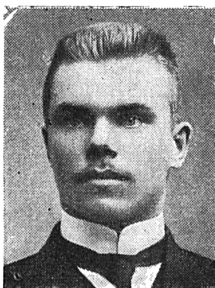
Tornion postilaitos, puhelinkeskus ja rautatieasema.

Postilaitoksen apua tarvittiin toiminnassa myös monella tavalla, jotenka sen palveluksessa olevien henkilöiden liittymisellä salaisiin järjestöihin oli suuri merkitys.

Tornion postikonttorin henkilökunnasta olivat syyskesästä 1915 lähtien puuhissa mukana vakinaisesti postiljoonit *Eemeli Purra* ja *Elias Lindqvist* sekä myöhemmin jonkin verran postiljooni *Jalmari Syväjärvi*.

Pääasiassa oli heidän tehtävänään *salaisen postin kuljetus rajan yli*. Varsinkin suurehkoja ja tärkeitä lähetyksiä, kuten asiakirjoja, karttoja, kirjallisuutta y. m. s. kuljetettaessa oli aina heidän keinojaan käytettävä.

Salaista postia varten liikkeellä oli postipussien joukossa aina tarpeen vaatiessa erityinen oma pussinsa. Se oli virallisella lakkasinetillä suljettu, kuten muutkin pussit. Rajalla toimivat santarmit eivät tietenkään uskaltaneet sinetöityihin pusseihin kajota, jotenka tavallisesti mitä salaisimmat asiakirjat ja kirjeet venäläisten nenän

Eemeli Purra.

Elias Lindqvist.

editse täten pääsivät onnellisesti kulkemaan ankarasti valvotusta »maailman portista».

Paitsi käsipostilinjoja ja muita teitä myöten Tornioon Heickellille saapuneita lähetyksiä, he toimittivat rajan yli suuret määrät olemattomille henkilöille Tornioon tulleita kirjeitä, joitten tekaistut osoitteet he yksin tunsivat. Nämä kirjeet, joita lukuisat asiamiehet ympäri maata lähettivät, sisälsivät salamusteella kirjoitettuja, jääkäriliikkeen ja muun sen yhteydessä tapahtuvan aktiivisen toiminnan asioita koskevia tiedonantoja. Heickell muutti niiden osoitteet joko Torniossa tai Haaparannalla, ja niin ne taas ohjattiin edelleen omille teilleen.

Virkansa johdosta postiljoonit myös saattoivat pitää silmällä paikkakunnan santarmien ja heidän apulaistensa välistä kirjeenvaihtoa. Santarmikansliaan osoitetut vähänkin epäilyttävän näköiset yksityiskirjeet he pidättivät tavatenkin niistä joitakuita kertoja nimettömiä ilmiantoja. Tällaiset kirjeet, sikäl kuin niistä ei ollut

liikkeelle muuten hyötyä, pistettiin siekailematta uuniin. Liikkeen sensuuri oli siis varsin säälimätön!

Jalmari Syväjärvi.

Mutta lopulta venäläiset alkoivat epäillä postiljooneja. Tämä johtui sensuuripäällikön apulaisen, yllämainitun Alapotin ilmiannosta. Alapoti, joka epäili kaikkia saksalaisten avustajiksi, kehoitti santarmeja pitämään myös postiljooneja silmällä. Ja niinpä eräänä päivänä sensuurin postiljoonit, jotka yleensä olivat kunnon miehiä ja tiesivät asioista, vaikka eivät olleetkaan niissä suoranaisesti mukana, ilmoittivat Purralle ja Lindqvistille, että tarkastus oli tulossa. Kun posti samana päivänä meni Ruotsiin, niin santarmit Alapotin johdolla toimeenpanivat postinkuljettajan perinpohjaisen ruumiintarkastuksen. Postinkuljettajana sattui silloin olemaan postiljooni Jalmari Syväjärvi. Mitään epäilyttävää ei löydetty.

Purran ja Lindqvistin rohkea toiminta jatkui keskeymättä vapaussotaan saakka.

Muista postilaitokseen kuuluvista, Helsingin—Oulun—Tornion postivaunuissa työskentelevistä liikkeen avustajista kerrotaan lähemmin seuraavassa.

Mainittakoon lisäksi, että Lindqvist hoiti postiljoonintoimensa ohella rouvansa avulla myös Tornion *puhelinkeskusasemaa*, jotenka voitiin aina olla selvillä

santarmien mahdollisista yrityksistä kuunnella epäilemiensä henkilöitten puheluja. Kun Heickell usein puhelimitse joutui järjestämään asioita, ol tämäkin turvallisuuden kannalta tärkeää.

Rautateitten toimihenkilöiden piiristä avustajia ei erikoisesti tultu tarvitsemaan, koska asiat järjestyivät postivaunujen avulla. Rautatien käyttöä Heickell kyllä suunnitteli, kun oli kysymyksessä tavarain ja aseitten kuljetus, ja monta luotettavaa rautatiemiestä olisi silloin varmasti innolla yhtynyt juoneen, mutta, kuten sanottu, asiain kehitys kulki omaa latuansa.

* * *

Näin kehittyi vähitel'en v. 1915 kesän ja syksyn kuluessa Torniossa aktivistinen järjestö, jolla oli lopulta edustajansa melkein jokaisessa virastossa ja virallisessa laitoksessa. Kun langat eri suunnilta keskittyivät yksinomaan Heickellin käsiin ja kun harva henkilö tiesi mitään muuta kuin mikä koski hänen omaa toimintaansa — ja siitä puhuminen oli ankarasti kielletty — oli santarmien ja urkkijain melkein mahdotonta päästä järjestön perille. Tässä piili juuri järjestön voima.

Salaiset käsiposti- eli kuriirilinjat.

Keskikesällä, luultavasti heinäkuun alkupäivinä, 1915 Heickell joutui jälleen matkustamaan Helsinkiin. Siellä oli aktivistien järjestäytyminen yhä vakituisempiin toimintamuotoihin jatkunut ja tällä kertaa suunniteltiin erikoisesti *salaista käsipostilinjaa*, jonka avulla useita kertoja viikossa voitaisiin lähettää postia Helsingistä Ruotsiin ja päinvastoin. Tämä oli käynyt tarpeelliseksi nopean yhteyden aikaansaamiseksi Suomen ja Saksan välille »alhaalla» olevaa sotilaskurssia ja myös niinä aikoina saksalaisten hyväksi järjestyvää tiedustelutoimintaa varten. Tämän oman postilaitoksen järjestämisen Heickell otti tehtäväkseen, koska Helsingin ja Tornion välisissä postivaunuissa oli hänen tuntemiaan luotettavia ja asiaan varmasti innostuneita postivirkamiehiä.

Oulun käsipostilinjan Heickell sai järjestetyksi postijunan postivaunussa matkustavan postiljooni *Vilho Harisen* avulla. Hänet Heickell asetti Oulussa sikäläisten aktivistien *Amatus Johanssonin* ja *Iikka Castrénin* yhteyteen, jotka tavalisesti toivat postin asemalle. Heickelliltä tulevan postin Harinen vei taas heille kotiin. Niinikään Harinen hoiti, kuten saamme nähdä, Kemiin menevän kirjeenvaihdon. Harisen saavuttua Tornioon toi rouva *Alina Harinen* Heickellille kuuluvan postin tämän kotiin.

Harinen teki myös vapaa-aikoinaan jonkin kuriiri-

Vilho Harinen.

Alina Harinen.

matkan Helsinkiin saakka, kun sattui kiireellisiä asioita. Niinpä hän kerran keväällä 1916 lähti viemään postia, joka oli osoitettu insinööri *Harry Backbergille.* Oli onni onnettomuudessa, ettei Harinen joutunut kiinni, sillä samana päivänä, jona hän kirjeineen saapui Backbergin Hakasalmenkadulla sijaitsevaan asuntoon, oli Backberg juuri vangittu.

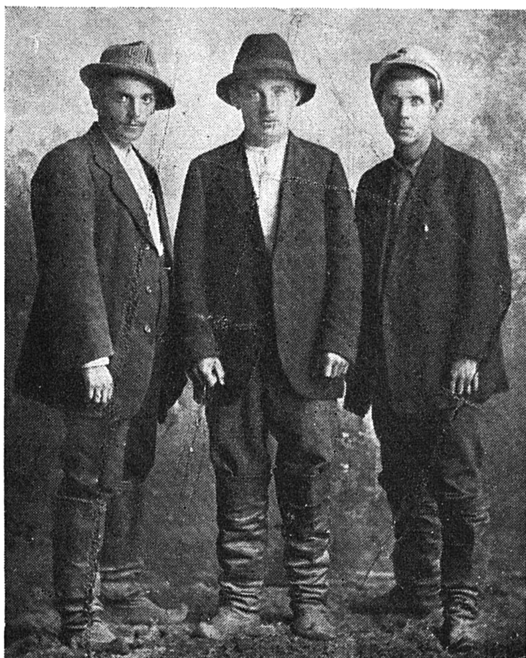
Myöhemmin tilanteen yhä kiristyessä Harinenkin katsoi parhaaksi poistua maasta ja lähti Saksassa harjoittelevaan jääkäripataljoonaan.

Helsingin käsipostilinjan Heickell sai järjestetyksi pikajunan postiljoonien *Toivo* ja *Kaarlo Gestrinin* avulla. He toivat Heickellin postin ensi aikoina tämän kotiin ja saivat sen myös sieltä. Myöhemmin, kun venäläiset pitivät Heickellin toimintaa silmällä, välittivät eri henkilöt postinkuljetusta heille. Kevätpuolella 1916 se enimmäkseen kulki kauppias *Kustaa Äimälän* kautta, jonka liikkeessä Gestrinit saattoivat huomaamatta pistäytyä. Ja

Kaarlo Gestrin.

sitten Äimälä soitti »Tornion Lehden» konttoriin joko Eero Heickellille tai tämän isälle, että »pannaanpa ilmoitus taas, että tuoretta kalaa saapunut» merkiksi postin saapumisesta, tai Äimälä toi postin suoraan Eero Heickellin kotiin. — Gestrinit veivät tavallisesti postin Riihimäelle asti, mistä sen taas toimitti Helsinkiin postiljooni *Jussi Alanko.* Mutta kun oli hyvin tärkeitä ja kiireellisiä lähetyksiä, veivät Gestrinit postin Heickellin määräyksestä Helsinkiin saakka. Tähän kuriiri-injaan yhdistettiin postilinjoja sivultakin päin m. m. Tampereella ja Riihimäellä, millä viimeksimainitulla asemalla Gestrinit saivat esim. Viipurista tulevan postin. Tämä tapahtui siten, että määräpäivinä, jolloin Tornion etapin kuriirit matkustivat (s. o. joka kolmas päivä), ilmestyi sivupostilinjojen postintuojia postivaunun eteen, merkkinä nenäliina kädessä, saaden siten toimitetuksi asiansa. Nämä postit saapuivat milloin miltäkin jääkäriliikkeeseen kuuluvalta henkilöltä, joille Eero Heickell oli uskonut tämän tärkeän salaisuuden sopien heidän kanssaan asiasta. Täten saattoivat useat Ruotsista maahan tulleet värvärit ja asiamiehet, joita Heickell oli tavannut Torniossa tai Ruotsin puolella, olla yhteydessä Tornion kautta Ruotsiin.

Omien varojen puutteessa järjestettiin nämä käsi-

Torniolaisia kuriireja: Valfrid Ellilä, Arvi Aikomus, Vilho Jääskeläinen.

postilinjat aluksi saksalaisten, tiedustelutoimintaa varten myöntämillä varoilla. Myöhemmin käytettiin suomalaisia varoja.

Käsipostilinjojen vakinaisia huoltajia, kuten Alankoa ja Gestrinejä, sanottiin »Mattiloiksi».

Näitten käsipostilinjojen lisäksi kulki vielä erityisiäkin kuriireja, varsinkin myöhemmin, kun »firman» toiminta yhä kasvoi. Tällaisina kuriireina liikkuivat tornio-

Paavo Häll.

Eero Savikuja.

laiset *Arvi Aikomus*, neidit *Eevi Enne* ja ***Bertha Häll*, *Paavo Häll*, *Vilho Jääskeläinen*, *Eero Savikuja*** ja tilapäisesti eräät muutkin, kuten esim. *Valfrid Eliilä*.

Täten järjestäytyivät ensimmäiset jääkäriliikkeen etappipostilinjat. Niitä myöten kulki Tornion kautta suunnaton määrä postia joka suuntaan ilman mitään häiriöitä. Ankaran salaisesti toimien ja kaikki mahdolliset santarmien epäilykset ja muut vaarat huomioonottaen ne säilyivät tulematta koskaan venäläisten tietoon, vaikka posti kulki vuosimääriä monta kertaa viikossa.

Saavuttuaan Tornioon Heickellille tai Haaparannalle »halkofirman» asiamiehille posti kulki rajan yli, mikäli se oli suurempaa kokoa, mainitussa postipussissa tai sen kuljettivat hevosilla »firman» tullivartiat *Jonne Sundell*, *Kalle Granström* y. m. Mutta pienemmät lähetykset,

Elli Heickell.

kuten kirjeet, Heickell toimitti Ruotsiin milloin minkin liikkeeseen kuuluvan henkilön mukana.

Lukuisat kerrat myös Heickell itse kuljetti kirjeitä rajan yli. Hän laittoi tätä varten polkupyöränsä ohjaustankoon kätköpaikan. Rajan yli mentäessä pyörä oli luonnollisesti jätettävä tarkastuksen ajaksi vahtituvan ulkopuolelle, jotenka venäläiset eivät tulleet ajatelleeksikaan sen tarkastamista.

Samaten Heickellin sisar, Kansallis-Osake-Pankin prokuristi *Elli Heickell*, (nyk. rouva Grönholm), joka pankin asioissa melkein joka päivä kävi Haaparannalla ja jonka kuljettamia papereita venäläiset tämän takia eivät erikoisen huolellisesti tarkastaneet, vei useita kertoja salaistakin postia Ruotsiin.

Väliin Heickell tuli pistäneeksi jonkin kirjeen vain lakkiinsa, ja kerran saivat santarmiurkkijat jotakin v hiä tästä. Heickell luovutti näet Haaparannan hotellissa jollekin »firman» asiamiehelle kirjeet ede leen lähetettäviksi ja kun hän palasi takaisin, tutkittiin hänen lakkinsa vuorineen päivineen varsin tarkasti. »Rannan» hote lissa vilisikin kaiken maailman urkkijoita, joista tietenkin jotkut olivat puhelinyhteydessä santarmien kanssa ilmoittaen näille havainnostaan. Mutta toiste oltiin viisaampia.

Syyspimeällä avoveden aikana Heickell kulki matalalla, pienellä veneellä rajan yli melkein mistä paikasta vain halusi, mukanaan postit ja muut kuljetettavat. Vesireitti olikin kaikkein paras.

Jään aikana olivat taas luistimet hyvänä apuna, kun niillä saattoi nopeasti liikkua pitempiäkin matkoja.

Täten Heickell sai vähitellen kehitetyksi rajaseudulle laajan aktivistisen järjestön, jolla oli hyvät yhteydet etelään, ja jonka olemassaolosta monessa suhteessa riippui samana syksynä toimintansa avanneen »firman suurliikkeen», Kemin etapin menestyminen. Syksympänä järjestö luonnollisesti laajeni yhä, kun miesten kuljetuslinjat järjestettiin.

Salakieli.

Heinäkuussa 1915 Helsinkiin tekemällään matkalla Heickell sopi sikäläisten aktivistien kanssa mahdollisesti kysymykseentulevien sähkösanomien salakielestä. Kun Peräpohjolassa lukuisten tukkiliikkeitten takia »firma»-nimi oli hyvin yleinen, niin hän ehdotti, että itsenäisyysliikkeen järjestöjä yleensä sanottaisiin »firmaksi». Tämä nimitys sittemmin tulikin aivan yleiseksi. Kehittyipä muitakin aputermejä, kuten m. m. »standartti», joka merkitsi miestä tai jääkäriä. Rahat olivat »heiniä», vaikka tämä nimitys ei suinkaan sattuvasti kuvaa asiain oikeaa

laitaa, sillä käyttövaroista, mikäli niitä tarvittiin, oli aina kova puute.

Myöhemmin, kun saksalaisten hyväksi suoritettu tiedustelutoiminta entisestään laajeni, laadittiin eri tarkoituksia varten omat salakielet ja salakirjoitusjärjestelmät. Kun Ruotsissakaan ei voitu sotilasasioista ja muista valtiosalaisuuksista muuten sähköttää, oli Tukholmaan lähetettävillä sähkösanomilla omat salakirjoituksensa. Kun gulašaus oli siihen aikaan korkeimmillaan, voitiin sen puitteissa järjestää vaikka millaisia salakieliä. Huvin vuoksi mainittakoon, että sähkösanomissa merkitsivät esim. ruplat tai lyijy Helsinkiä, saippua tai teräs Turkua, lastentutit tai autorenkaat Kronstadtia, tee tai pippuri taikka kahvi Tammisaarta, kupari tai platina Hankoa, koneöljy Poria, rauta Tallinnaa j. n. e. Aikamäärillä y. m. tarpeellisilla asioilla oli samoin omat merkkinsä. Täten esim. sähkösanoma: »Ruplia 93 tuhatta maksavat 40: 82 käteisellä» merkitsi: *Helsingistä eilen lähtenyt 4 panssarilaivaa Gangut-luokkaa, 2 risteilijää ja 3 vedenalaista.*

Oulun järjestö.

Palatessaan Helsingistä heinäkuulla 1915 pysähtyi Heickell *Ouluun* saadaksensa sinnekin muodostumaan vakituisen järjestön tiedustelu- y. m. toimintaa varten.

Kun mahdolliset toimintahäiriöt rajalla, missä ihmisten melkein joka askelta pidettiin silmällä, olivat aina

otettavat lukuun, suunnitteli hän Oulua jonkinlaiseksi etelästä päin tapahtuvan toiminnan ja »firman» henkilöitten matkojen, kuriirien y. m. s. etuvartioasemaksi, missä aina oltaisiin selvillä rajalla vallitsevasta tilanteesta, tiedettäisiin, millaisiin toimenpiteisiin venäläiset ryhtyisivät epäilemiään kulkijoita vastaan, tunnettaisiin heidän tarkastusmenettelynsä, passivaatimuksensa j. n. e. Kun Oulun ja Tornion välillä sekä puhelimitse että matkustaen oli aina mahdollisuus ylläpitää keskeymätöntä yhteyttä, saattoi Heickell aina tarpeen vaatiessa kaikista tällaisista seikoista heti tiedoittaa Ouluun ja saada siten mahdolliset yllätykset estetyksi. Toiminta kehittyikin tämänmukaisesti. Suuren mieskuljetuksen aikana syksyllä koetettiin kuitenkin toimia suorempia teitä, mutta jouduttiin lopulta vaikeaan tilanteeseen, kuten myöhemmin nähdään.

Oulua eivät venäläiset pitäneet niin tiukasti silmällä kuin rajaseutuja, joten sikäläisen järjestön työskentely oli vapaampaa ja hyödytti suuresti »firman» toimintaa.

Ensimmäisenä Heickell sai Oulusta liitetyksi järjestöön konttoristi *Amatus Johanssonin*, joka palveli Högstenin herrainvaatetusliikkeessä. Johansson, harvinaisen sukkela, huomaavainen ja liukasliikkeinen nuorimies, joka tunsi kaikki paikkakunnan nuorukaiset, oli kuin luotu aktivistiksi ja jääkäriliikkeen asiamieheksi. »*Pyrintö*»-nimisen voimisteluseuran jäsenenä hän oli läheisessä kosketuksessa nuorisoon, ja sitäpaitsi herrainvaatetusliike oli erittäin sopiva käyntipaikka »firman» miehille.

Amatus Johansson.

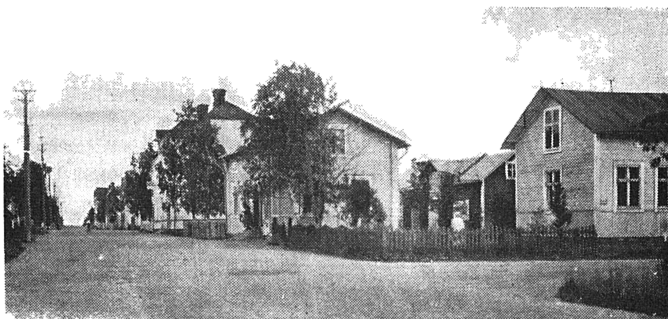

Iikka Castrén.

Reippaasti ja terävästi hän suoritti tehtävänsä maanpakoonsa saakka ja vielä sen jälkeenkin vapaussotaan asti.

Myöhemmin liittyi joukkoon konttoristi *Iikka Castrén*, joka yksin hoitaen Oulussa »Valion» konttoria saattoi tähän liikehuoneistoon ottaa lukuisat »jäniksenpassilla» liikkujat yöpymään. Huoneistoon järjestettiin yllätyksen varalta kaksi uloskäytävää. Castrén hoiti tästä konttorista käsin yhdessä Johanssonin kanssa varsinkin Heickellin kirjeenvaihtoa, käyttäen Tornion—Oulun välistä vakinaista käsipostilinjaa. Osittain lähetettiin myös etelästä kirjeitä Ouluun, missä ne vain pariksi päiväksi pysähtyivät paikalliseen sensuuriin ja voitiin sen jälkeen lähettää käsipostitse edelleen.

Etappijääkäreitä Haaparannalla.

Heinäkuussa saapuivat Haaparannalle »alhaalta» jääkärit *K. H. Kekoni* ja *W. E. Tuompo*. Heiltä Heickell sai »tulijaisiksi» paljon mielenkiintoisia, miesten koulu-

Haaparannan »Halkokonttori».

tusta sekä muutenkin asian Saksassa tapahtuvaa kehitystä koskevia tietoja. Pfadfinder-joukon laajentamisesta pidetyissä neuvotteluissa ei silloin vielä kuitenkaan oltu päästy varmoihin tuloksiin. Todennäköistä kuitenkin oli, että kysymys ratkeaisi haluttuun suuntaan. Kekonin ja Tuompon matkan päämääränä oli Suomi, mutta he jäivät kuitenkin aluksi Haaparannalle odottamaan lähempiä ohjeita matkaa varten. Pian he saivat kumminkin määräyksen jäädä sinne miesten vastaanotosta huolehtimaan. Tätä sekä rajaseudulla tapahtuvaa värväystä varten he järjestivät Haaparannalle Länsikadun 74:nteen n. s. »Halkokonttorin».

Heickell oli melkein joka päivä heidän kanssaan neuvotteluissa. Tällöin tuli kysymykseen m. m. miesten värväys, jota Kekoni ja Tuompo halusivat toimitettavaksi Suomen-puoleisella rajaseudulla. Vaikka päätöstä Lockstedtin joukon laajentamisesta ei vielä oltu

Yrjö Paasi, ent. Häll.

tehty, oli heillä lupa harjoittaa värväystä jossain määrin jo aikaisemminkin. Heickell vastusti kuitenkin tätä toimenpidettä ehdottaen, että, jos laajempi värväys Suomessa tulisi kysymykseen, rajaseutu olisi jätettävä aivan viimeiseksi värväysalueeksi, jotteivät Suomen puolella toimivat järjestöt joutuisi ennen aikojaan venäläisten tietoon. Näin olisi pienellä paikkakunnalla voinut hyvin helposti käydä, sillä ainahan on ymmärtämättömiä ihmisiä, jotka ilkeämielisiä puheita kehittelevät ja levittelevät. Lisäksi Heickell oli varma siitä, että lähtijöitä rajaseudulta ilmestyisi pian niin huomattava joukko, että asia tulisi senkin takia pian aivan yleisesti tunnetuksi. Kun hän siis ei värväykseen ryhtynyt, hankkivat Kekoni ja Tuompo Torniosta värvääjiksi veljekset *Paavo* ja *Yrjö Hällin*, jotka eivät tätä ennen olleet puuhista tietoisia eivätkä ehkä ajatelleet asioita sen pitemmälle. Seurauksena oli, että Torniosta lähtikin Saksaan jo elokuun lopulla neljä ja syyskuussa yhdeksän nuorukaista, ja huhu värväystoiminnasta alkoi uhkaavasti levitä. Kun venäläiset, jotka jo tähän aikaan olivat saaneet jonkinlaista »hajua» jääkäriliikkeestä, tällöin urkkijainsa avulla pääsivät perille siitä, että Haaparannalla oli Saksan värväreitä, niin he alkoivat entistä enemmän koventaa tarkastus- ja valvontatoimiaan.

Tämä rajaseudulla tapahtuva värväys saatiin sitten vähäksi aikaa pysähtymään, kun Heickell oli Hällin veljeksille selittänyt, mihin se sellaisena uhkasi johtaa. Tarkoitus tietenkin oli, että sitä myöhemmin jatkettaisiin järjestelmällisesti.

Päästyään järjestymään Haaparannan »Halkokonttori» toimitti asiat Ruotsin puolella, joten »firman» järjestöt saivat siitä välttämättömän täydennyksen. Kirjaltaja O. Sundell, jonka toimipaikka oli Haaparannalla, vaikka hän asuikin Torniossa, välitti usein suullisesti Heickellin ja »Halkokonttorin» asioita.

Miestenkuljetusta koskeva Helsingin-neuvottelu.

Elokuun lopulla 1915 Erik Malmberg kutsui Heickellin Helsinkiin. Sinne oli näet saapunut joitakin toivorikkaampia tietoja. Oli ollut neuvotteluja saksalaisten kanssa siitä, että miehistämme muodostettaisiin entistä enemmän sotilaallinen joukko ja että kursseihin osaaottavien lukumäärä koroitettaisiin 2000 mieheen.

Kun oli melkein varmaa, että nämä neuvottelut johtaisivat myönteisiin tuloksiin, oli siltä varalta viipymättä ryhdyttävä laatimaan sekä värväystä että miesten Ruotsiin kuljettamista koskevia suunnitelmia. Viimeksimainittu tehtävä oli hoidettava Ruotsin rajalta sekä osittain Pohjanlahden rannikolta käsin. Koska huomattavin osa menijöistä todennäköisesti oli lähetettävä

pohjoista tietä, niin oli selvää, että suuret puuhat odottivat Torniota.

Helsingissä elokuulla tapahtuneet neuvottelut pidettiin osaksi ylimetsänhoitaja *Th. Heikelin* asunnossa Katajanokalla, osaksi *Königin ravintolassa*, joka oli rauhallinen ja tarkoitukseensopiva paikka. Paitsi Eero Heickelliä, neuvotteluihin ottivat osaa *Erik Malmberg*, *Ragnar Heikel*, *Eino Polón* ja jotkut muutkin.*

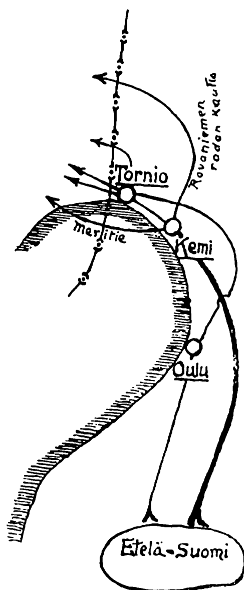
Kun Eero Heickell oli jo edellisen talven puuhista lähtien hoitanut Tornion etappia, johtui tästä, että helsinkiläiset antoivat hänen tehtäväkseen kuljetusreittien suunnittelun.

Heickell tekikin ehdotuksen siitä, miten miesten lähetyksen pohjoista tietä hänen mielestään piti tapahtua. Ottaen huomioon rajaseudun olosuhteet tarkkoine valvontalaitoksineen ja kireine passintarkastuksineen oli mahdotonta, että näin suuri miesjoukko voitaisiin suoraan välittömästi rajan läheisimmältä alueelta kokonaisuudessaan Ruotsiin kuljettaa. Sentakia oli järjestettävä useampia reittejä. Pieniä miesryhmiä voitaisiin kyllä, kuten tähänkin saakka, varsinkin kiireellisissä tapauksissa, toimittaa rajan yli Tornion kautta, mutta suuremmat lähetykset olisivat ensin osoitettavat johonkin varsinaisen rajavyöhykkeen ulkopuolella olevaan paikkaan, mistä ne sitten jaettaisiin menemään eri reittejä pitkin edelleen.

---

* A. K:ta (Aktiivista Keskuskomiteaa) ei silloin vielä ollut olemassa.

Niinpä sellaiset lähetykset, jotka pyrkivät suoraan Torniosta yli, olisivat ensin lähetettävät Ouluun, siellä olevan järjestön edelleen hoidettaviksi. Mutta varsinaiseksi etappipaikaksi Heickell ehdotti *Kemiä*, mistä sekä meriteitse että Rovaniemen radan varsilta kairan poikki metsäteitse voitaisiin kuljetusreittejä järjestää, vieläpä sopivan tilaisuuden sattuessa toimittaa miehiä rajan yli Tornionkin ja Kyläjoen kautta. Ehdotus hyväksyttiin ja suunnitelman toteuttaminen annettiin Eero Heickellin tehtäväksi.

Eero Heickellin esittämä miesten rajanylikuljetusta koskeva kaavamainen suunnitelma.

Oulussa piti miesten mennä suoraan Johanssonin luo Högstenin liikkeeseen, mutta Kemissä heidät otettaisiin vastaan asemalla.

Paluumatkallaan Heickell järjesti asiat ensin valmiiksi Oulussa ja senjälkeen hän matkusti suoraan Haaparannalle, jonne näistä ja muista kiireellisistä seikoista oli tiedoitettava.

Sitten hän palasi heti (3. IX. 1915) Kemiin ryhtyen sikäläisten tuttaviensa kanssa viipymättä neuvotteluihin ja niistä aiheutuviin käytännöllisiin toimenpiteisiin.

Kemi liitetään jääkäriliikkeen toimintaverkkoon.

Edelläkerrotun, jääkärien joukkokuljetusta koskevan Helsingissä esittämänsä suunnitelman toteuttamiseksi Heickell oli, mitä Kemiin tuli, päättänyt ensiksi kääntyä teknillisen ylioppilaan *Konstu Pietilän* puoleen, jonka hän siihen aikaan tiesi oleskelevan Kemissä ja jonka kanssa hän aikaisemmin Helsingissäkin oli joutunut paljon kosketuksiin. Matkustettuansa Kemiin Heickell menikin heti hänen luokseen esittäen asian. Pietilä innostui siitä aivan valtavasti selittäen olevansa heti valmis ryhtymään toimiin ja ilmoittaen Kemissä olevan muitakin saman hengen miehiä. Kun Heickell huomautti Voima-liiton aikaisista kemiläisistä, mainitsi Pietilä paikkakunnalla olevan m. m. sukulaisensa *Allu Jokisalon*, jonka hän uskoi vanhana aktivistina tulevan mukaan. Mutta ennen muita Pietilä esitti käännyttäväksi Kemissä silloin oleskelevan maisteri *Arvi Hällforsin* puoleen. Hällfors haettiinkin käsiin, ja Pietilän luona Heickell kertoi hänelle, mistä oli kysymys. Hällfors oli heti valmis. Sitten ryhdyttiin alustavasti neuvottelemaan Kemin liittämisestä jääkäriliikkeen toimintaverkostoon. Jo samana päivänä aloitettiin käytännöllisetkin toimenpiteet kääntymällä eräiden työhön mukaan tarvittavien henkilöiden puoleen. Niinpä käytiin m. m. Jokisalon luona tämän asunnossa Tervaharjulla, mutta mies saatiin vasta illempänä käsiin. Luotsi *Konsta Aspegrénista* oli myös heti kysymys.

Samana iltana myöhemmällä oli Pietilän luona saapuvilla jo useita henkilöitä, jotka kaikki »korvat pystyssä» jännittyneinä kuuntelivat pian alkavaa salaista toimintaa koskevia suunnitelmia.*

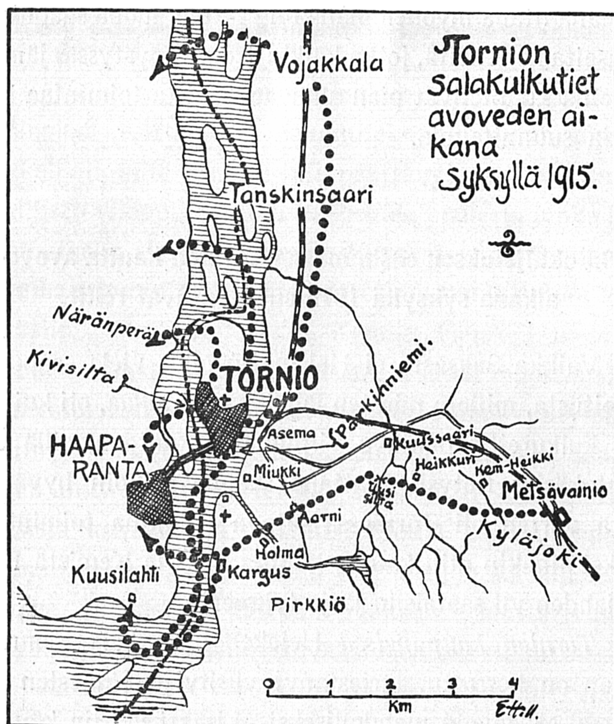
Joukkokuljetuksen ensimmäiset Tornion kautta avoveden aikana syksyllä 1915 suuntautuvat reitit.

Vaikka Saksasta ei Helsinkiin ollut vielä saapunut ilmoitusta, milloin miesten lähetys saisi alkaa, oli kuitenkin kulkureitit pantava viipymättä kuntoon, sillä toimintakäsky tietysti saattaisi saapua milloin hyvänsä. Tätä varten oli Torniossa oltava valmiina toimimaan aluksi ainakin niin kauan, kunnes meritie Kemistä Pohjanlahden yli saataisiin järjestykseen.

Tornion kaupungissa Heickell oli jo aikaisemmin, kuten on kerrottu, järjestänyt yksityisten miesten ylipääsyn eri tavoin mahdolliseksi. Lisäksi voitiin käyttää tilapäisesti tarjoutuvia salaisia kulkumahdollisuuksia *Tornion ympäristölläkin.* Tarkan rajavartioinnin takia oli itse kaupungista sentään, niin kauan kuin joki oli avoinna, uhkarohkeata lähteä kuljettamaan miehiä tavallista suuremmissa ryhmissä. Kun kuitenkin ehkä jo varsin pian miehiä saattoi olla enemmän odotettavissa,

---

* Kemin etapin historia muodostaa tämän teoksen toisen osan.

järjesti Heickell tätä varten kaksi reittiä kaupungin ulkopuolelta, toisen *Kyläjoen—Karguksen—Haaparannan*, toisen *Tornion—Vojakkalan—Haaparannan* kautta. (Kts. karttapiirrosta).

Kyläjoelta suunnittelemansa reitin järjestämiseksi Heickell suuntasi arvelematta askelensa Metsävainion taloon, jonka väen hän tunsi poliittisesti ja isänmaallisesti valveutuneeksi. Hän kääntyi ensinnä talossa olevan

Iikka Metsävainio.

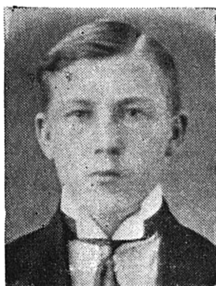

Iida Metsävainio.

nuorimman miehen kauppias *Iikka Metsävainion* puoleen, ja tämä oli heti valmis tulemaan työhön mukaan.

Metsävainion talosta muodostui täten Kyläjoen reitin lähtökohta. Kun sinne miehiä lähetettiin, ilmoitettiin aina puhelimitse tulokkaista, että tiedettiin olla asemalla vastassa. Mutta saattoipa varmoja miehiä lähettää sinne edeltäkäsin ilmoittamattakin, ja silloin he saivat ominpäin mennä taloon ja kysyä kauppiasta. Siellä pidettiin miehistä sitten hyvää huolta, tarjottiin mitä vieraalle löytyi eikä maksusta koskaan ollut kysymystäkään. Talon neiti *Iida Metsävainio* piti huolta naisten tehtävistä tässä suhteessa.

Kyläjoelta kuljettiin asemalta lähtien suoraan metsän halki *Kem-Heikin* talon eteläpuolelle, missä oli kahlattava *Raumojoen* yli ja sitten paineltiin *Marosen* ja *Heikkurin* kautta niinsanotulle »uudelle sillalle»; tästä otettiin uusi suunta ja tultiin vihdoin *Holman taloon* Pirkkiön saareen. Holmalla miehet otti vastaan

Eemeli Siitonen.

Eetu Iisakka.

talon nuori isäntä *Aukusti Holma*, joka kuljetti heidät vuorostaan Kirkonmäen kylään, *Karguksen* taloon, joka on jo Tornionjoen rannalla. Tässä vieraanvaraisessa talossa ystävällisen väen seurassa miehet saivat majailla, kunnes talon reipas poika *Väinö Kargus* (kaatui vapaussodassa) kuljetti heidät Ruotsiin. Mutta toisinaan Metsävainio soitti puhelimella opettajatar *Elise Viuhkolalle* Pirkkiön koululle miesten tulosta, ja tämä taas ilmoitti asiasta *Kargukseen*, jolloin Väinö Kargus menikin miehiä jo Holmalta noutamaan. Metsävainio sai aina palata Holmalta takaisin. Apuna oli Metsävainiolla näissä puuhissa usein sisarensa poika *Eemeli Siitonen.*

Vojakkalaan Heickell suuntasi taas toisen reitin. Näihin aikoihin oli hänen luonaan käynyt hänen tuttavansa, Vojakkalasta kotoisin oleva maanviljelijä *Eetu Iisakka*, joka olisi halunnut lähteä Saksaan sotaoppiin. Silloin Heickell, joka tiesi uusien kuljetuspuuhien olevan vireillä, käski hänen toistaiseksi palata kotiinsa ilmoittaen,

Sakari Iisakka.

Selma Iisakka.

että häntä pian tarvittaisiin muulla tavoin. Näin tuli Vojakkalan Iisakan talosta ylikulkupaikka, jonne Torniosta menijöitä lähetettiin.

Rajanylikuljetus tapahtui Vojakkalan kylässä noin kilometrin verran Iisakasta ylöspäin ja myöskin Oravaisten saaresta. Kuljettiin aina pimeässä. Oravaisten saaresta oli hyvä lähteä, sillä siitä päästiin suoraan joen poikki Ruotsin puolelle Benjaminin taloon; tämä matka oli noin puoli kilometriä. Seudulla oli kyllä tullivartioita, mutta niistä ei ollut suurtakaan pelkoa — vain pieni tippanen »ruotsalaista», ja silloin oli tie auki. Sitäpaitsi oli Oravaisissa tullivartiain esimiehenä jääkäriliikkeelle hyvin myötätuntoinen henkilö, *A. Rautio*, jonka kanssa saattoi puhua aivan arkailematta.

Iisakan talossa toimi »asioissa» talon koko nuori väki, nim. Eetu Iisakka sekä tämän veli *Sakari* ja sisar *Selma*-neiti, joka piti kulkijain kestityksestä mitä parasta huolta ja järjesti veljensä poissa ollessa toisinaan

yksinkin miesten ylimenoja. Liikkeen puuhia auttoivat Vojakkalassa lisäksi monet muutkin, joista myöhemmin saamme tilaisuuden mainita. Siellä oli hyvä toimia ja liikkua, sillä kaikkialla oli reipasta väkeä apuna.

Syyskuun alkupuolella oltiin täten Tornion rajaseuduilla valmiit ottamaan vastaan »alasmenijöitä». Samoin oli järjestäydytty, kuten aikaisemmin on kerrottu, pitämään huolta siitä, etteivät venäläiset, jotka tietysti olivat alituisena uhkana, pääsisi kuljetusta millään tavoin häiritsemään. Kun asiat täten oli saatu alkukuntoonsa, ilmoitti Heickell käsipostilinjan kautta Helsinkiin, että miestenlähetys voisi pienissä määrin alkaa, mutta että olisi kuitenkin suotavaa, että — mikäli mahdollista — tulokkaista edeltäkäsin ilmoitettaisiin taikka että heidät ensin lähetettäisiin Ouluun, jossa miesten rajalle-toimittaminen sitten parhaiten järjestettäisiin.

Saatuaan reitit Tornion seudulla kuntoon ja sovittuaan niistä Ruotsin-puolen vastaanottajien kanssa Heickell palasi jälleen Kemiin ilmoittaakseen toimenpiteistään. Siellä sopikin merikuljetusta rauhassa suunnitella, kun Kemiin ennen merireitin järjestymistä mahdollisesti saapuvat menijät voitiin kuljettaa Tornion kautta.

Hyvän yhteistoiminnan aikaansaamiseksi Tornion ja Kemin välille sekä erittäinkin Tornioon ja Kyläjoelle suuntautuvan kuljetuksen takia sovittiin tällöin Kemissä Tornion-yhteyksien ylläpitämisestä. Niinpä Heickell

liitti Kemin yhteyteen Oulun—Tornion välisen postijunan käsipostilinjan, jota hoiti, kuten aikaisemmin on kerrottu, postiljooni *Vilho Harinen.* Tämä tapahtui asemavirkamiesten *Torsten Lindqvistin* ja *Antti Gummeruksen* välityksellä sekä myöskin niin, että Harinen oli suoraan kosketuksessa Pietilän kanssa. Sen lisäksi käytettiin puhelinta, mikä kiireellisissä tapauksissa oli välttämätöntä varsinkin silloin, kun ilmoitettiin miehiä lähetetyn Tornioon ja Kyläjoelle. Se oli tärkeä myös merikuljetuksen aikana, kuten myöhemmin saamme nähdä. Puhelinyhteys Kemin kanssa oli aluksi helppoa, kun Heickell sanomalehdentoimittajana hyvin paljon käytti ulkolinjaa ja kun Kemistä taas voitiin huomiotaherättämättä soittaa lehden toimitukseen. Mutta myöhemmin tämä kävi vaikeammaksi, kun Enehjelm 10. XI. 1915 antoi viranomaisille määräyksen, että yksityiset puhelut Oulun—Kemin—Tornion välisellä linjalla olivat mainitusta päivästä lähtien kielletyt. Mahdollisesti kuvernööri oli saanut vihiä Heickellin monista Kemin- ja Oulun-puheluista. Tämän jälkeen — tietenkin Jernstedtin y. m. etapin ystävien avulla — Tornion ja Kemin poliisikamarit toimittivat kaikki tarpeelliset puhelut tahi sitten Heickell tilasi Tornion poliisilaitoksesta komeasti virkapuhelun Kemiin Niemelän matkustajakotiin y. m. määräpaikkoihin.

Nähtävästi tällä samalla kertaa Heickell teki Kemissä selkoa myös niistä Helsingissä sovituista merkeistä, joista

miehet Kemin asemalla oli tunnettava. Niinikään sovittiin, millaisin tunnusmerkein »alasmenijöiden» oli Kemistä lähdettyään esiinnyttävä.

Ensimmäinen Kemin kautta saapunut miesryhmä, 4 miestä, toimitettiin Kyläjoen kautta Ruotsiin syyskuun 17. päivänä ja sitten niitä meni jatkuvasti, milloin yksitellen, milloin pienin ryhmin. Mutta suurempia lähetyksiä ei toistaiseksi kuulunut, sillä tieto pataljoonan perustamisesta ei ollut vielä ennättänyt Suomeen. Nämä menijät olivat aikaisemmin elokuulla aloitetun pienemmän värväyksen tuloksia.

Muuten alkoi kuljetusta jo näihin aikoihin olla kumpaankin suuntaan, sillä »alhaaltakin» rupesi ilmestymään värväreitä ja »Saksan agentteja», joten salaisten liikkujain joukko oli hyvin vaihtelevaista.

Kemi, »Halkokonttori» ja Tornio yhteistyössä.

Etelä-Suomesta tulijat oli siis toimitettu Tornion seudulta rajan yli käyttäen ensi aluksi kaupungin lähistöllä tarjoutuvia kulkumahdollisuuksia sekä myöskin Kyläjoen ja Vojakkalan reittejä. Mutta kun suurempia lähetyksiä alkoi saapua, silloin olikin jo merireitti Kemistä käsin saatu kuntoon, ja miesten kuljetus suuntautui sitä tietä Seittenkariin.*

* Näistä asioista kerrotaan tarkemmin tämän teoksen toisessa osassa.

Tämän yhteydessä mainittakoon, että vaikka Lockstedtin joukon laajentamista koskeva päätös oli tehty Saksassa jo elokuun lopulla*, lienee miesten lähettämistä tarkoittava määräys saapunut Helsinkiin vasta syyskuun keskivaiheilla, ja tästä syystä kului paljon aikaa, ennenkuin suurempia alasmenijäryhmiä alkoi näkyä pohjoisessa.

Kemissä oli järjestelypuuhat heti saatu hyvälle alulle. Varojen puute vain tahtoi, varsinkin alussa, tehdä pahanlaista haittaa. Heickell tosin oli tuonut Helsingistä järjestelyjen alkuunpanemiseksi pienehkön summan, 100 markkaa, mutta sillä ei tietystikään kovin pitkälle päästy, vaikka hän — kun Tornion seudulla ei reittien lyhyyden takia käyttövaroja tarvittu — luovuttikin sen kokonaisuudessaan Kemiin.

Sen jälkeen kun Kemin etappi oli järjestynyt, oli Heickell siellä toimivien miesten kanssa jatkuvassa kosketuksessa neuvotellen yhteisistä asioista, ja näin sujuivat kaikki järjestelyt parhain päin. Niin myös käydä jyskytteli suuri kuljetuskoneisto ilman mainittavia häiriöitä.

Syyskuun alkupuolelta lähtien alkoi Haaparannan »Halkokonttorissa» liike päivä päivältä kasvaa. Suomen puolelta kävijäin lisäksi ilmestyi sinne tuon tuostakin

---

* Pataljoonan perustamiskäsky tavataan Saksan Yleisesikunnan elokuun 28. p:nä 1915 päivätyssä kirjelmässä, joka julkaistiin kuitenkin vasta syyskuun 2. p:nä.

Etelä-Ruotsista ja »alhaalta» tulijoita; ja kaikesta näki, että uusi ajanjakso jääkäriliikkeen historiassa oli koittamassa. Heickell tutustui siellä myös hauptmann (kapteeni) *Heldtiin* (liikanimeltä »Sankari»), joka Ruotsissa saksalaisten puolesta johti värväystä, kuljetuksia y. m. jääkäriliikkeen toimintaa ja jonka pääasemapaikkana oli Tukholma. Niinikään hän tapasi syyskuun puolivälin aikoihin Haaparannalla maisteri *Almar Fabritiuksen*, joka taas suomalaisten puolesta oli määrätty etappiasioita hoitamaan. Heickell neuvotteli siellä hänen kanssaan pariinkin kertaan miesten värväyksestä ja rajanylikuljettamisesta selittäen, mitä Suomessa tämän hyväksi jo oli tehty ja minkä verran laadituista suunnitelmista sen lisäksi voitaisiin toteuttaa. Maisteri Fabritius kuitenkin tuon suuren asian innostamana vaati, että pataljoonaan tarvittavat 2000 miestä oli niin pian kuin mahdollista saatava tulemaan. Heickell lupasi, että Peräpohjolassa kyllä tämän toivotun päämäärän saavuttamiseksi tehtäisiin se, mikä suinkin voitaisiin. Haaparannalla käydessään maisteri Fabritius saikin huomata, että Suomen puolella Peräpohjolassa oltiin kaiken varalta valmiita. Heickellin kautta hän lähetti Helsinkiin myös joitakin värväystä ja miesten (Merenkurkun ja Tornion etappien kautta) lähettämistä koskevia tietoja ja määräyksiä.

Kuten sanottu, liike alkoi jo silloin olla »Rannalla» varsin vilkasta. Yksi ja toinen värvärikin pujahti sieltä

Suomeen ja Suomesta tuli tuon tuostakin »alaspäin» pyrkijöitä. »Firman» miehillä eli »Saksan agenteilla» oli täten asiaa melkein jokaiselle »Rannan» junalle: joko oli miehiä vietävä tai tulijoita vastaanotettava. Samoin rupesi Suomen, Ruotsin ja Saksan välinen postinvaihto näinä aikoina entisestään kovasti kasvamaan. Ruotsin puolella siitä huolehti juuri »Halkokonttori».

Mutta eipä Torniossakaan noina aikoina oltu toimettomia. Ennen kaikkea siellä ja yleensä rajalla, jonne venäläisten ja muitten rajaa vartioivain viranomaisten päävoimat oli keskitetty, piti tällöin valvoa, ettei siltä suunnalta pääsisi merellä tapahtuvaa salaista liikettä mikään vaara uhkaamaan. Tässä tarkoituksessa Heickell oli sekä Kemin että Ruotsin-puolen »agenttien» kanssa jatkuvassa kosketuksessa. Kemistä ilmoitettiin hänelle puhelimitse, milloin »tavaraa» oli lähetetty, ja hän puolestaan tiedoitti sen edelleen vastaanottajille Ruotsiin. Samoin hän ilmoitti Kemiin miesten onnellisesta perillesaapumisesta. Erittäin piti kiinnittää huomiota tulliviranomaisten puuhiin, sillä meriraja Kemin etapin merireitin kohdalle saakka kuului Tornion tullilaitoksen vartioalusten toimintapiiriin. Tämä kävikin hyvin päinsä, kun Heickell oli saanut liikkeeseen mukaan, kuten jo on kerrottu, tullimoottorin kuljettajan, torniolaisen *Kalle Granströmin*. Tämän kanssa hän sopi, että jos he merellä huomaisivat etapin kuljetusaluksen, niin moottori silloin aina pakenisi kiireesti tiehensä. Samoin Granström

N. s. Anderssonin eli Kivisillan ranta. (Kuva otettu rajaviivalta Kivisillan luota.) Kivisilta lumen peitossa.

lupasi tarkasti pitää silmällä toisten tullialusten liikkeitä ja väijymispaikkoja ja ilmoittaa niistä aina Heickellille.

Vaikka Kemin kautta kulkeva reitti oli mainio, tuli yksityisiä Saksaan-pyrkijöitä yhä suoraan Tornioonkin. Näitä saapui etupäässä Helsingistä, mutta väliin myös Oulusta ja muualtakin. Toisia lienee arveluttanut merimatka, toiset taas olivat muuten mukavuuttarakastavia ja pyrkivät siis rajan yli lyhyempiä teitä, vaikka kiinnijoutumisen vaara siten olikin suurempi. Yksityiset miehet voitiin kuitenkin Torniosta aina monin eri keinoin toimittaa Ruotsiin. Väliin Jernstedt laittoi heille

tilapäisen passin, jolla he pääsivät komeasti Handolininsiltaa myöten rajan yli, väliin vietiin mies poliisin saattamana muka irtolaisena toiselle puolen, kuten olemme kertoneet. Mutta joskus saattoi matka muodostua jännittäväksikin: oli päästävä Tornion ja Haaparannan välisen lahden yli lähtien joko Kivisillasta tai Näränperästä ja pimeän tahi sumun suojassa, käyttäen hyväkseen joen kaislarantojen tarjoamia mahdollisuuksia, pujahdettava venäläisten vartioketjun läpi. Toiset taas johdettiin jonkun syysmyöhällä joessa taimenia uistelevan kalastajan veneeseen, josta mies sitten sopivassa joenpoukamassa »viskattiin» Ruotsin puolelle maihin. Talvisin hiivittiin rajalle n. s. Hartmanin saunan takaa. Tällaisia keinoja oli lukemattomia, ja siksipä seudun oloja tuntemattomat venäläiset ja etelästä tulleet tullimiehet eivät hevin päässeetkään etappipuuhista selville, eikä tuo ankarasti vartioitu raja hidastanut juuri kenenkään ylimenijän matkaa. Kyläjoen ja Vojakkalan reitit olivat myös jatkuvasti kunnossa.

Yhtä paljon kuin tämä miestenkuljetus aiheutti työtä myöskin salainen posti, jota melkein joka päivä kulki länteen ja itään. Sekin vaati useiden henkilöiden apua, ja monet keinot siinäkin saatiin käyttää, jotta kaikesta kunnialla selviydyttäisiin.

Heickellin kodista, jonne kaikki tämä vilkas toiminta keskittyi, muodostui aikamoinen salatoimisto. Kun samassa talossa oli Heickellin isän kirjapaino ja hänen

Tornion kaupunki ja taustalla jokisuu. Joen oikealla puolella Haaparanta ja vasemmalla, Suomen puolella, Parasniemi.

silloin omistamansa »Tornion Lehden» toimitus, verhoutui salainen toiminta muun »luvallisen» peittoon. Ja kun läheisissä taloissa ei sattunut asumaan santarmeja eikä muitakaan urkkijoita, joitten huomiota varmasti olisi talossa käyvien nuorten miesten runsaus herättänyt, niin salatoimisto sai kaikessa rauhassa jatkaa työskentelyään — aina melkein vuoden 1915 loppupäiviin saakka. Pikajunan ja postijunan käsipostilinjojen kuriirit tulivat rohkeasti suoraan Heickellin luokse tuoden ja vieden postia; samoin eri postimiehet, jotka omia teitään kuljettivat postia ja muita tietoja sekä ilmoituksia rajan yli »Halkokonttorin» ja salatoimiston välillä. Usein asteli toimistoon määrättyjä merkkejä tehden etelästä saapuneita Saksaanpyrkijöitä sekä samoin värväreitä ja »agentteja», jotka

Haaparanta. Suuri rakennus vasemmalla Haaparannan kaupungin hotelli, s. n. »Rannan hotelli». Joen takana vasemmalla Miukki, keskellä Parasniemi.

olivat matkalla Suomeen ja joille, kuten aikaisemmin on kerrottu, puuhattiin matkapassit poliisilaitoksesta. Puhelin soi tuon tuostakin: eri suunnilla toimivat liikkeen miehet kyselivät yhtä ja toista tahi tekivät ilmoituksia. Ja kun aina oli pakko käyttää salakieltä, niin pään piti olla kirkkaana kaiken käsittääkseen. Mutta kun tiesi, missä puuhassa mikin mies aina kulloinkin oli ja mitä missäkin oli tekeillä, niin selvä tuli aina kaikesta. Henkilökohtaisesti näitä apumiehiä kävi toimistossa aamusta iltaan uutisia kuulemassa, tehtävistä neuvottelemassa, niitten suorituksesta ilmoittamassa sekä venäläisten, santarmien, urkkijain, tullimiesten y. m. vastuksellisten olentojen puuhista ja aikeista puhumassa. Mutta yhtämittaa täytyi Heickellin itsensäkin olla menossa: oli

hoideltava milloin mitäkin asiaa poliisilaitoksessa, asemalla, tullissa, vieläpä santarmikanslioissakin. Passinsaanti alkoi olla vaikeaa, ja santarmit laittelivat niihin, jos niitä saikin, kaikenlaisia heikäläisten punaisia ja sinisiä koukkuja ja merkkejä; sellaisilla papereilla oli huono kulkea, sillä toisinaan melkein joka lankakin tutkittiin ihoa myöten moisen passin omistajalta. Mutta kun sujahutti ryssän kouraan vähän »natšajua», niin sai paperiinsa jonkun »pääkerubin» merkinnän, ja silloin uskalsi kuljettaa salaista postia vaikkapa kainalossaan. Kelpasipa venäläisille Ruotsin punssikin, ja kun sitä sisältävän pullon nosti heikäläisen nenän eteen, niin nimi heltisi vaikka minkälaiseen paperiin. Niinpä Heickell kirjoitutti Jernstedtillä venäjänkielisen paperin, jossa hänelle myönnettiin koko sota-ajaksi lupa metsästää raja-alueella; ja mainitulla keinolla hän sai siihen asianomaisen venäläisen virkamiehen nimen. Se olikin oivallinen paperi. Haulikko selässä ja tämä paperi taskussa oli erittäin turvallista kulkea järjestelemässä »firman» asioita pitkin rajalinjaa.

Melkein joka päivä oli Heickellin siihen aikaan käväistävä Haaparannalla sopimassa »firman» miesten kanssa liikkeen asioista. Polkupyörällä siellä olikin mukava pistäytyä — joko »Halkokonttorissa» tahi lukuisten urkkijain eksyttämiseksi jossakin muussa sovitussa paikassa. Mutta kun ilta pimeni, niin useinpa oli suunnattava kulku jonnekin henkilökohtaisesti »sala-

»*Todistetaan*, että tämän esittäjän, Tornion kaupungista kotoisin olevan ylioppilas Eero Heickellin, jonka tunnen luotettavaksi henkilöksi, voidaan sallia metsästää rajavyöhykkeellä koko sodan aikana. — Tornion poliisikamarissa elokuun 31. p:nä 1915. — Poliisimestarin puolesta: Toivo Jernstedt.» Hyväksymisen on merkinnyt luutnantti Ivanoff.

Yrjö Heickell.

leikkauksia» itse paikalla järjestämään tai valvomaan, ja nämä tehtävät olivatkin kaikkein jännittävimmät, siten palkiten päiväsaikaan suoritetun »kuivemman» työn. Tällä tavoin Heickell joutui usein päivin ja illoin olemaan poissa kotoa, mutta siellä tiesivät hänen vanhempansa ja Elli-sisar ynnä Yrjö-velikin kaikki asiat hoidellen niitä parhaansa mukaan. Näin tapahtui myös aina silloin, kun Heickell oli matkoilla, ja niitähän sattui varsinkin Kemiin usein. Heickell olikin jo alunpitäen uskonut aktivistiliikkeen salaisuuden vanhemmillensa, jotka tämän suuren asian täysin oivaltaen hänen toimintaansa kaikin tavoin noina vaiherikkaina vuosina tukivat ja auttoivat; kodista muodostuikin täten monen »alasmenijän» majatalo. Ja tämä omaisten lämmin suhtautuminen jääkäriliikkeeseen ynnä kaikkiin sen hyväksi työskenteleviin henkilöihin teki Eero Heickellin toiminnan vapaaksi ja työn pelottomaksi, millä taas luonnollisesti oli vaikutuksensa puuhien menestymiseen. Tietysti oli jokaisen muunkin seudulla toimineen aktivistin koti yhtä lämmin tälle asialle, sillä jääkäriliikkeen miehet olivat lähtöisin juuri sellaisista taloista ja kodeista joissa vallitsi elävä isänmaallinen henki.

Meri jäätyy. — Kuljetus kääntyy jälleen Tornioon.

Kun alkoi lähestyä aika, jolloin meritie jääesteiden takia katkeaisi, täytyi ryhtyä valmistuksiin liikkeen ohjaamiseksi muille reiteille. Heickell oli jo Helsingissä esittämässään suunnitelmassa ehdottanut, että miestenkuljetus olisi suunnattava myös Rovaniemen radalle ja sieltä kairan poikki Tornionjoki-varteen ja niin edelleen Ruotsiin. Näin olisi tehtävä varsinkin siinä tapauksessa, että meritietä ja suoraan Tornion kautta ei voitaisi toimittaa vaadittua miesmäärää ja että kuljetus pitkittyisi talvikeliin saakka. Näistä kysymyksistä Heickell oli käynyt neuvottelemassa Kemissä ja jo elokuun lopulla hän oli puhunut niistä myös isännöitsijä *Jussi Salmelalle* Oulun seurahuoneella; silloin oli jo keskusteltu Muurolaan järjestettävästä halonhakkuutyömaasta, jonka tarkoituksena olisi naamioida asiain todellinen laatu. Mutta ennenkuin kulkureitit sydänmailla saataisiin järjestykseen, olisi sopivia kelejä odotellessa uskaltauduttava käyttämään Torniota ja sen sivureittejä niin kauan kuin suurempi kuljetus sellaisen kiirastulen läpi suinkin olisi mahdollista. Toiminnan jatkamisesta meritien katkeamisen jälkeen Heickell neuvotteli lokakuun 26. p:nä Hällforsin ja Pietilän kanssa Torniossa. Silloin myös päätettiin ryhtyä lähettämään miehiä Kemistä Tornioon sekä sovittiin joistakin toiminnan yksityiskohdista, m. m. siitä, että miehet saapuisivat Kemistä

Tornion raastupa, jonka edustalla oli lyhyen aikaa Saksaanmenijäin vastaanottopaikka.

omia teitään, junassa tai muuten Tornioon, missä heidät määrätunteina otettaisiin etapin huostaan Tornion raastuvan edustalla, sekä myöskin siitä, että tällöin käytettäisiin samoja tuntomerkkejä, nenäliinaa ja savuketta, kuin miesten Kemiinkin saapuessa. Tämän jälkeen järjestettiin vastaanottoa varten vuoromiehet, joitten piti ryhtyä toimeensa, heti kun Kemistä saataisiin lähetyksen alkamista koskeva ilmoitus.

Kun kuitenkin heti alussa raastuvan edustalla sattui tässä suhteessa jonkinlainen sekaannus, niin Heickell muutti koko vastaanottojärjestyksen määräämällä »tuntemisen» tapahtuvaksi asemalla heti junien saavuttua;

Ida Björn.

tulijain piti pitää lakkia vasemmalle korvalle kallellaan ja sytyttämätöntä savuketta vasemmassa suupielessä.

Sellaiset tulijat, joita vastaanottajat eivät huomanneet (mikä sekin asemalla vallitsevan vilkkaan liikkeen takia aina oli mahdollista), saivat palata asemalle seuraavan junan saapuessa samoja merkkejä käyttäen tunnettaviksi. Tällaisia tapauksia ei kuitenkaan paljon sattunut; parille miehelle oli kuitenkin kerran käydä hullusti, kun he olivat jääneet huomaamatta eivätkä sitten tulleetkaan asemalle uudestaan, vaan yrittivät omin päin päästä kaupungista rajan yli. He menivät erään lähellä rajaa olevan, Rantakadun varrella sijaitsevan talon puuvajaan tekemään matkasuunnitelmiaan. Tällöin sinne onneksi sattui tulemaan talon rouva *Ida Björn*, joka tiesi liikkeen puuhista, koska hänen miehensä Heikki Björn oli alusta pitäen ollut asioissa mukana. Hän arvasi miesten aikomukset ja pyysi heitä rauhoittumaan. Reippaasti rouva Björn sitten toimitti miehet sopivasta paikasta rajan yli. Siinä kohden, mistä nämä itse olivat aikoneet lähteä taivaltamaan Ruotsiin päin, he olisivat joutuneet suoraan santarmien syliin.

Vastaanottajat olivat siis asemalla vuorotellen pitämässä tulijoita silmällä. »Alasmenijäin» luku alkoikin

nopeasti kasvaa. Päiväjunissa saapuvat tunnettiin tavallisesti heti ja opastettiin suoraan joko eri matkustajakoteihin, Tasolle, Pettersonille, Martinille tahi myöskin liikkeen miesten koteihin. Siellä, minne heidät vietiin, heidän tuli pysyä liikkumatta, kunnes oppaat taas tulivat heitä hakemaan. Kuten jo on kerrottu, oli Heickellinkin kotona usein näitä menijöitä odottelemassa pimeän tuloa ja mahdollisesti lähestyviä seikkailuja. Iltajunalla oli vastaanotto pimeän takia ja Tornion asemalla siihen aikaan vallitsevan vilkkaan liikkeen vuoksi vaikeampaa. Senpätähden Heickell asettikin silloin asemasillalle aina pari kolme vastaanottajaa ja kaiken varalta vielä aseman taakse kaupungin puolelle pari miestä. Kun juna saapui siksi myöhään, että ilta oli jo täysin pimentynyt, ei miehiä iltajunalta tavallisesti enää opastettu majoituspaikkoihin, vaan ne kuljetettiin suoraan sellaisiin kohtiin, joista heitä voitiin lähteä heti viemään rajan yli. Kun iltaan mennessä oli kunkin päivän ylimenotiet jo valmiiksi suunniteltu ja järjestetty, tarvitsi junan tultua enää vain jakaa miehet eri teille. Tämän takia Heickell itsekin oli usein asemalla ja tavallisesti niinikään myös siinä määräpaikassa, tienristeyksessä, josta etelään, pohjoiseen, kaupunkiin ja asemalle menevät tiet haarautuivat ja jonne vastaanottajat silloin toivat miesten saapumista koskevat ilmoituksensa.

Vastaanottajina asemalla toimivat tavallisesti samat miehet, jotka olivat mukana muissakin tehtävissä, kuten

postinkuljetuksessa, yliviennissä y. m. s. Näitä olivat kirjaltaja *Ossi Sundell*, tullivartia *Jonne Sundell*, konttoristi *Kalle Kilponen*, konstaapeli *Vilho Porthan*, kirjaltaja *Arvi Aikomus*, ylioppilas *Yrjö Paasi* (Häll), farmaseutti *Paavo Häll*, konstaapeli *Jaakko Puhakka*, kirjaltaja *Eino Haataja*, ylioppilas *Toivo Järvinen* ja monet muut.

Kuljetus rajan yli suoraan Tornion kaupungista.

Suoraan Tornion kaupungista rajan yli tapahtuvaa kuljetusta helpotti suuresti länsipuoleisen, s. o. rajaa lähinnä olevan kaupunginosan vanhanaikainen rakennusjärjestelmä, joskin myös maasto- y. m. seikat vaikuttivat tässä suhteessa edullisesti. Pohjoisesta etelään halkaisee kaupungin siellä kolme pitkää katua, Rantakatu, Keskikatu ja »Takakatu». Nimistä päättäen ei kaupungissa vanhaan aikaan liene muita katuja ollutkaan. Poikittain leikkaavat näitä katuja kapeat kujakadut eli, niinkuin niitä paikkakunnalla nimitetään, »krännit» (= gränd). Nämä kadut ja kujat muodostavat pitkin rajan suuntaa noin kilometrin pituisen rintaman enimmäkseen aivan umpeen rakennettuja tontteja, joitten pihoille — varsinkin jos niiden korkeat portit pidetään kiinni — on kaduilta mahdoton mitään nähdä. Rantakatua, joka on läntisin rajansuuntaisista kaduista, reunustavat lännen puolelta kaupungin asukkaitten kauniit puutarhat. Siitä maa alkaa aleta pitkään ja paikoittain laajaankin n. s.

Vanhoja rantamakasiineja, joitten välisissä solissa piileili monesti Saksaan-menijöitä odottaen sopivan hetken tuloa.

Kaupunginlahteen päin, joka on Tornionjoen muinainen uoma ja jota pitkin valtakunnan raja kulkee.

Pitkin Rantakatua ja tuon lahden rantaa liikkui maailmansodan aikana mitä tehokkaimmin järjestetty vartioketju, jossa toimi sotaväkeä, santarmeja, poliisikonstaapeleita ja tullimiehiä; ja tämä ketju oli aina »leikattava», kun aikoi yrittää rajan yli suoraan kaupungista. Eräitten suomalaisten tullivartiain ja poliisien avulla tämä kävikin päinsä. Yllämainitut umpinaiset pihat taas olivat omansa yliaikovien miesjoukkojen keskityspaikoiksi. Yksitellen tai pienissä ryhmissä miehet ylimenoajan lähestyessä kuljetettiin määrättyihin Rantakadun varrella oleviin pihoihin ja niistä sitten sopivan hetken tullen koko joukolla rynnättiin Rantakadun ja puutarhojen poikki rajaa kohden ja sen yli sekä samaa vauhtia edelleen maantielle, joka noin kilometrin päässä pohjoisesta päin kulkee Haaparannan kaupunkiin.

Näin yksinkertainen oli »sotasuunnitelma», mutta se ei aina ollut niinkään vain toteutettavissa. Noitten

hyökkäyshetkien määrääminen näet oli sangen vaikea tehtävä, koska täytyi muistaa, että kenties jo seuraavana päivänä oli suoritettava jälleen samanlainen hyökkäys ja koska sen lisäksi oli huolehdittava siitäkin, että omalle puolelle jäävät miehet samassa silmänräpäyksessä, jolloin onnistunut ylimeno oli suoritettu, häviäisivät näkymättömiin, kaupungilla vaanivien urkkijain heitä lainkaan huomaamatta. Kysymyksessä oli siis sikäli merkillinen sotaliike, että siinä tapahtui omalla puolen yht'aikaa sekä onnistunut hyökkäys että onnistunut peräytyminen. Kun venäläiset vartiomiehet joskus loikoilivat kivääreineen aivan rajaviivallakin, olivat miehet aina asestautuneet äkkiyllätyksen varalta. Sellaista ei kuitenkaan onneksi koskaan tapahtunut. Kun eräinä hyökkäysiltoina maan ollessa vielä lumettomana oli niin pimeä, että rajan yli mentäessä arveltiin voitavan eksyä oikeasta suunnasta, asetettiin Ruotsin puolelle mies antamaan merkkejä taskulampulla.

Ylimenon alkaessa täytyi ohjaajien olla tarkasti selvillä venäläisten vartiojärjestyksestä ja sen mukaan valita sopiva paikka, mistä Ruotsia kohden lähdettäisiin painelemaan. Kun venäläisiä oli tavallisesti joka toisen »krännin» kohdalla ja tullimiehiä ja poliiseja välipaikoissa, muodostui näistä vartioketju, jossa aina noin 50—100:n metrin päässä oli vahtimies. Mutta kun määrätyillä vartiovuoroilla ketjussa oli omia miehiä, nim. puuhassa mukana olevia tullivartioita ja poliiseja, saatiin synty-

Åströmin ja Maikkulan talot, joitten umpinaisista pihoista kuvassa näkyvien porttien kautta Saksaan-menijöitä johdettiin rajaa kohti.

mään tarpeellisia aukkoja, ja näitä suurennettiin lisäksi siten, että liikkeen miehet menivät venäläisten luo houkutellen näitä syrjään milloin milläkin keinolla, pikku ryypyillä, tupakalla y. m. Mutta kun kirkkaalla säällä saattoi kaukaakin nähdä, mitä rajalinjalla oli tekeillä, niin oli samalla huolehdittava siitä, että viholliset olivat selin sinnepäin, missä ylimeno tapahtui.

Tietenkin oli vielä monta muutakin tepsivää keinoa. Kerrottakoon tässä eräs tällainen tapaus, joka samalla muodostui hiukan jännittäväksikin.

Suunnitelmanmukaisesti oli menijät, kuten muulloinkin, saatu vähitellen kuljetetuksi senkertaiseen lähtöpaikkaan, Vähäsen talon umpinaiseen pihaan. Tämä olikin

tarkoitukseen kaikin puolin sopiva, varsinkin siitä syystä, että siinä oli kolme porttia, joista yhden, nim. Rantakadulle johtavan, käytävään suurikin miesjoukko kenenkään huomaamatta saattoi pimeässä piiloutua. Rajavartiojärjestelyistä riippuen Heickell oli suunnitellut ylimenon tapahtuvaksi juuri tuosta portista, lähtien suoraan n. s. Hollihaan kautta Kaupunginlahdelle ja edelleen Ruotsiin. Miehet, joita lienee ollut hyvän joukon toistakymmentä, odottivat pimeässä porttikäytävässä (A) jännittyneinä lähtöä (Liite n:o 1). Kapsäkit, matkamytyt ja mitä milläkin oli mukanaan, oli heillä valmiina kädessä, sillä millä hetkellä hyvänsä oli silmänräpäyksessä lähdettävä. Heickell seisoi portilla (B) tähystämässä Rantakadulla vakoilevien omien miesten merkinantoja. Kaiken varalta hän oli kiinnittänyt tullivartiain merkin lakkiinsa. Eräs torniolaisista liikkeen miehistä, joka oli ollut tutkimassa, olisiko venäläisiä asettunut Hollihaan puuvarastojen suojaan tai lahden rannalle tälle kohdalle vahtiin, saapui ilmoittamaan, että tie sillä suunnalla oli selvä.

Etelässä päin Rantakadulla noin sadan metrin päässä Heickell näki asiasta tietoisen poliisin Juho Kukan seisovan vahtipaikassaan Hyvösen nurkalla (C) liikkumattomana — se oli sen merkki, ettei sieltä mikään vaara uhannut. Samalla suunnalla noin 40:n metrin päässä olevassa Jaukkurin »krännissä» ei siis tästä päättäen ollut ketään, eikä siinä tavallisestikaan yleensä ollut juuri

minkäänlaista liikettä. Pohjoisessa päin aivan lähellä Hotellin nurkkaa (D) seisoi tullivartia Jonne Sundell. Hän toimi näihin aikoihin, kuten pian saamme kuulla, tärkeissä tehtävissä jokisuulla Hellälässä, mutta kun sattui olemaan sunnuntai, niin hän oli tullut tilapäisesti kaupunkiin. Sundellkin seisoi liikkumattomana. Vähän kauempana Hällin nurkalla taas oli eräs toinen liikkeelle uskollisista tullimiehistä ryhtynyt siellä vahdissa seisovan sotilaan kanssa juttusille saaden tämän kävellä löntystelemään Pärmannin nurkkaa kohti. Kun he saapuivat lähelle tuota nurkkaa (E), tarjosi tullivartia venäläiselle tupakan. Tämä seisoi sillä hetkellä selkä Heickelliin päin. Tullivartia raapaisi tikulla tulen, ja Heickell näki toisen kumartuvan sitä ottamaan. Kukka ja Sundell seisoivat yhä liikkumatta. Kaikki oli siis selvää. Lähdön hetki oli lyönyt.

Mutta juuri kun Heickell aikoi kääntyä miehiin päin antaakseen heille lähtömerkin, huomasi hän, että aivan odottamattomasta paikasta, nim. yllämainitusta Jaukkurin »krännistä» ilmestyi Rantakadulle kivääriniekka sotilas jatkaen juoksuaan suoraan Heickelliä kohden.

Heickell komensi miehet painautumaan pitkin seinänvierustaa kasvot seinään päin, hyppäsi portille ja tarttui taskussaan olevaan viritettyyn browninkiin.

Kiväärimies lähestyi yhä juosten ja jotakin yksikseen sopottaen. Heickellin kohdalla hän pysähtyi ja työntäen

nenänsä melkein tämän silmiin sanoi: »On tullimies?» »Daa, daa!» vastasi Heickell, ja mies juoksi eteenpäin.

Tällöin Heickell huomasi myös Sundellin alkavan nurkallaan liikkua, ja samassa juoksi Hotellin »krännistä» esiin santarmi. Nähtyään Heickellin luota poispäin rientävän sotamiehen santarmikin lähti puolijuoksua, heiluvin sapelein Rantakatua pohjoiseen; ja sotamies hölkkäsi hänen jäljessään. Heickell teki silloin äkkiä rohkean päätöksen. Hän antoi miehille käskyn lähteä: »Eteenpäin nopeasti; hiljaa; tulta ei saa ottaa!»

Joukko syöksyi tiheänä ryhmänä yli kadun Hollihakaan ja siitä edelleen lahden rantaan. Siellä risahteli särkyvä kohmojää, mutta samassa oli kaikki hiljaa.

Heickell juoksi Sundellin luo, joka taas oli pysähtynyt liikkumattomaksi läheiselle nurkalle. Tämä kertoi santarmin, joka yhdessä sotamiehen kanssa parast'aikaa eteni pohjoiseen päin, tulleen portista ja siis kulkeneen saman pihan läpi, jossa ylimenijäin joukko piileskeli lähtöhetkeä odotellen.

— Jopa oli kinthaalla asia, tuumi Sundell kohautellen puolijännityksessä olkapäitään.

— Hyvin meni kuitenkin; eivät näy ryssät mitään huomaavan, vaikka Luojan lykkyä tässä todella tarvittiin, lisäsi Heickell.

Mutta jännittyneenä seuratessaan ylläkerrottua ei Sundell ollut lainkaan huomannut, mitä Hotellin »krännissä» samaan aikaan tapahtui.

N. s. Pärmannin ranta.

Hotellin pihasta tuli samassa Kalle Kilponen kertoen hetki takaperin tuoneensa toistakymmentä miestä suoraan asemalta Hotellin pihaan (F). Kun venäläiset Pärmannin nurkalta, missä ne olivat hetken seisoneet, koko joukolla yhä vain painuivat Rantakatua pitkin pohjoiseen päin, saattoi Kilponen lähteä joukkonsa kanssa heti ryntäämään rajaa kohti. Näin samosi tämä toinen joukko, niin että maa vain tömisi, suoraan Hotellin »krännistä alas jäälle ja yhä eteenpäin. Jää kumahteli, kun joku siinä vauhdissa kaatui nurin, mutta pian oli taas kaikki hiljaista. — Ja niin oli sen illan näytelmä lopussa.

Mutta mikä oli syynä tuohon venäläisten äkilliseen liikehtimiseen, josta olisi voinut olla pahat seuraukset? Se selvisi seuraavana päivänä, kun Heickell tapasi Ruot-

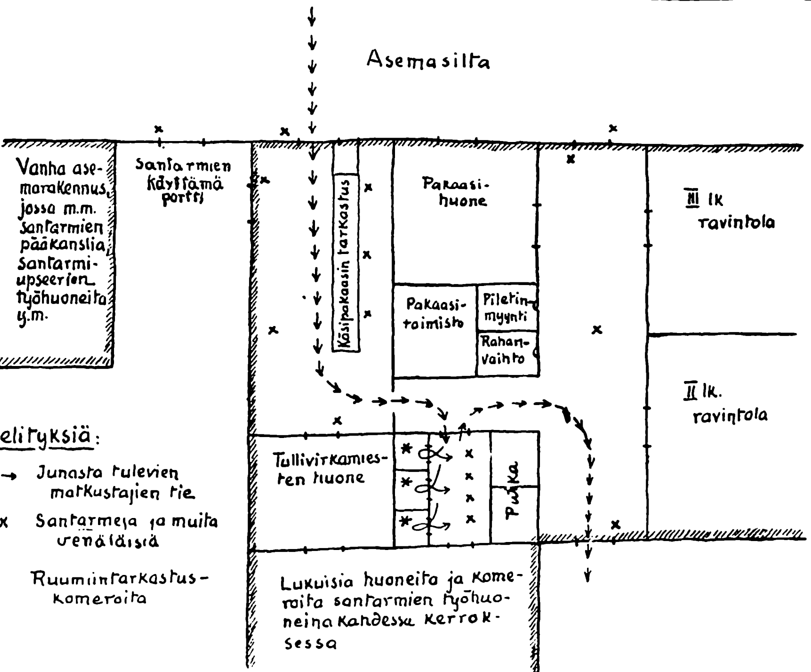
sista palanneen Kilposen. Kilponen oli ollut Kemissä ja ottanut sieltä tuodakseen mainitun miesjoukon. Kun hän tämän kanssa oli saapunut Tornion asemalle ja kun siellä oli näyttänyt olevan kovasti liikettä, oli hän päättänyt kiertää koko joukolla passitarkastuksen. Hän oli kuljettanut miehet pakaasihuoneen ovesta sisään, kun asemahuoneen ovella ei ollut sattunut olemaan santarmeja, ja pakaasihuoneesta asemarakennuksen taakse johtavaan käytävään, sieltä ulos sekä vihdoin kaupunkiin. (Kts. Tornion aseman pohjapiirrosta!) Asemalla tapaamiltaan liikkeen vastaanottajilta Kilponen oli saanut tietää ylimenojen sinä iltana tapahtuvan Rantahotellin seudulta, minkä takia hän oli tuonut joukon suoraan Hotellin pihalle. Mutta todennäköisesti venäläiset olivat asemalla saaneet vihiä yllämainitusta »kujanjuoksusta» ja epäilyttävästä miesjoukosta sekä sen takia hälyttäneet santarmeja ja sotamiehiä lisävoimin rajaa valvomaan. Rantakadulla olikin santarmi puhunut Pärmannin nurkalla seisoville tullimiehille epäilyttävistä miehistä, joita oli tullut kaupunkiin. Eräs tullimies oli silloin sanonut muka nähneensä miesjoukon kulkevan kaupungin pohjoispäähän päin, ja niin oli koko vihollislauma lähtenyt sinne.

Kalle Kilponen.

Seuraavana päivänä saapui kaupunkiin taas meni-

jöitä iltaa odottamaan, ja iltajunassa heitä piti tulla vielä lisää. Illalla Heickell ja toiset koettivat saada selville, olisivatko venäläiset ryhtyneet entisestään kiristämään rajan vartiointia. Kun näin ei kuitenkaan näyttänyt tapahtuneen ja kun ainoastaan kaupungin länsilaidan kaduilla liikuskeli joitakuita siviilipukuisia urkkijoita, joista ei paljon välitetty, koska he eivät koskaan uskaltaneet välittömästi sekautua asioihin, pantiin miehet menemään rajan yli yhä vieläkin Rantakadulta, pääjoukko tällä kertaa Handolinin-sillan läheltä ja sen pohjoispuoiitse. Sinä päivänä — maanantaina — oli menijöitten joukossa eräs Viipurin puolesta kotoisin oleva painija *Hirvonen*, joka muuten sivumennen mainiten oli edellisenä päivänä eli sunnuntaina ollut Kemissä painikilpailussa ja voittanut siellä matkaa varten puurolusikan, kuten hän itse kertoi. Kun Hällin nurkassa sinä iltana piti oleman vahdissa erään tullivartian, joka oli osoittautunut hiukan sopimattomaksi olemaan näillä mailla, määrättiin, että Hirvosen — muualta kotoisin olevana — oli annettava miehelle sopivat lähtiäiset. Mutta kun Hirvonen sitten reippaana, kookas kapsäkki kädessään, lähti marssimaan Hällin »krännistä» rajan yli, käänsikin mainittu »tullari» selkänsä — kai huomaten parhaaksi olla sekaantumatta asiaan.

Seuraavana pälvänä etappimiehet huomasivat, että venäläiset vihdoinkin alkoivat kiinnittää Rantakadulle enemmän huomiota, ja illan tullen siellä olikin kaksin-

Tornion aseman pohjapiirros.

N. s. Hällin ranta. Taustalla näkyy Haaparannan kirkko. Kuva otettu Tornion Rantakadulta Ruotsiin päin.

kertainen vartiosto. Tähän Heickell oli pyrkinytkin, sillä hän oli päättänyt ohjata miestenkuljetuksen joksikin ajaksi kokonaan toisaalle; ja tämän vuoksi oli tärkeää, että venäläisten huomio saatiin kääntymään vaarattomiin paikkoihin.

Heti tämän jälkeen satanut puhdas lumi peitti vanhat jäljet kaupungin laiteilta. Kun uusia jälkiä ei ilmestynyt ja kun mitään muutakaan epäilyttävää ei näkynyt, laimeni venäläisten vartioimisinto. Ja muutaman päivän kuluttua syöksyi taas uusia miesryhmiä samoista kohdista rajan yli.

Tornion ympäristöjen talviset salatiet.*

Tarkkaa vahtia venäläiset koettivat pitää pitkin rajaa Tornion kaupungin ulkopuolellakin. Paitsi virallisiin ylikulkupaikkoihin, oli kaikkiin rajaviivan lähellä, vieläpä kauempanakin oleviin kyliin majoitettu rajavartioväkeä. Näistä paikoista lähetettiin sen ohessa alituisesti kulkupatrulleja, niin että raja merestä lähtien aina jokivarren pohjoisimpia kolkkia myöten oli silmälläpidetty. Mutta rajaa venäläiset eivät luonnollisesti näinkään kyenneet aktivisteilta sulkemaan; siihen olisi tarvittu armeijoja. Näillä oli siellä, missä tarvittiin, riittävästi suomalaisia rajaviranomaisia ja lisäksi kansa puolellaan, ja sen lisäksi luonnonvoimat, pimeys, sumu, pakkaset, kirkas jää, lumiset talvet, kaikki ne jääkäriliikkeen miehiä auttoivat.

Kun johonkin paikkaan suunniteltiin ylikulkureittiä, oli sinne saatava oma mies tullivartiaksi. Sillä asia olikin selvä, kunhan muuten osasi kaiken kulun ja menon hyvin järjestää.

Syksyllä oli tullivartia Jonne Sundell siirretty Miukista *Hellälän niemen* vartioon, Näätsaareen jokisuulle. Tämä oli Tornion etapille varsin tervetullut tapaus, sillä juuri Hellälän seutu oli sen puuhien kan-

Jonne Sundell.

* Katso karttaliitettä N:o 2!

Hellälän niemi. × Janne Kuljun talo; siitä vasemmalle, niemessä, Kemi-yhtiön talo, jossa venäläiset majailivat. Siinä oli myös tullivartian vakinainen asunto. Jonne Sundell asui Kuljulla.

nalta tärkeä rajakohta. Maasto- ja muut luonnonsuhteet tarjosivat siellä salaiselle työskentelylle varsin edullisia järjestelymahdollisuuksia. Hellälässä tosin oli venäläisten vartioasema ja virallinen sekä kesällä että talvella toimiva, Ruotsiin johtava ylikulkupaikka, mutta vihollisen puuhat ja vartioinnit voitiin aina välttää, koska niemen pohjoisella sivulla avautui lähes kilometrin laajuinen, varsinkin talvisaikaan helposti ylinäkyvä maasto ja sen eteläpuolella taas laaja Näätsaaren selkä. Sotilaspatrullien toimia oli näinollen hyvä seurata ja niiden liikkeitten mukaan samoin helppo määrätä ylikulkupaikat.

Jonne Sundellin koko Hellälässä-olon aikana Heickell oli hänen kanssaan hoitanut etapin salaisia asioita, olipa sitten ollut kyseessä postinkuljetus tahi ylikulkijat. Mutta toiminnan hiukan vilkastuessa hän otti Hellälän seudun aivan erikoiseen huomioon ja laati — päättäessään toistaiseksi lopettaa, kuten jo on kerrottu, Tornion

Rantakadun ylimenot — Sundellin kanssa tätä varten valmiiksi kuljetussuunnitelmia.

Tuona päivänä, jolloin ryssät alkoivat pitää Rantakatua silmällä, oli jo päivällä kaupunkiin saapunut menijöitä ja illalla niitä tuli lisää. Heickell oli jollakin asialla päiväseltä pistäytynyt Kemiin palaten sieltä iltajunassa, jossa »alasmenijöitäkin» tuli. Tällöin hän huomasi, että junassa liikuskelevat santarmit hiukan pitkään katselivat matkalla olevia nuoria miehiä. Samoin näytti passintarkastus Tornion asemalla olevan entistä tarkempaa. Kaikesta päättäen santarmit olivat siis saaneet nenäänsä jotakin vaarallista käryä, mutta kun miehillä tuntui olevan selvät paperit ja matkat, niin minkäpäs heille voi!

Asemalla odottava vastaanottaja Kalle Kilponen avustajineen kokosi miehet johdattaen heidät sille tielle, joka asemalta vie Putaan kylään Länsipohjan Osuuskaupalle päin, ja sieltä edelleen Lehtokumpuun menevää tietä pitkin Pirkkiön saareen. Ossi Sundell toi samaan aikaan kaupungista sinne saapuneet miehet, yhtyen matkalla Kilposeen. Ylimeno tapahtui Laiskanlahden kohdalta Hellälän pohjoispuolelta.

Heickell seurasi asemalla ja sen ulkopuolella sivustapäin vastaanoton ja kuljetuksen kulkua, koska edellisten iltain tapahtumat antoivat aihetta pitää venäläisten puuhia tällä kertaa entistä tarkemmin silmällä. Hän teki sen havainnon, että asemalta lähtevien jälkeen pyrki joku siviiliurkkija. Tältä näytti kuitenkin puuttuvan roh-

keutta jatkaa pimeässä miesten takaa-ajoa, jotenka nämä pääsivät kaikki rauhassa menemään. Mutta tuosta havainnosta oli tulevien päivien varalle suurta hyötyä.

Seuraavina päivinä miehet kuljetettiin iltajunaltakin ensin kaupunkiin ja vasta sieltä joen yli johtavia eri teitä ja polkuja — lunta oli vain nilkkaan saakka, jotenka saattoi kulkea mistä tahansa — Putaan kylään yksitellen, parittain tai kolmittain, ja vielä siitä edelleenkin pienehköissä ryhmissä, jotka vasta kauempana, sovituissa kohdissa yhtyivät.

Useimmiten käytettiin sitä reittiä, joka mainitaan seuraavassa.

Kaupunkiin saapuneet miehet oli taas eräänä iltana jaettu eri oppaitten kesken, kuljetettaviksi mikä mitäkin tietä pitkin pimeän tultua kokoontumispaikkaan, Aarnin pappilan takana olevalle Lehtokummun tielle. Heickell oli määräaikana saapunut paikalle, ja muutamia menijöitäkin oli jo koossa. Mutta kun toisia vielä odotettiin, niin Heickell lähti takaisin kaupunkiin päin näitä vastaan.

Tällöin hän kohtasi Luotomäen tienristeyksessä Kilposen, joka hyvää kyytiä tuli kolmen miehen kanssa Putaalta päin kertoen kahden urkkijan seuraavan heitä vähän matkaa jäljessäpäin.

Pysähdyttiin odottamaan, jotta nähtäisiin, mistä nuo urkkijat olivat kotoisin. Mutta samassa tuli Heickellin mieleen, että oli tyhmää näyttää itseään; paras oli koettaa selviytyä pälkähästä viisaammin. Kun nuo tulijat siis

olivat pimeässä saapuneet näkömatkan päähän, pantiin toimeen keinotekoinen tappelu. Eikä se sivullisesta näyttänytkään leikkipuuhalta. Miehet pyörivät siinä toistensa rinnuksissa, väliin keikahti joku tiepuoleen, väliin taas läjähti ankara korvapuusti — miehet löivät kämmeniään yhteen. Metakkaa varmuuden vuoksi vielä vahvennettiin tukevilla, synkästi jurahtelevilla manalan iskusanoilla, niin että läheisten talojen seinät kajahtelivat. Urkkijat seisahtuivat, mutta kun Heickell laski browningistaan laukauksen ilmaan tappelun säestykseksi, saivat he taas jalat allensa ja hävisivät vilauksessa kaupunkiin päin. Silloin »tappelukin» vähitellen taukosi, ja »alasmenijät» pääsivät jatkamaan nauraen matkaansa! Sen jälkeen ei tällä tiellä enää epäilyttäviä olijoita näkynyt!

Aarnin luona Heickell otti kuljettaakseen joukon eteenpäin Kilposen jäädessä pitämään tietä silmällä.

Aarnin takaa oikaistiin suoraan Kirkkonärää kohden, mentiin poikki Holman korvan alta ja noustiin Kokkomäkeen johtavalle tielle. Kun oli saavuttu sinne metsien ympäröimille, vähän kuljetuille teille, laukesi miehiä siihen saakka hieman vaivannut jännitys. Siellä voitiin jo panna tupakaksikin. Samalla miehille kuitenkin selitettiin, että tämän jälkeen ei Suomen puolella enää saataisi savukkeita sytyttää, sillä edessä oleva maasto oli sellaista, että äkkiyllätys voisi siellä tapahtua joka askelella. Samoin piti kohta suut tukkia aivan visusti. Siinä hiljaa puhellen kuljettiin tietä, joka kaartaa kauniin

Kokkokankaan pohjoisrinnettä Kirkonmäen kylää kohden. Mutta ennenkuin saavuttiin Pirkkiön tielle, Heickell antoi määräyksen: »Tupakat pois ja suu kiinni!» Edettiin nopeasti, mentiin Pirkkiön tien poikki ja noustiin aukealle palokankaalle, mistä muuan metsätie lähtee viemään Hellälään. Kun palokankaalta oli päästy metsän suojaan, pysähdyttiin. Heickell selitti miehille jatkuvan vaitiolon tärkeyttä, sillä oltiin vain muutaman sadan metrin päässä rajasta, ja toinen tie, jolla venäläisten patrullit ja tullivartiat liikehtivät, kulki koko matkan aivan lähellä ja yhdensuuntaisesti tämän tien kanssa. Niin mentiin taas eteenpäin. Yö oli käynyt yhä pimeämmäksi, joten kapealla metsätiellä tuskin näki eteensä. Mutta jonkin ajan kuluttua alkoi edestä taas häämöttää aukea, sillä oltiin tulossa Hellälän n. s. vainionperälle. Joukko pysäytettiin metsän suojaan, mutta Heickell jatkoi vielä etenemistään.

Kun hän lähestyi lähellä metsänreunaa olevaa latoa, vihelsi hän hiljaa. Ladosta tuli ulos kaksi miestä. Ne olivat *Yrjö Keisaari* ja muuan saksalainen sotavanki. Viimeksimainitun oli Heickell edellisenä päivänä tavannut Kemissä; ja silloin oli päätetty, että hänet tuotaisiin maitse Kemistä Pirkkiöön Karsikon torppaan, mistä Keisaari opastaisi hänet sovittuun yhtymäkohtaan. Näin oli tapahtunutkin. Tällaiset karkurit oli muutenkin parasta liittää muitten ylimenijäin joukkoon vasta reitin loppupäässä.

Yrjö Keisaari.

Saksalaisen liityttyä joukkoon jatkettiin matkaa. Poikettiin avonaisten vainioitten yli johtavalta tieltä umpipolulle tiheään matalaan metsikköön, joka ulottuu aina Näätsaaren kylään saakka. Tultiin melkein kylän laitaan, missä pysähdyttiin tiheään varvikkoon. Heickell meni kylään. Hän tapasi siellä heti Jonne Sundellin, joka tiesikin tulijoita odottaa. Sundell oli juuri ollut vaanimassa venäläisten puuhia. Nämä olivat vielä niemellä vahdissa, mutta pian niiden piti tulla »saijullensa». Samassa venäläisten majapaikan ovi avautuikin, ja sisältä heijastuvassa valossa nähtiin kahden sotamiehen vetäytyvän tupaan. Kun Sundell myös tiesi Hellälän vanhemman tullivartian Piuvan olevan parast'aikaa illastamassa, oli otollinen ylimenon hetki lyönyt.

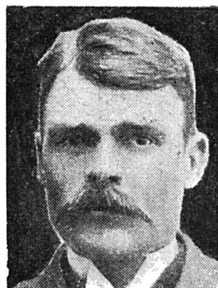
Heickell riensi hakemaan joukkoa. Sen hän kuljetti yli Näätsaaren mäen ja Kuljun talon pihan kautta suoraan jäälle, siitä pitkin Hellälän niemen sivua ja niemestä lähtien kohden Haaparantaa, jonka valot alkoivat edessäpäin jo tuikkia.

Hellälään siirretty *Jonne Sundell* oli miesten parhaimpia. Kerrankin kun Heickell oli lähtenyt viemään miehiä metsätietä Hellälään Sundellin samaan aikaan pyrkiessä sinne suoraa, tavallista tietä, sattui niin, että

joessa rantavesi oli kohonnut jäälle, kuten näillä seuduin usein tapahtuu. Sundell huomasi yht'äkkiä venäläisen sotamiehen kulkevan jäällä. Kun se ei huopasaappaineen viitsinyt rantaveden takia kahlata Parasniemen kohdalla maihin, lähti se kiertämään pitkin Kirkkonärää päästäkseen toisia teitä jokisuulle. Kun Sundell vaistosi, että sotamies tällä tavoin kohtaisi n. s. Holman Kokkokankaan tiellä Heickellin joukon, niin hän päätti hidastuttaa ryssän kulkua. Hän otti tullimiehen merkin lakistaan pois, hyökkäsi talottomalla kohdalla Kirkkonärässä miehen kimppuun, väänsi tältä kiväärin käsistä, heitti sen rantaveteen ja painiskeli paksutakkisen vihollisen kanssa hyvät ajat. Sitten hän jatkoi matkaansa sotamiehen jäädessä haraamaan syvästä rantavedestä kivääriään. Hellälässä Sundell naureskellen näytti Heickellille voitonmerkkejään, sotamiehen olkapoletteja. Heickell olikin kulkiessaan Kirkkonärän yli kuullut ylempää jotakin epäselvää kahinaa. Nyt hän ymmärsi, mitä se oli ollut.

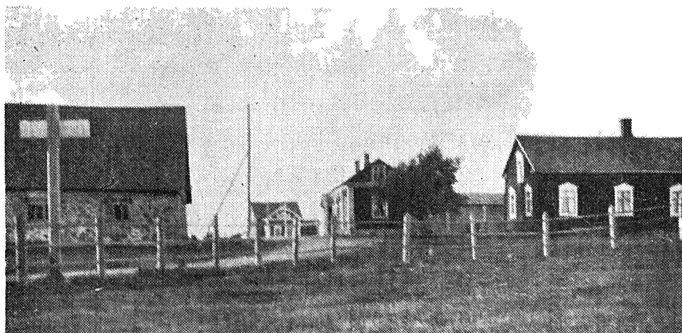
Tähän tapaan toiminta jatkui Hellälästä käsin pitkät ajat. Milloin vietiin miehet yli ylempää, milloin alempaa jokisuun monimutkaisten saarekkeitten, niemien ja poukamien lomitse. Hellälän kautta kuljetettiin osittain myös Kyläjoelle tulleet menijät. Ja kun kauempana meressä jäät vahvistuivat ja niitä pitkin alettiin opastaa miehiä Kemistä länteen, tapahtui usein, varsinkin huonommalla säällä, että mentiin Selleen ja Puuluodon välistä Hellälään, mistä Sundell sitten auttoi tulijat

eteenpäin. Kemin opas saattoi silloin saman tien mennä Tornioon tai Kyläjoelle palatakseen sieltä Kemiin, täten välttyen useinkin hyvin vaikeasta rajanylipaluusta.

Janne Kulju.

Hellälässä toimi koko ajan etapin apuna laivuri *Janne Kulju*, jonka talossa Sundell asui. Hän oli puuhissaan kerrassaan peloton, eli ja liikkui, niinkuin mitään rajaa vartioineen ei olisi ollutkaan. Kun hänen piti valmistautua matkaan, niin se ei suinkaan tapahtunut hiljaa ja varovasti. Kuljun ääni pani kylän kankaan ihan kajahtelemaan. Kukaan ei tietysti näin ollen voinut aavistaakaan, että siinä paraillaan punottiin salajuonia; ja juuri tätä Kulju meluamisellaan tarkoittikin. Kun sattui vietäväksi vain mies tai pari, niin Kulju äänekkäästi touhuten valjasti pihallaan hevosen. Ja kun sitten oli ajettu jäälle ja hevonen ravasi jo joen väylällä Ruotsia kohden, niin yhä kuului sieltä pimeästä yöstä kovia komennuksia, kun Kulju kiirehti hevosen lujaa menoa. Naapurit tuumivat tällöin nauraen: »Janne Kulju siellä taas kuiskailee!» Mutta venäläiset Kuljua nähtävästi pelkäsivät, sillä hän oli kookas ja jäntevä mies, jonka tuikeata katsetta ei ollut helppo kestää.

* * *

Metsävainion talo.

Näihin samoihin aikoihin ja yhä edelleen pitkin talvea liike jatkui myöskin Kyläjoen ja Vojakkalan kautta.

Kyläjoelta Iikka Metsävainio suuntasi reittinsä vesien jäädyttyä ja rekikelin tultua suoraan Pirkkiöön; ja tällä reitillä menijät saivat nauttia hyvästä kyydistä, sillä Metsävainiolla, joka oli oikea hevosmiesten kuningas, oli mainio juoksija. Kerran kuitenkin näillä matkoilla Pirkkiöön mentäessä jää murtui eräässä Kuulanmutka-nimisessä paikassa. Hevonen ja miehet kylläkin pelastuivat, mutta juoksija sai jalkaansa ikuisen vian. Pirkkiössä hoitivat liikkeen asioita ennenmainittu opettajatar neiti *Elise Viuhkola* ja maan-

Elise Keisaari, o. s. Viuhkola.

Väinö Kargus.

Aukusti Holma.

viljelijä *Yrjö Keisaari.* Neiti Viuhkola majoitti ja muonitti miehet vierasvaraisesti koulullaan, jonka lämpöisissä, rauhallisissa suojissa sopi mainiosti koota voimia matkan uusia rasituksia kestämään. Pirkkiöstä eteenpäin joko Hellälään tai Kargukselle opasti menijöitä Keisaari. Mutta tulipa neiti Viuhkolakin toisinaan seuran vuoksi matkamiehiä Kargukselle saakka saattamaan, kun hevoskyydillä painuttiin perille asti. Talven tullen jatkoi myös *Väinö Kargus*, joka oli parhaita hiihtäjiä, rohkeasti toimintaa *Aukusti Holman* kanssa. Saapuneet miehet toimitettiin reippaasti yli, ja Kargus kävi Torniostakin miehiä Ruotsiin viemässä. Väliin hän oli näissä puuhissa hiukan liian varomaton. Niinpä kun hän kerran Tason matkustajakodista otti ohjatakseen neljä menijää rajan yli, hän kuljetti ne Putaan kautta Kirkonmäelle ja siellä Linnaisten lähellä vain näytti heille Ruotsiin johtavan tien lähtemättä itse saattamaan, koska mitään epäilyttävää ei ollut huomattavissa. Mutta ran-

Jaakko Metsävainio.

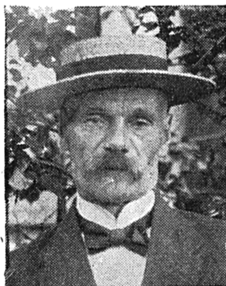
nassa olikin sinne taitavasti kätkeytyneitä tullimiehiä, ja menijöiltä nousi tie pystyyn. Heidät tuotiin Tornion poliisikamariin, missä heille annettiin junapassi, jonka avulla he saattoivat tehdä uuden yrityksen Tervolan kautta. Tullimiehet näet valvoivat, että heidän saaliinsa toimitettiin aina asemalle junaan, kun taas venäläisten pidättämät »alasmenijät» voitiin poliisilaitoksesta tavallisesti toimittaa ilman muuta uudelleen rajan yli pyrkimään.

Jos Iikka Metsävainio sattui menijöitten saapuessa olemaan poissa kotoa, hankki hänen veljensä *Jaakko Metsävainio* heille oppaat. Näinä toimivat m. m. työmies *Matti Alatalo* ja torppari *Erkki Seppänen.* Seppäsellä oli apunaan talonisäntä *Aappo Jukkola.* Kun Seppäsellä oli mökki Tanskinsaaressa, Torniosta 5 km pohjoiseen, osasi hän menijöille valita sillä suunnalla aina hyvät tiet. Seppänen käytti kuljetuksessa reittiä *Kyläjoki—Keropudas—Tanskinsaari—Selkäsaari—Patokari.* Tanskinsaari on tavallista erikoisempi paikka senkin takia, että sen pohjoisosa kuuluu Ruotsiin. Tästä syystä sieltä voitiin liikkua sinne jos tännekin, mitä todistaa esimerkiksi se huvittava seikka, että eräällä saaren mökkiläisellä oli sota-aikana sekä Suomen että Ruotsin leipäkortit. — Opastustehtävissä toimivat Kylä-

joen kautta kulkevalla reitillä myös veljekset *Frans* ja *Janne Aarni*.

Eräitten menijöitten varomattomuuden takia — he olivat näet Haaparannalta kirjoittaneet kotiinsa kertoen matkastaan — venäläiset saivat vihiä tästä reitistä ja toimeenpanivat yht'äkkiä kotitarkastuksia joissakin taloissa, m. m. Koivurovassa, vieläpä asettivat Metsävainioon vahditkin. Tämä tapahtui kuitenkin vasta kuljetuksen loppuaikana, jotenka siitä ei ollut suurta vahinkoa. Mutta Iikka Metsävainion oli kauan kartettava kotiaan.

»Alasmenijät» olivat joskus muutenkin vaarallisen varomattomia. Toisilla tämä tietysti johtui hermostumisesta, mutta toiset olivat tahallaan hurjapäisiä palaen halusta saada lähtiäisiksi »löylyttää» venäläisiä. Tämän takia heille piti tuon tuostakin muistuttaa, mitä toiminnan menestyksellinen jatkaminen rajaseudun kireissä oloissa vaati. Tulihan näet aina ajatella sitäkin, etteivät he suinkaan olleet viimeisiä menijöitä. — Ajattelemattomuutta ilmeni monin tavoin. Kerrankin oli viisi miestä neiti Viuhkolan luona Pirkkiön koululla odottamassa lähtöä samaan aikaan, kun siellä vietettiin jotakin nuorison iltamaa. Miehet tahtoivat välttämättä olla mukana juhlassa, mikä tietysti oli peräti typerää. Useat läsnäolijat katselivatkin ihmeissään noita outoja herrasmiehiä, ja epäluulojen välttämiseksi oli selitettävä heidät neiti Viuhkolan tuttaviksi, pohjoiseen meneviksi metsäherroiksi. Mutta monesti olisi voinut käydä hullusti, ellei

Albert Rautio.

paikallinen väestö olisi pitänyt näkemiään omana tietonaan.

Vojakkalasta tapahtui ylikulku jääkelin aikana *Iisakan* väen opastamana suoraan Oravaisten saaren tullista, silloin kun venäläiset eivät olleet vartiopaikalla ja kun ennakolta oli sovittu menoajasta tulliesimies *Albert Raution* kanssa. Hän näet oli, kuten on kerrottu, asialle hyvin myötätuntoinen. Meritien katkettua kuljetettiin marraskuun puoliväliin mennessä Torniosta rajan yli hyvän joukon toista sataa miestä. Sen jälkeen liike hiljeni, kun kuljetus ohjattiin pitemmille reiteille, missä harvemmat salakarit miehiä väijyivät. Ei toiminta kuitenkaan Torniossakaan ja sen ympäristöllä aivan kokonaan loppunut, sillä mies tahi pari, joskus kokonainen ryhmäkin sieltä jatkuvasti lähti melkein joka päivä suuntaan tai toiseen. Näiden lähtijöiden joukossa oli toistakymmentä Torniosta ja sen ympäristöltä kotoisin olevaa nuorta miestä. Tieto jääkäriliikkeestä oli näet ruvennut jo leviämään paikkakuntalaisten keskuudessa, ja sen ohessa jotkut Tornion etappiin kuuluvat miehet olivat innoissaan omin lupinsa ryhtyneet suoranaiseen värväystoimintaankin.

Näihin aikoihin ja sitten pitkin talvea liikkui »Pohjan Torniossa» monia sellaisiakin, jotka jo aikaisemmin olivat siellä salaisilla asioilla käyneet ja jotka halusivat käyttää

mukavampia ja lyhyempiä teitä, kun ryssät eivät heitä liikoja hätkäyttäneet. Näitä olivat »hostmestari *Pekko*», sanomalehtimies *Kuisma*, »merimies» *Sihvo*, *Pikku-Jussi* (Jussi Väisänen), »ulkotyömies» *Villamo*, »sekatyömies» *Rinne* (Suvirinne) ja monet muut »Saksan agentit», pommarit, värvärit ja muut »firman miehet». Tulipa rajan yli marraskuun 18. p:nä Karjalan suurvärvärikin, *Aarne Sihvo*, oleillen päivänselän Torniossa, jolloin hän juttelun lomassa laulaa kajahutti m. m. »Elon mainingit korkeina käyvät». Luultavasti tämä laulu silloin kuultiin Suomen rajojen sisäpuolella ensimmäisen kerran.

Tornion seudulla auttoivat menijäin ylikuljetusta, paitsi asemalla toimineita, aikaisemmin mainittuja vastaanottajia, myöskin ylikonstaapeli *Toivo Jernstedt*, kirjuri *Kaarlo Hackzell*, poliisi *Juho Kukka*, kauppias *Lenna Isakson*, tullivartia *Kalle Granström*, liikemies *Tapani Unkila*, konttoristi *Erkki Koponen*, kauppias *Aleksi Vainio*, rautatievirkailija *Yrjö Andersson* sekä monet muut, m. m. joukko *yhteiskoululaisia*.

Näitten lisäksi vaikuttivat ja toimivat asian hyväksi monella tavalla sekä puhein että teoin useat muutkin kansalaiset, kuten Torniossa tarkastaja *Vihtori Lähde* (suuri jääkärien ihailija), valokuvaaja *Heikki Björn*, rouva *Anna Rantala*, kauppias *Kustaa Äimälä*, lehtori *V. Ollila*, johtaja *J. E. Tuompo* ja Alatorniolla kaupanhoitaja *Hannes Puranen*, maanviljelijä *Iivari Faarinen* ynnä monenmonet kansanmiehet esim. *Liakat*, *Kauppilat*,

Tirro vasemmalla, Röytän nokka oikealla. Välistä kulkee raja

Pelttarit, Lampiset, Mustaparrat, Kapraalit, Lankiset, Kylmälän miehet j. n. e. Kylmälän isäntä no'na vuosina tuskin muuta puhuikaan kuin ylisti saksalaisia ja tuskin muuta tekikään kuin pui nyrkkiä ryssille. Kylissä kaikkialla ja kujilla tien täydeltä hän tätä ankarasti pauhasi. Ja niin tekivät toisetkin. Jääkäriasioista puhuttiin niistäkin paljon, mutta hiljaa ja varovasti.

Kun merikuljetuksen jäitse Kemistä suoraan Ruotsiin piti alkaa, kävi Heickell *Röytässä* järjestääkseen sinne henkilön, joka tiedoittaisi siltä suunnalta venäläisten vartiojärjestelmiä ja muita puuhia koskevat seikat ja joka tarpeen vaatiessa opastaisikin kulkijoita mereltä rajan yli. Tämä toimenpide johtui osittain siitäkin, että, jos ylikuljetus Torniosta ja sen lähimmästä ympäristöstä kävisi mahdottomaksi, sitä voitaisiin jatkaa ainakin kauempaa käyttäen esim. linjaa *Pirkkiö—Sellee—Tirro* (Ruotsin puolella). Näihin tehtäviin Heickell sai hankituksi suutari *Aukusti Möykkylän*, jolla sitten tuli jääkäri-

liikkeen eri puuhissa olemaan oma merkillinen osansa. Röytässä toimi asian hyväksi myös opettaja *Aukusti Mikkonen*, jonka kanssa Heickell niinikään oli kosketuksissa.

Aukusti Mikkonen.

Röytässä toimineista on lisäksi mainittava konttoristi *Aarne Varonen* ja konttoripäällikkö *Nikke Helenius*.

Mitä tulee *Tervolan* ja *Muurolan* reittien ylimenopaikkojen järjestämiseen, keskusteltiin siitäkin Hällforsin ja Pietilän kanssa lokakuun 26. p:nä Torniossa, jolloin, kuten on kerrottu, etappien johtajat Heickell ja hänen kemiläiset ystävänsä neuvottelivat muistakin Kemin ja Tornion etappeja koskevista seikoista. — Heickell tekikin edellämainitussa tarkoituksessa saman lokakuun lopulla (1915) matkan Korpikylään hankkiakseen etappityön avustajia ja pannakseen puuhan siellä alulle. Tällöin hän tapasi Tornion kaupungin metsänvartian *Viljaami Niemen*, joka suostui rajan yli opastamaan luoksensa lähetettävät miehet. Pian kuitenkin ylikuljetus siirtyi Viljaamin serkkujen *Frans* ja *August Niemen*, *Eelovi Vaaran* ja muiden rohkeitten ja isänmaallisten tornionjokelaisten käsiin. Heidän työskentelystään kerromme Tervolan ja Muurolan etappien toimintaselostuksen yhteydessä.*

---

* Tämän teoksen kolmannessa osassa.

Maahan palatessa käytettyjä keinoja ja salateitä. — Hiukan passeista.

Tähän saakka on ollut puhetta vain Suomesta Ruotsiin tapahtuneesta rajan-ylikulusta, mutta mielenkiintoista on tutustua myöskin päinvastaiseen suuntaan suoritettujen matkojen »tekniikkaan».

Aluksi mainittakoon, että rajaseutulaisten rajapassi näytteli siihen aikaan hyvin tärkeätä osaa. Virallista ylikulkutietä käytettäessä santarmit löivät joka kerta sekä mennessä että tullessa passiin leimansa ja päivämäärän, vieläpä jotkut panivat niihin oman salamerkkinsäkin, joista sininen »pukki» merkitsi epäilyttävää henkilöä ja punainen vaarallista; ne olivat siis ihmisten valtakunnallisten syntien osoituksia. Santarmit pitivät tarkasti silmällä myös sitä, että passissa varmasti oli kaikki meno- ja tuloleimat, sillä jos jokin sellainen puuttui, oli heillä heti täysi syy epäillä, että oli käytetty salateitä.

Kun siis joutui menemään Ruotsiin salatietä, oli salaa palattavakin, sillä muutoin joutui heti kuulusteltavaksi. Mutta kun joskus oli pakko kiireesti palata takaisin ja kun siis täytyi voida palatessa käyttää suoraa virallista tietä, oli viisainta etukäteen mennä passintarkastukseen ja ottaa passiinsa menoleima, jotta näyttäisi siltä kuin olisi mennessäkin käyttänyt virallista tietä. Kun siis passissa oli menoleima, saattoi huoleti palata virallista

tietä. Joskus kyllä tuotti hankaluutta se, että leimat eivät tulleet samalle päivälle, koska ylivienti tapahtui iltayöstä tai yöllä, ja raja oli yöllä kiinni; se näet suljettiin toisin ajoin jo klo 9 illalla. Silloin oli aina keksittävä kaikenlaisia selityksiä, ja parhaiten tepsi, kun kertoi venäläisille olleensa tansseissa ja sen takia myöhästyneensä. Tätä keinoa ei voinut kuitenkaan käyttää varsin usein, sillä pianhan venäläiset olisivat päässeet tällaisten »tanssiaisten» perille. Usein olikin parasta mennen tullen turvautua salateihin.

Tuo salaa Suomeen palaaminen oli väliin helppoa, mutta useimmiten sangen vaikea juttu. Silloin kun oli toimitettu sellaiset etappi-puuhissa olevat tullivartiat, joilla oli hevoset, siis esim. Jonne Sundell ja Kalle Granström, asioita varten Ruotsin puolelle, niin ei palatessa tarvinnut muuta kuin pisti tullimiehen merkin lakkiinsa ja ajaa hurautti yli sellaisesta paikasta, missä tulijoita ei tunnettu tai missä tiedettiin olevan pelkästään venäläisiä vartiomiehiä. — Koko loppuvuosi 1915 oli aivan lumeton, jotenka joen jää pysyi joulukuuhun saakka kirkkaana. Luistinkeli oli siis hyvä ja niinpä sitäkin hyväkseen käyttäen saattoi joskus pimeän turvin palata luistelemalla Suomeen. Kun taas talvempana sattui sankkaa sumua tai tavallista kovempi lumipyry, kulki esim. Heickell Haaparannan rannasta suoraan röyhkeästi Tornioon. Toisinaan hän tuli yli Hellälästäkin ilman enempiä ihmeitä, silloin kun Jonne Sundell oli

yksin vahdissa, ja varsinkin silloin, kun vanhempi tullivartia Piuva oli — kuten hänen tapansa oli joka päivä määräaikana tehdä — mennyt emäntineen lypsylle!

Mutta silloin kun vastarannan vahdeista ei ollut tarkkaa tietoa, piti aivan hiipimällä kulkea rajan yli.

Annamme Heickellin itsensä kertoa tällaisen tapauksen:

»Kun minun kerran piti Ossi Sundellin kanssa palata salateitse rajan yli Suomeen, päätimme lähteä yrittämään yli Hellälän kohdalta, vaikka emme sattuneet tietämäänkään Jonne Sundellin vahtivuoroa. Oli pimeä yö, jotenka saatoimme kirkasta jäätä myöten kenenkään huomaamatta tulla muutaman kymmenen metrin päähän Suomen rannasta. Pysähdyimme jäälle keksiäksemme jossakin rannalla olevat vartiat ja liikkuaksemme sitten edelleen niitten toiminnan mukaan. Pian näimmekin kaksi sotamiestä nuokkumassa lähellä rantaa olevalla hirsiläjällä. Ne eivät näyttäneet meitä huomaavan, mörähtelivät vain jotakin keskenään ja sytyttelivät savukkeitaan. Lähdin Sundellin kanssa hiipimään sivulle päin päästäksemme hieman kauempaa maihin. Mutta olikin noussut syvä rantavesi, jotenka tie oli tukossa, sillä tällainen vedennousu ulottuu aina hyvin laajalle alueelle. Kun sillä kohdalla, missä sotamiehet pitivät vahtia, oli rannasta ulkoneva matala pukkisilta, ei meidän näin ollen auttanut muuta kuin lähteä yrittämään maihin sitä myöten. Päätimme, jos vahdit meidät äkkäisivät, tehdä

heistä selvän, sillä mukanamme oli sellaista postiakin, että kiinni jouduttuamme meillä olisi ollut varma nuoransilmukka tiedossamme. Browningit vireessä hiivimme eteenpäin — minä kymmenkunta metriä edellä, koska oletimme, että harmaahko pukuni ei niin pahasti pistäisi silmään. Pääsimme rantaan ja aloimme hiipiä kuin kissat rantakivikkoa sivulle päin. Olimme aivan lähellä ryssiä. Silloin toinen heistä liikahti, mutta — päästikin vain pitkän haukotuksen. Onni heille ja meille! Ja niin me pääsimme niistä erkanemaan yhä pitemmälle. Kun olimme edenneet läheisen ulkohuonerakennuksen taa, ei meitä uhannut enää mikään vaara. Tie oli selvä. Öinen rauha vallitsi Hellälän kankailla, ja niin me painoimme eteenpäin.»

Raja-ruotsalaisten suhtautuminen vapausliikkeeseemme.

Niin katkeria muistoja kuin meillä onkin vapaussotamme kynnykseltä ruotsalaisista, joilta aseettomina — suuressa hädässämme — turhaan pyysimme apua, aseita, olemme toiselta puolen velkapäät toteamaan, että Ruotsin sivistyneistön ja korkeimpien piirien keskuudessa oli jääkäriliikkeellä paljon ystäviä ja että varsinkin rajalla toimivat sotilasviranomaiset yleensä osoittivat hyvinkin suurta myötämielisyyttä itsenäisyytemme esitaistelijoita kohtaan. Mutta saivatpa Ruotsiin paenneet aktivistimme sikäläisten siviiliviranomaisten puolelta

joskus kokea jäistä kylmyyttäkin. Niinpä esim. Haaparannan kruununvouti eräällekin aktivistille, joka kääntyi hänen puoleensa auttaaksensa muuatta venäläisten vainoamaa virolaista sanomalehtimiestä, julkesi lausua: »Maanpettureita, vallankumouksellisia roistoja te olette!» Ja melkein samoja sanoja kerrotaan *Branting*inkin kerran eräässä tilaisuudessa käyttäneen suomalaisista aktivisteista, kun nämä pyrkivät hänen puheilleen. Erityisen ikävä ilmiö oli myöskin se, että rajaseudun ruotsalaisissa oli niitä, jotka ammoisista ajoista itäneen venäläispelon lamauttamina alentuivat siinä määrin, että suorastaan lähentelivät venäläisiä rajaviranomaisia, toisin sanoen liehakoitsivat ryssien edessä. Lahjoittipa eräs Suomessakin tunnettu haaparantalainen liikemies santarmipäällikkö Korniloffille moottoriveneenkin. Ja Haaparannan virastoissa oli henkilöitä, jotka varmasti olivat venäläisten kanssa kosketuksissa. Usein nähtiin Ruotsin puolelta olevia vieraita käymässä santarmien luona Torniossa — ilmeisesti ilmiantotarkoituksissa. Santarmikansliaan osoitetut yksityiset nimettömät ilmiantokirjeet, jollaisia postiljoonit Purra ja Lindqvist, kuten ennen on kerrottu, joskus tapasivat, olivat ruotsinkielisiä ja kaikesta päättäen rajan takaa lähtöisin. Huvin vuoksi mainittakoon tässä, kuinka eräs venäläisten avustamispuuhista tunnettu, Haaparannalla toimiva rihkamakauppias kavalalla tavalla ilmiantoi santarmeille erään Suomen puolelta olevan miehen,

joka häneltä oli ostanut revolverin. Kaupanpäällisiksi hän näet jauhoisella kämmenellään taputti miestä selkään. Mies käsitti tämän ystävyydenosoitukseksi, mutta kun hän tuli rajalle, ottivat santarmit hänet heti kiinni huomatessaan hänen selässään kauppiaan sinne painaman, tietenkin santarmien kanssa ennakolta sovitun »ystävyyden merkin».

Mutta huolimatta kaikista näistä enemmän tai vähemmän yksityisluontoisista varjopuolista meidän suomalaisten kuitenkin on kiitollisin mielin tunnustettava, että se turva, minkä ruotsalaiset viranomaiset sittenkin soivat aktivisteillemme, ja se ymmärtämys ja ystävällisyys, jota ruotsalaiset yleensä heitä kohtaan osoittivat, oli itsenäisyyspyrkimyksillemme suuriarvoinen.

VENÄLÄISTEN RIEHUNNAN AIKA.

Nyt, jos koskaan! Valitkaamme:
vapaus vai orjuus maamme?
Kautta taivaan luojan vala vannokaa:
orjuuteen ei enää taivu tämä maa!

Sándor Petöfi.

Tornion etapin ja Helsingin välinen yhteys.

Kertomuksemme ei ole täydellinen, ellemme muutamin sanoin kuvaile niiden Helsingissä vaikuttaneiden, jääkäriliikkeessä kuuman päivätyön suorittaneiden elinten toimintaa, joiden kanssa Tornion etappi koko ajan, toukokuun 18. päivään asti oli läheisessä yhteydessä.

Tässä emme luonnollisestikaan voi ryhtyä yksityiskohtaisesti käsittelemään sitä uhrautuvaa työtä, mitä eri ylioppilasosakunnissa ja ylioppilasyhtymissä tehtiin pääasiallisesti värväyksen, mutta myöskin muunlaisen aktivistisen toiminnan hyväksi.

Värväystä suorittivat etenkin ylioppilasosakuntien kuraattorit ja muut luottamusmiehet. Varoja toimintaa varten saatiin vanhemman polven miesten taholta, joitten joukossa oli monta entistä aktivistia. Jääkäri-

liikkeen vaatimat tehtävät keskittyivät täten eri piireissä muodostuneille järjestöille. Toisten käsiin joutui sellainen toiminta, josta muodostui liikkeen *tuki*, toiset taas saivat suorittaa *vaaranalaisempia tehtäviä*, kuten miesten värväystä ja lähettämistä, tiedustelutoimintaa y. m.

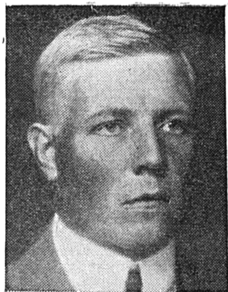

Maisteri Väinö Kokko.

Näiltä viimeksimainituilta, Helsingissä syntyneiltä jääkäriliikkeen niinsanoaksemme tulilinjan-elimiltä vaadittiin reipasta ja rohkeaa toimintaa, ja niiden ansioksi onkin suurelta osalta luettava se käytännöllinen työ, mikä Helsingissä miestenkuljetuksen pääaikana tehtiin.

Tällaisia järjestöjä, joitten yhteyteen Heickell Tornion etappia johtaessaan joutui, oli kolme. Yksi näistä oli pohjalaisten muodostama järjestö, jonka pesäpaikkana oli *Ostrobotnia* ja keskusvoimana maisteri *Väinö Kokko*. Tästä järjestöstä onkin jo aikaisemmin puhuttu, jotenka siihen ja sen toimintaan ei ole syytä enää lähemmin kajota.

Toinen oli teknillisten ylioppilaitten eli »*polyteekkarien*» jo varhain muodostunut järjestö, jonka loi heidän hallituksensa puheenjohtaja insinööri *Harry Backberg*. Järjestössä vallitsi mitä ankarin kuri. Jokaisen, jolle

Insinööri Harry Backberg.

salaisuudet uskottiin, piti sormet Voima-liiton aikaisella mauserpistoolilla vannoa vala, joka velvoitti ehdottomaan vaitioloon, annettujen tehtävien noudattamiseen ja väkijuomien karttamiseen. Oli järjestetty myös niin, että tärkeimmät asiat tiesi aina vain kaksi miestä, joista toinen suoritti pahimmat tehtävät johtaen samalla järjestön toimistoa, ja toinen astui edellisen tilalle, jos tämä joutui kiinni. »Polyteekkarien» järjestö toimi niinikään sekä värväys- että tiedustelutehtävissä. Sen kautta jääkäripataljoona sai riveihinsä monta huomattavaa miestä, joista tässä mainittakoon vain nimet Martti Wallenius, Ilmoniemi, Hägglund, Sarlin, Forsman, Kara ja Wasenius. — Kun tuntemattomia värvättiin ja matkalle lähetettiin, otettiin heistä muka valokuva — tyhjään kameraan — ja annettiin ankara uhkaus, että ellei asianomainen määräaikana saapuisi siihen ja siihen etappipaikkaan, niin hänen kuvansa pantaisiin »telefoonitolppaan» ja mies tavattaessa ammuttaisiin. Järjestöä johti Backberg vangiksi joutumiseensa saakka (18. II. 1916.) Sen jälkeen otti toimiston johdon huostaansa Backbergin uskollinen apulainen, insinööri *Aale Roos*, joka, hyvin tietäen vaaranalaisen asemansa, pysyi paikallansa, kunnes vihollinen löi hänetkin kahleisiinsa (19. V. 1916). Backbergin toimisto sijaitsi

hänen kotonaan Hakasalmenkadun 6:nnessa (nyk. n:o 8), mihin talossa muutenkin vallitsevan vilkkaan liikkeen takia oli kaikkien hyvä huomaamatta saapua. Aale Roosin »työpaja» taas oli Bulevardinkadun 24:nnessä.

Insinööri Aale Roos.

Kolmannen keskuselimen muodostivat etupäässä eteläsuomalaiset ylioppilaat. Heidän kokouspaikkansa oli Karjalaisten talossa sijaitseva n. s. *Liisankadun toimisto*, joka perustettiin syyskuussa 1915, kun suurvärväys alkoi. Siihen kuuluivat läheisimmin ylioppilaat *Erik Malmberg, Juho Aalto, Ragnar Heikel, Edvard Bruhn* (»Lillan»), *Olli Mala, Eino Polón* sekä välillisesti monet muut.

Tämän toimiston tehtävät olivat moninaiset, mutta ennen kaikkea se ansaitsee muistamista sen takia, että sen kautta sai huomattava osa Helsingistä Saksaan lähtevistä ohjeet ja matkarahat. Kun liike toimistossa syyslukukauden puolivälissä kasvoi kovin huomattavasti, järjestettiin asiat niin, että toimiston henkilöt sen jälkeen jakoivat matkarahat ja antoivat matkaohjeet menijöille Helsingin asemalla.

Toimistossa hoidettiin myös jääkärien sekä Saksaan menevää että sieltä tulevaa kirjeenvaihtoa. Tämä työ oli varsin vaativaa, kun kirjeet ja eri henkilöille tarkoitetut tervehdyksetkin saapuivat salakirjoitettuina. Niiden

Jääkärimajuri Erik Malmberg.

Lääketiet. kand. Juho Aalto (»Jurre»).

Jääkärimajuri Ragnar Heikel (»Saylor»).

Olli Mala (Malmberg).

Jääkärikapteeni Eino Polón (»Iso P.»).

LIISANKADUN TOIMISTON MIEHIÄ.

tulkitsemiseen meni paljon aikaa ja työtä. Agitatsionikirjallisuutta toimisto niinikään levitti.

Aikaisemmin on kerrottu saksalaisten, jääkäriliikkeen miehille antamasta tehtävästä suorittaa vakoilua Saksan hyväksi. Tämäkin laaja toiminta keskittyi pääasiallisesti Liisankadun toimistoon, kunnes se toimiston hajottua (24. XII. 1915) Bruhnin vangitsemisen jälkeen siirtyi Backbergin toimistolle. Samaten ne Tornion salapostilinjat, joista ennen on kerrottu, päätyivät Helsingissä Liisankadun toimistoon.

Määrätyille toimiston jäsenille järjestettiin tapahtuvaksi kaupungilla jossakin huomaamattomassa paikassa kohtauksia niiden kanssa, joilta värväystoimintaa varten saatiin A. K:n antamat varat. Näitä rahojen tuojia olivat esim. maisterit *Bertel Appelberg* ja *Kai Donner.*

Osakuntien värvääjät antoivat värvätyille usein joko Liisankadun toimiston tai jonkun siihen kuuluvan henkilön osoitteen, ja niin hoidettiin miehet eteenpäin.

Mainittakoon myös, että tämä toimisto lähetti matkalle kolmisensataa miestä — omia ja muitten värväämiä.

Ylläkuvatusta selviää, mitkä ne Helsingissä toimivat aktivistiset keskus-elimet olivat, joiden kanssa Tornion etappi oli jatkuvassa ja suoranaisessa yhteydessä.

Kaikki, mitä etelässä tapahtui, vaikutti tähän pohjoiseen rajaseutu-etappiin ja päinvastoin. Suuren järjestön hermosto oli herkkä. Menestyminen oli yhteistä. Onnettomuudetkin tulivat yhteisiksi.

Pahanilmanlintuja liikkeellä.

Toiminta Torniossa jatkui vuoden loppuaikana entiseen onnelliseen tapaan.

Kemin kautta oli käynnissä miestenkuljetus jääteitse Ruotsiin, ja Torniosta autettiin tätä toimintaa parhaan mukaan. Sukset, joilla miehet olivat menneet yli, tuotiin takaisin Suomeen; tietojen ja postin välitys jatkui säännöllisesti.

Mutta vuoden loppupuolella alkoi ilmetä seikkoja, jotka osoittivat, että venäläiset olivat ryhtyneet vakavasti kiinnittämään huomiotaan tähän liikkeeseen. Heidän urkintajärjestönsä rupesi röyhkeästi tunkeilemaan sellaisille seuduille, missä ne aavistivat salaista toimintaa harjoitettavan. Heickell sai Helsingistä näitä asioita koskevia tietoja. Ouluun noita epäilyttäviä urkkijoita ilmestyi toimimiesten lähettyville. Ja Kemissä Heickellillä oli useita kertoja itselläänkin tilaisuus omin silmin seurata siellä puuhaavien kätyrien toimintaa.

Torniossa ja rajaseudulla näitä venäläisten salapukuisia palvelijoita oli ollut, kuten aikaisemmin on kerrottu, jo sodan alusta asti, mutta nyt niiden lukumäärä kasvoi, ja niiden ilmeisenä päätehtävänä näytti olevan juuri jääkäriliikkeen urkinta. Noitten muualta tulleiden olioitten toiminta paikallisia oloja tuntemattomina oli kuitenkin sellaista, että heidät heti voitiin paljastaa ja siten tehdä vahingottomiksi. Santarmit nimittäin oitis hylkä-

sivät palveluksestaan sellaiset urkkijat, jotka sotkivat korttinsa. Senpätähden koetettiinkin uudet urkkijatulokkaat aina mahdollisimman pian paljastaa.

Muuan tällainen oli ottanut joka-iltaiseksi tavakseen kierrellä ja kaarrella taloa, jossa Eero Heickell vanhempiensa kanssa asui. Heickell päätti silloin tehdä miehen metkuista lopun. Tulikin joulukuun alkupuolella sopiva alakuunaika. Eräänä iltana Heickell varustautui hyvillä vehkeillä, ja kun urkkija ilmestyi pimeään »kränniin», niin hän antoi sille sellaiset »koristukset», että koko miestä ei sen koommin enää näkynyt eikä kuulunut.

Kerran taas ilmestyi paikkakunnalle etelästä muuan pikku tullimies, joka kuitenkin päätyönään ryhtyi heti harjoittamaan urkintaa. Ahkera hän oli varsinkin tunkeutumaan kaikkiin tilaisuuksiin, missä väkeä oli koolla. Niinpä kerran, kun Torniossa vietettiin V. P. K:n perheiltamaa, tuo hurtta yritti kaikin mokomin päästä sinne. No mitäpäs siinä! Pantiin Ossi Sundell ja Kalle Kilponen muka järjestysmiehiksi ja poliisi Jaakko Puhakka seisomaan talon ulkopuolelle siltä varalta, että huudettaisiin poliisia. Kun tullimies tuli sisään, tekaistiin heti pikku tappelu ja sen tuloksena roisto heitettiin miesvoimalla suin päin ovesta keskelle katua. Puhakka hyökkäsi silloin paikalle ja vei ukon putkaan. Mies sai seuraavana päivänä potkun virastaan ja katosi paikkakunnalta.

Tällaisten urkkijain kanssa kyllä aina jotenkuten toimeentultiin. Samaten ei virkapukuisilla santarmeilla-

Palokunnantalo ja Tason matkustajakoti.

kaan ollut tässä suhteessa suuria onnistumismahdollisuuksia. Mutta vuoden vaihteessa sattui eräitä tapauksia, jotka toisaalta vaikuttivat käänteentekevästi aktivistien asiain kulkuun ja toisaalta taas osoittivat, että venäläisten jääkäriliikettä vastaan suuntaama toiminta oli saanut hyökkäävän luonteen.

Bruhnin-juttu.

Etappitoiminnan jatkuvaa menestymistä ehkäisi suuresti jouluna sattunut onnettomuus, joka on sittemmin käynyt Bruhnin-jutun nimellä.

Liisankadun toimiston miehet Helsingissä työskentelivät rohkeasti ja reippaasti — turha arkuus ei saanut

tulla kysymykseenkään, sillä silloin ei olisi päästy mihinkään tuloksiin. Mutta tietysti oli kaikella tällaisella toiminnalla määrätyt rajansa, koska koko maa ja varsinkin sellaiset tärkeät paikat kuin pääkaupunki ja rajaseudut olivat täynnään urkkijoita ja »suurta isänmaata» tukevia poliiseja y. m .s., joitten avulla liikkeen joka tapauksessa ennemmin tai myöhemmin oli pakko tulla ilmi. On varmaa, että venäläisillä jo joulukuulla oli riittävän paljon tietoja jääkäriliikkeestä voidakseen käydä entistä tehokkaampaan toimintaan sitä vastaan. Yllämainittu onnettomuus, josta seuraavassa kerromme, joudutti heidän hyökkäystään.

Liisankadun toimistoon kuului, kuten jo on mainittu, *Edvard Bruhn*-niminen 21-vuotias ylioppilas. Hän oli kaikessa toiminnassaan taitava ja urhoollinen; m. m. värvärinä Bruhn oli melkein uhkarohkea, niin että hän meni kenen luo tahansa, jota vähänkin tunsi, puhumaan Saksaan-menosta ja lupaamaan matkarahoja. Mutta miehen heikkoutena olivat väkijuomat ja naiset. Niinpä hän lienee, seurustellen kapakoissa venäläisten upseerien ja eräitten epäilyttävien naisten kanssa, tehnyt jonkin sellaisen varomattoman teon, että häntä sen takia saatettiin ruveta jollakin tavoin kiristämään. Häneltä oli m. m. kadonnut pieni muistiinpanokirja, jossa oli hänen nimensä, luettelo eräistä henkilöistä, joilta hän oli lainannut rahaa sekä lisäksi kaikenlaisia salamerkintöjä, mahdollisesti salakirjaimistoa y. m. s. Todennäköisesti tämä muisti-

kirja oli joutunut venäläisten käsiin, mutta kun siinä ei kuitenkaan ollut mitään erittäin oleellista, antoivat nämä vain urkkijainsa ja ehkä juuri noitten naisten tehtäväksi pitää Bruhnia silmällä ja ehkäpä uhkaillakin häntä. Bruhn alkoi käydä alakuloiseksi ja hermostuneeksi. Toimiston muut miehet huomasivat tämän heti ja alkoivat viipymättä ottaa selvää Bruhnin asioista. Tällöin he totesivat, että hän m. m. oli suhteissa pariin sellaiseen rouvashenkilöön, jotka olivat lähellä eräitä venäläisiä upseeripiirejä.

Heti, kun Bruhnia alettiin epäillä, lakattiin hänelle antamasta oikeita tietoja, ja kaikki ne tehtävät, mitkä hän sen jälkeen sai suorittaakseen, olivat pelkästään muodollista laatua. Samalla alettiin puuhata häntä pois maasta. Varmaankaan ei Bruhn vielä silloin ollut ilmiantanut jääkäriliikettä, mutta hänen elämäntapansa ja ylläkerrottu epäilyttävä seurustelunsa olivat jo riittävät syyt hänen maasta poistamisekseen. Järjestettiin sitten niin, että Tukholmasta muka tuli pyyntö, että Suomesta lähetettäisiin nuoria ylioppilaita ympärysvaltoihin suorittamaan laivastovakoilua. Tähän Bruhn olikin heti valmis, ja niin ruvettiin joulukuun alussa puuhaamaan passeja hänelle sekä myös Ragnar Heikelille ja Erik Malmbergille, joitten piti myös seurata mukana. Tarkoituksena tietysti oli Bruhnin matka Saksaan.

Kun passien saanti kovasti viipyi, elettiin toimistossa varsin hermostuttavia aikoja. Vihdoin ne kuitenkin

tulivat, ja Ragnar Heikel pääsi lähtemään joulukuun 21. p:nä valmistaakseen Bruhnille tietä Saksaan. Bruhn ja Malmberg matkustivat yhdessä 22. p:n pikajunassa.

Heikel pääsi onnellisesti Ruotsiin.

Erik Malmberg, Edvard Bruhn ja eräs ruotsalainen liikemies olivat samassa rautatievaunussa; mutta siltä varalta, että heitä mahdollisesti pidettäisiin silmällä, he puhelivat vain vähän keskenään, ja senkin aivan välinpitämättöminä ja turhanpäiväisistä asioista. Itse he eivät huomanneet, että heitä erikoisesti olisi pidetty silmällä. — Kun he (23. XII. 1915) saapuivat Tornion asemalle, otettiin heiltä passit ja kysyttiin, minne he matkustivat.*

Tämän jälkeen Malmberg ja Bruhn vietiin eri koppeihin, joissa toimitettiin tarkka ruumiintarkastus. Malmbergilta ei löydetty mitään; ja kun tarkastus oli loppunut, sai hän mennä, mutta ulos tultuaan hän ei missään huomannut Bruhnia. Kun Malmberg samassa tapasi yllämainitun ruotsalaisen liikemiehen, kysyi hän tältä, oliko hänetkin tarkastettu. Ruotsalainen vastasi kieltävästi mainiten samalla, että koppeihin oli viety ainoastaan

---

* Erik Malmberg mainitsi m. m., että hän oli matkalla Tukholmaan hankkiakseen sieltä anatoomisia töitä varten ihmisenpään, koska Helsingissä oli niistä suuri puute. — Onnettomuudeksi Ragnar Heikel oli edellisenä päivänä kertonut aivan samaa, jotenka santarmilla oli täysi syy huomauttaa: »Mitäs tämä ihmisenpään haku oikeastaan merkitsee! Minnehän te menettekään!» Tähän Malmberg virkkoi yksikantaan: »Niitä pään hakijoita voi tulla vielä paljon!»

Malmberg ja Bruhn. Tällöin eräs suomalainen asemamies tuli Malmbergin luo kysyen, tiesikö tämä, että heitä oli koko matkan Helsingistä Tornioon asti pidetty silmällä ja samalla tiedustellen, olivatko he tehneet jotakin vaarallista. »Olkaa varovaisia!» sanoi asemamies lopuksi. Ensimmäinen ajatus tämän johdosta oli Malmbergilla se, että asemamies mahdollisesti oli ystävä*, joka todella tahtoi varoittaa. Mutta samassa silmänräpäyksessä hänen mieleensä johtui, että mies yhtä hyvin voi olla santarmien lähettämä urkkija. Ja niinpä Malmberg vastasikin, ettei hän lainkaan tiennyt, että heitä oli pidetty silmällä ja että se olisikin ollut hyvin kummallista, kun he eivät olleet mitään tehneet.

Kun Bruhnia vain ei kuulunut, arvasi Malmberg, että hänelle oli käynyt huonosti. Ei ollut muuta tehtävää kuin kiireimmän kaupalla koettaa päästä Ruotsin puolelle voidakseen heti Haaparannalta ilmoittaa tapahtuneesta onnettomuudesta Eero Heickellille Tornioon ja tämän välityksellä myös Helsinkiin. Jonkin aikaa odotettuaan — ohuessa kesäpuvussa kovan pakkasen kourissa — Malmberg** saikin passinsa ja lähti heti hevosella Haaparannalle.

Saatuansa tietää Bruhnin ja Malmbergin kohtalosta

---

* Näin olikin asianlaita.

** Malmbergin pelastus johtui siitä, että santarmien Helsingistä lähettämässä sähkösanomassa Malmbergin nimi oli vääntynyt tuntemattomaksi.

Heickell toimitti samana päivänä kolme tuntia myöhemmin lähtevässä pikajunassa kaksi miestä Torniosta matkalle, toisen, V. Porthanin, sähköttämään Oulusta Helsinkiin varoitusilmoituksen Polónille ja toisen, Ossi Sundellin, Helsinkiin saakka tiedoittamaan lähemmin tapahtumasta.

Sähkösanoma ei koskaan tullut perille.

Mutta Helsinkiin matkustanut Sundell toimitti asiansa joutuen seikkailuihin, joista Olli Mala on kertonut »Väärällä passilla»-nimisessä teoksessaan. Hän saapui Helsinkiin myöhään jouluaattoyönä (juna oli myöhästynyt), mutta silloin oli siellä onnettomuus jo ehtinyt tapahtua.

Toimistoa oli nähtävästi alettu pitää silmällä jo aikaisemmin ja tätä epäillen se oli päätetty muutettavaksi uuteen huoneistoon juuri jouluaattona, s. o. heti Bruhnin lähdön jälkeen, mutta tämä oli ollut jo myöhäistä, sillä venäläiset olivat sinne jo tunkeutuneet sekä sitten sulkeneet ja sinetöineet ovet.

Lisäksi mainittakoon, että Erik Malmbergilla ja Ragnar Heikelillä oli tarkoituksena, saatettuaan Bruhnin Saksaan, palata jälleen kotimaahan. Asiain kehitys teki tämän kuitenkin mahdottomaksi.

Bruhn oli toimintansa alussa lapsi, hermostunut ja pilaantunut lapsi, joka santarmien ja häntä piinaavien venäläisten kynsiin jouduttuaan ei jaksanut säilyttää salaisuuksiaan. Heikkoja olivat vankilassa eräät toveritkin, jotka häneen vaikuttivat. Mutta vankilan muurit

häntä kasvattivat. Siellä hän vielä ilmiantojensa jälkeen kielsi kaikki puheensa. — Vankilan porttien avauduttua ja vallankumouksen hyörinässä näemme hänet Pietarin pääkaduilla taistelu-autoissa kivääri kädessä ja Suomen vapaussodassa hän sai urhoollisen miehen maineen. Viron vapaussodassa hän sitten hengellänsä maksoi tuon sielullisesti murtuneessa tilassa kerran osoittamansa heikkouden.

Heickellin Helsingin-matka.

Kuultuaan Tornioon palanneelta Ossi Sundellilta Helsingin tapahtumista Heickell päätti — ensin neuvoteltuaan tilanteesta E. Malmbergin ja R. Heikelin kanssa, jotka olivat pysähtyneet hetkeksi Haaparannalle —, uudenvuoden alussa itse lähteä pääkaupunkiin saadakseen täyden selvyyden tilanteesta. Jatkuvan postiyhteyden järjestäminen Tornion ja Helsingin välille oli myös erittäin tärkeää, koska värväys joululoman aikana, jolloin ylioppilaat olivat maaseudulla, saattoi pian ruveta tuottamaan yhä runsaampia tuloksia. Tilanne alkoi näihin aikoihin rajaseudulla muutenkin olla siksi kireä ja venäläisten urkinta siksi voimaperäistä, että hyvä yhteys Helsinkiin oli välttämättömästi saatava taatuksi.

Matka sujui seikkailuitta. Heickell poikkesi ensin Kemiin selostamaan tilannetta ja varoittamaan uhkaavista vaaroista.

Riihimäellä hän tapasi (tammikuun 3. tai 4. p:nä) aivan sattumalta Juho Aallon, joka kertoi olleensa joulusta lähtien yhtämittaa venäläis-urkkijain takaa-ajamana ja parhaillaan matkustavansa maaseudulle haihduttaakseen näitä jäljiltään. Edelleen hän kertoi, että Helsingissä oli käynnissä yleinen etsiskely, että urkkijain tuttuja autoja näkyi siellä tuon tuostakin, että kotitarkastuksia oli pidetty sekä että Liisankadun toimistossa oli venäläisten käsiin joutunut joukko asiapapereita ja salakirjoituskaava, mutta tuskin mitään henkilötietoja. Toiselta puolen vihollisella näytti olevan jotakin »hajua» henkilöistäkin, koska useita oli jo vangittu.

Aalto näytti hermostuneelta. Keskustelu ei voinut jatkua pitempään. Hyvästellessä hän sanoi vain: »Koeta olla varovainen!»

Helsingissä Heickell tapasi Ostrobotnialla joitakuita ylioppilaita, jotka jännittyneinä kertoivat samoista tapahtumista, ja tietysti jutut olivat paisuneet entistä julmemmiksi.

Samana iltana hän tapasi myöhemmin ulkona joukon aktivisteja, joitten kasvoilta niinikään saattoi lukea jännittyneisyyden piirteitä. Ei oltu oikein selvillä siitä, miten piti menetellä, pitikö värväys keskeyttää, vai oliko työtä edelleen jatkettava. Oli kyllä annettu maaseudulle varoitusmerkkejä, mutta värväys oli siksi laajassa käynnissä, että tuntui vaikealta kokonaan sammuttaa sen kulontapaista levenemistä. Toiselta puolen toivottiinkin,

että venäläisten toiminnan äkkiä alkanut hyökkäävä luonne pian tasaantuisi ja että liikkeen puuhat sitten taas voisivat jatkua. Näissä merkeissä oli pyrittävä jotenkuten pääsemään pahimman kauden läpi.

Tästä seurasta Heickell erosi erään toverin kanssa saaden tältä lähempiä tietoja.* M. m. hän sai kuulla, ettei vangittujen joukossa ainakaan vielä ollut sellaisia, jotka olisivat mainittavassa määrin ottaneet osaa jääkäriliikkeeseen, vaan ilmeisesti ainoastaan niitä, joitten nimet olivat olleet Bruhnin taskukirjassa. (Bruhnin selityksen mukaan ne olivat sellaisia, joilta hän oli lainannut rahoja). Toistaiseksi tuntui siltä, ettei Bruhn vielä ollut tehnyt ilmiantoja, mutta kun niitäkin saattoi olla odotettavissa, niin sen mukaan oli toimittava. Toveri kertoi Polónin, Aallon ja monen muun kyllä joutuneen jo silmälläpidon alaisiksi, mutta tämähän saattoi johtua muistakin, aikaisemmin venäläisten tietoon tulleista seikoista. Tästä syystä useat (Aalto, Polón y. m.) olivat jo lähteneet kaupungista odottamaan asiain kehittymistä. Heickellin toveri aikoi myös itse pian lähteä, sillä venäläisten alinomainen silmälläpito johtaisi pian vangiksijoutumiseen, jos jotakin yrittäisi tehdä. Edelleen Heickell sai tietää, että Harry Backberg oli ottanut pitääkseen huolta Helsingin ja Tornion välisistä yhteyslinjoista ja että värvärit mahdollisuuden mukaan yhä jatkaisivat toimintaansa. Miesten lähetys, ohjaaminen ja matkalle-rahoittaminen

---

* Miehen nimi on häipynyt Heickellin muistista.

siirtyisi tämän jälkeen värvärien tahi sitten lähtijöiden tuttavien tehtäväksi. Liisankadun toimistoa vastaavaa keskusta ei toistaiseksi järjestettäisi, koska näytti melkein mahdottomalta saada yht'äkkiä uusia miehiä sellaisen asioita hoitamaan. Erik Malmbergin ja R. Heikelin olisi viisainta ainakin toistaiseksi pysyä rajan takana. Backbergia olisi paras varovaisuuden vuoksi olla tapaamatta. Kun Aalto piakkoin palaisi kaupunkiin ja kun ylioppilaat saapuisivat joululomaltaan, saataisiin asiat sen jälkeen taas kaikin puolin sujumaan.

Kun erottiin, antoi toveri Heickellille Rauhankadun 11:nnen viidennessä kerroksessa sijaitsevan huoneiston avaimet. Tarkoitus oli, että ellei Heickell katsoisi voivansa mennä yöksi matkustajakoteihin tahi tuttaviensa luokse, niin hän saisi käyttää tuota huoneistoa. Toveri itse ei halunnut lähteä Heickelliä saattamaan siitä syystä, että epäilyttävien olentojen oli huomattu näihin aikoihin ryhtyneen kadulla liikkeen miehiä seurailemaan.

Mikon- ja Aleksanterinkadun kulmassa toverukset erosivat.

Urkkijain ahdistamana.

Annamme Heickellin kertoa seikkailunsa:

»Kuljin Hallituskadulle kiertäen edelleen vähäliikenteiselle Kluuvikadulle voidakseni havaita, seuraisiko minua joku. Kluuvikadun kulmassa pysähdyin ja samalla

Heickellin kulku
urkkijain teitä

Eero Heickellin kulku Helsingissä urkkijan ahdistamana.

huomasin erään laihahkon olion niinikään pysähtyvän ja pyörähtävän katsomaan jotakin jäljelläpäin olevaa näyteikkunaa. Otin pari askelta Aleksanterinkatua kohti, mutta palasin samassa takaisin kulmaan lähtien kävelemään Nikolainkirkolle päin. Silloin näin saman miehen puolijuoksua tulevan suoraan minua kohden. Tämä tuntui peräti epäilyttävältä. Kuljin hitaasti eteenpäin ja jo tuumin — kun satuttiin olemaan huonosti valaistulla paikalla — tehdä välit tuon hännystäjän kanssa selviksi. Mutta ehkä se ei olisi viisasta, ajattelin, kuka tietää, mitä yllätyksiä vielä voisi sattua. Samassa mies saavutti minut ja pyysi ruotsiksi tulta savukkeeseensa. Tokaisin suomeksi: »Ei ole!» Ohikulkiessaan mies pyrki näkemään kasvojani — sitä tuo tulenpyyntö tietysti tarkoittikin. Minä aloin kulkea viistoon kadun yli ja käännyin Fabianinkadulle jouduttaen askeleitani mäkeä ylös Kirkkokadun kulmaan lainkaan katsomatta taakseni. Tämä kulmaus oli aivan pimeä, jotenka siinä sairaalan kohdalla saatoin pysähtyä. Näin tuon ilmeisen urkkijan jääneen seisomaan alas Hallituskadun kulmaan, mutta samassa se alkoi edetä Nikolainkirkkoa kohden.

Kulkiessani olin tehnyt päätöksen mennä yöksi Rauhankadun 11:nteen, mutta sinne oli päästävä pujahtamaan kenenkään huomaamatta.

Oli siis ratkaistavanani šakkiongelma: Fabianinkatuako vai Kirkkokatua oli matkaa jatkettava? Edellistä tietä kulkien olisi parempi mahdollisuus eksyttää tuo

urkkija. Mutta jälkimmäinen suunta näytti tarjoavan oivallisia tilaisuuksia pieniin manöövereihin.

Ketään kulkijoita ei Kirkkokadulla näkynyt, jotenka saatoin ottaa pienen virkistysjuoksun. Muutamassa sekunnissa olin siten Unioninkadun kulmassa. Kaikessa rauhassa kävelin eteenpäin. Mutta kun olin päässyt lähelle Nikolainkatua, kuulin takaapäin aika jymäyksen. Silmäsin sinne ja näin miehen, kaikesta päättäen saman hännystäjän, kellellään kirkon portaitten edessä jalkakäytävällä.

Mies oli tietysti juossut yli kirkon etupihan ja langennut liukkaalla alaskäytävällä.

Jatkoin matkaani postikonttoriin päin ja pian huomasin miehen olevan taas kintereilläni.

Kuljin yli kadun ja olin taas Hallituskadulla kiirehtien Ritarihuonetta kohden. Huomasin miehen pysähtyneen katselemaan menoani. Kun käännyin Ritarihuonetta kohden, katosi tuo varjo Senaatintorille. Asetuin Ritarihuoneen taakse Mariankadulle todetakseni, seurasiko urkkija jäljessäni. Mutta miestä ei kuulunut, ja siitä tiesin hänet ainakin hetkeksi eksyttäneeni. Luultavasti hän arveli minun pyrkivän Katajanokalle ja tahtoi siis kiertää sivulleni Senaatintorin kautta.

Silloin tein ratkaisevan liikkeen. Lähdin astelemaan Mariankatua pohjoiseen päin. Ketään ei näkynyt, ei edes kiusallisia poliiseja. Kun katu alkoi painua myötämäkeä

kohden Rauhankatua, otin lujan juoksun ja samassa olinkin jo Rauhankadun kulmassa.

Kuljin suoraan kadun yli neuvottuun taloon, Rauhankadun 11:nteen.

Ovi kumahti kiinni, ja minä jäin hetkeksi ajattelemaan, olisinko tehnyt jonkin virheen, ja olisiko siis syytä vieläkin peräytyä ja uusilla mutkilla ehdottomasti haihduttaa tuo mies niiltä seuduilta, minne jäisin yöksi.

Ainoa seikka, joka tällöin tuli mieleeni, oli se, että kun olin juossut Kirkkokadun yli, niin siinä oli seisonut jonkin matkan päässä ajuri. Tämä seikka jäi vaivaamaan mieltäni, mutta päätin kuitenkin nousta portaita viidenteen kerrokseen mennäkseni yöpuulle.

Määrättyyn oveen avaimeni sopivat hyvin. Se oli vasemmalla kädellä, nähtävästi n. s. »eri sisäänkäynti».

Astuin sisään, raapaisin tulta. Olin hyvin sisustetussa huoneessa, missä suloinen lämmin tulvi vastaani.

Ensimmäisenä pisti silmääni pöydällä oleva pääkallo. No, sehän kuului asiaan, koska tämä maallinen vaellus muutenkin alkoi tuntua seikkailulta. Mutta totisesti, kuka tiesi, vaikkapa tässä leikissä piankin oltaisiin tuon kylmän kallon viittaamalla tiellä.

Sytytin tulen ja aloin kiireesti riisuutua. Samalla tarkastelin ympäristöäni. Totesin pian, että huoneen asukas oli lääkäriksi lukeva ja että tuon pääkallonkin arvoitus siis oli helposti selitettävissä. Hauska asunto miehellä, missä sitten itse lieneekään!

Sammutin valkean ja paneuduin pitkälleni oven vieressä olevaan sänkyyn. Taisinpa nukahtaakin jonkin aikaa, kun äkkiä taas havahduin.

Huoneen vastakkaiselle seinälle rupesi heijastumaan valoa verhon takaa, joka riippui peräseinällä. Samassa ilmestyi sieltä pitkään kaapuun pukeutunut nainen kynttilä kädessä alkaen hiipien lähestyä vuodettani.

Nähtyään, että olin hereillä, sanoi tuo merkillinen ilmestys, jonka teräväpiirteisiä kasvoja kynttilän valossa punahohtoiset hajakiharat reunustivat:

— Nukkukaa vain rauhassa!

En puhunut mitään.

Nainen hiipi samaa tietä takaisin, ja huone pimeni hänen jälkeensä.

Toivottavasti tässä nyt saadaan rauhassa nukkua, ajattelin, mutta eipä unta kuulunut. Ajatukset kiertelivät entisistä tapahtumista uusiin ja yhä uusiin. Alkoi herätä vakavia mietteitä: Paljon tämä liike vielä miehiä vie, ennenkuin vihdoinkin suuri päämäärä alkaa kajastaa. Mutta onpa lähdetty kulkemaan sellaista tietä, jota kannattaa ja pitää kulkea. Arvattavasti mies toisensa jälkeen saa matkata tuota pääkallon tietä, mutta kylvö on jo tehty sellainen, että pellon vihannoimisesta ei ole epäilystä. Ja jos yksi keino työssä ja suunnitelmissa murtuu, niin varmasti sata sijalle syntyy. Mutta voi teitä ryssät silloin, kun me kerran nousemme . . !

Ajatusten juoksu keskeytyi, kun hiljaisuuden kat-

kaisi heikko porraskäytävästä kuuluva humina. Tuntui siltä kuin siellä joku liikkuisi — ehkäpä alhaalla joku kulkija avasi pääovea.

Hetken kuluttua kuului porraskäytävästä rasahdus. Aloin kuunnella tarkemmin. Aivan oikein, siellä liikkui joku. Kuulin selvästi harvoja askeleita, jotka hiljaa hiipien lähestyivät juuri minun kerrostani. Jo pysähtyi joku oveni taakse. Taskulampulla napsautettiin tulta. Sitten taas alkoi kuulua poistuvien askeleitten ääni, se loppui kokonaan, ja vähän ajan kuluttua ulko-ovi kumahti kiinni.

Tuo äskeinen hännystäjäni tuli mieleeni. Tietysti se oli myös tullut Mariankadulle jälkeeni, kun ei ollut nähnyt minua muualle meneväksi, tietysti se tuolta ajurilta oli muutamalla pennillä saanut tiedon siitä, mihin äskeinen juokseva mies oli kadonnut ja tietysti se oli pitänyt silmällä talosta näkyviä valoja — ehkä tehnyt havaintonsa juuri silloin, kun tuo yöhaamu valaisi huonettani.

Mutta tuon haamun sanat: »Nukkukaa vain rauhassa!» antoivat minulle rohkeutta: Ehkäpä tästäkin selvitään! Ei tuo urkkija sittenkään voi olla varma kätköpaikastani!

Niin nukahdin raskaaseen uneen ja heräsin vasta silloin, kun palvelijatar aamulla tuli tuomaan arvattavasti huoneen varsinaiselle asukkaalle tarkoitettua kahvia.

Olin juuri pukeutunut, kun huoneeseen astui yllä-

Nina Blomqvist.

mainitun varjon takana olevasta ovesta nainen, jonka tunsin yölliseksi ilmestykseksi.

Sain tietää, että hän oli opettajatar, rouva *Nina Blomqvist*, ja pian sukeutuvasta keskustelusta päättäen hänkin oli ankara aktivisti.

— Teitä ajetaan takaa, virkkoi hän ensimmäisiksi sanoikseen, — mutta Te olette nyt turvallisessa paikassa.

Ja hän kertoi jo varhain aamulla huomanneensa, että taloa pidettiin silmällä mainiten samalla kahden olion parhaillaankin käyskentelevän ulkona tarkoin valvoen kaikkia talosta lähteviä.

Siirryimme kadunpuoleiseen huoneeseen, missä oli kadulle päin antava ikkuna-uloke. Siitä katsellessamme näimmekin heti hämäräperäisen näköisen mieshenkilön laiskasti kävellä tallustelevan edestakaisin Ritarikadulla Säätytalon puistikon reunaa. Toinen olio taas hiiviskeli kaulus pystyssä pitkin Rauhankadun seinustaa Nikolainkadulle päin.

Kun nuo vetelehtijät olivat menossa talosta poispäin, päästi opettajatar pienen foxterrier-koiransa porraskäytävään. Ehdimme juuri takaisin ikkunan luo, kun kuulimme alhaalta kumahduksen — koira oli työntänyt oven auki ja juossut ulos ja ovi-sulkeutunut. Ja mitäpä

silloin näimme! Kumpikin olio pyörähti kuin käskystä katsomaan, kuka ovesta tuli. Oli siis päivänselvää, että miehet olivat urkkijoita. Talonväen rauhan takia en kuitenkaan maininnut mitään yöllisestä porraskäytävähiipijästä.

— No, mitäs nyt tehdään, koska minun on asioitteni vuoksi heti poistuttava! Minä lähden kai ilman muuta, tulkoot nuo perässä, jos haluttaa; kyllä minä niistä selviän.

— Ei sitä niin vain saa lähteä, selitti opettajatar, — olen miettinyt jo sitäkin asiaa.

Hän esitti suunnitelmansa, jota minun piti tarkasti noudattaa. Ja kaikki kävikin sitten tämän suunnitelman mukaan.

Päällystakkini ja lakkini pantiin kääröön, jota minun piti mennessäni kantaa, kunnes tulisi tilaisuus muuttaa taas ulkonäköä. Päähäni sain kesähatun* ja niin olin valmis juoksupoika, vapaa kulkemaan minne halusin.

Palvelijatar lähetettiin jonnekin tavallista pitemmälle asialle, sillä minun piti mennä keittiön portaitten kautta pihalle ja määrätyllä hetkellä porttikäytävästä

---

* Lähtiessäni lupasin varmasti joskus toimittaa tuon lainatun hatun takaisin. Mutta niin huonosti olen palkinnut opettajatar Blomqvistin vieraanvaraisuuden ja suuren avuliaisuuden, etten vieläkään ole lupaustani täyttänyt, vaikka tästä pikku seikkailusta onkin kulunut jo yli kymmenen vuotta. Siitä on minulla kuitenkin hyvä omatunto, että hattu on vielä tallessa hyllylläni; ja kun siinä on kirjaimet R. S., niin varmaan sen alkuperäisyys vielä voidaan todeta.

Rauhankadulle. Ritarikadulla kuljeksiva mies ei saattanut nähdä tätä porttikäytävää. Rauhankatua kuljeksiva urkkija kääntyi aina väliin Nikolainkadulle, jolloin hänkään ei voinut nähdä porttikäytävästä lähtijöitä.

Odotettiin sopivaa hetkeä, ja pian nuuskijat olivatkin taas menossa talosta poispäin.

Silloin lähdin kiireesti alas ja pysähdyin porttikäytävään.

Hetken kuluttua kuulin, kuinka talossa ylhäällä avattiin ikkuna ja sitä seurasi pieni rykäisy — se oli lähtömerkki.

Mars, eteenpäin vain, ja reippaasti kulkien olin muutamassa sekunnissa Mariankadun kulmassa. Silmäsin siinä taakseni, mutta ketään ei näkynyt Nikolainkadulla päin. Mariankatua astelin sitten tieheni.»

Venäläisten riehunta alkaa. -- Tornion ja Helsingin välinen yhteys vaarassa.

Kun Eero Heickell palasi Helsingistä pohjoista kohden, oli hänellä jotakuinkin selvä kuva tilanteesta. Se ei tällä hetkellä tuntunut kovinkaan kirkkaalta.

Mutta yhteyksiä ja toimintaa varten oli kuitenkin edelleen olemassa kiinnepiste. Backbergin toimistoon voitiin näet tämän jälkeen ohjata salaiset käsipostilinjat ja tiedoitukset. Tällaisen yhteyden säilyttäminen olikin kaikkein tärkeintä, sillä muutenhan Helsingin, värväysjärjestöjen ja rajaseudun välinen kiinteä vuorovaikutus

olisi käynyt peräti mahdottomaksi. — Samaan aikaan kun miesten meritse tapahtuva kuljetus oli par'aikaa täydessä käynnissä, venäläiset omalla tahollaan vetivät suurta nuottaansa yhä tiukemmalle ja tiukemmalle. Sen lisäksi oli värväys ympäri Suomen entisestään yhä vain kiihtymässä.

Kun Heickell oli saapunut rajalle, kutsuttiin hänet Tukholmaan selostamaan kotimaassa vallitsevaa tilannetta.

Täten hän joutui ensimmäistä kertaa käymään tuossa jääkäriliikkeen tärkeimmässä pajassa. Suurpiirteisistä asioista siellä puhuttiin ja moneen eri suuntaan siellä tunnuttiin pyrittävän.

Mielenkiintoisin oli kuitenkin se »alhaalta» saapunut tieto, että tammikuun puolivälissä oli Lockstedtin leirillä jo kokonaista 1000 jääkäriä.

Kun Eero Heickell palasi Tukholmasta tammikuun 20. p:n tienoilla, oli tilanne Suomessa kehittynyt todella uhkaavaksi.

Kemin »Osulan» isäntä, *J. Heiskanen* oli juuri tammikuun 20. p:nä 1916 vangittu ja Kemin etapin varsinainen toiminta lakannut. — Taavetti Lukkarisen oli toistaiseksi onnistunut paeta Ruotsiin, mutta hänen myöhäisemmät vaiheensa johtivat hirsipuuhun.

Yhä lukuisampia peräänkuulutuksia saapui päivittäin Tornion poliisilaitokseen. Niinpä siellä jo oli Helsingissä tammikuun 18. p:nä julkaistu ylioppilas E. Polóninkin peräänkuulutus.

Joitakuita päiviä myöhemmin saapui kuriirien mukana Helsingistä Tornioon yhä uusia onnettomuudensanomia. Niinpä maisteri *Y. O. Ruuth* oli vangittu tammikuun 25. p:nä.

Ja eräänä kauniina päivänä, kun Heickell sattui olemaan Tornion poliisikamarissa, saapui sinne santarmiupseeri Ivanoff kädessään jokin paperi, luultavasti sähkösanoma, ja tiedusteli Toivo Jernstedtiltä, tunsiko tämä Torniossa ketään ylioppilas Eero »Heckeliä». Jernstedt katsoi Ivanoffia pitkään, pudisti päätään ja virkkoi, kääntyen Heickellin puoleen:

— Tunnetko sinä sennimistä herraa?

— Aivan outo nimi; en lainkaan tunne; en ole kuullutkaan! vastasi Heickell.

Ivanoff poistui niine tietoineen!

Selvää oli, että venäläiset olivat päässeet Heickellin jäljille. Ja heidän tietonsa olivat peräisin ilmeisesti jostakin kauempaa.

Valitettavasti Bruhn olikin alkanut hellittää tietojaan. Santarmien tammikuun 20. p:nä 1916 laatimasta tutkintopöytäkirjasta ilmenee, että hän oli paljastanut koko jääkäriliikkeen johtajineen ja etappeineen. Lukuisien muiden joukossa on Eero Heickellkin siinä pariin kertaan mainittu, samoin kuin Sundell; ja Tornio on ilmoitettu molempien toimintapaikaksi. Špalernajassa Bruhn tunnusti tietysti lisää.

Helmikuun 20. p:n tienoilla saapui Helsingistä yli-

oppilas Toivo Järvinen, joka oli ollut tilapäisenä kuriirina käymässä Harry Backbergin luona. Hän kuvasi tilanteen erittäin vaikeaksi; postin hän oli kuitenkin saanut perille. Päivää myöhemmin saapui pääkaupungista toinen tilapäinen kuriiri, postiljooni Vilho Harinen kertoen, että Backberg oli vangittu helmikuun 18. p:nä ja että hän itsekin oli ollut vähällä joutua kiinni kaikkine salaisine posteineen käydessään Backbergin kotona heti tämän vangitsemisen jälkeen. Backberg oli ollut juuri tarkastamassa Järvisen tuomaa postia, kun santarmit olivat tulleet klo 12 yöllä; hän oli ehtinyt kuitenkin polttaa kaikki käsillä olevat paperit. Backbergin mukana oli vangittu hänen isänsä, joka sen jälkeen sai olla Viaporissa kiinni kaksi viikkoa ja karkoitettiin sitten kirgiisien aroille, sekä veljensä Bertel*; tämä yhdessä Harryn kanssa vietiin sittemmin Špalernajaan.

Täten oli siis Backbergin toimistokin pitkäaikaisen ja tulosrikkaan työnsä jälkeen tuhottu. Oli jälleen katkaistu Helsingistä rajalle johtava yhteys. Mutta vain hetkeksi, sillä Backbergin apulainen, teknillinen ylioppilas *Aale Roos*** astui kohta Backbergin paikalle. Hän oli liikkeen tärkeissä asioissa tehnyt matkan Tornion kautta Ruotsiin ja palasi sieltä Helsinkiin helmi- ja maaliskuun vaihteessa, jolloin yhteys jälleen saatiin kuntoon.

---

* Kaatui vapaussodassa.

** Tämä erinomaisen rohkea ja väsymätön mies vangittiin toukokuun 19. p:nä 1916 ja vietiin Špalernajaan.

Tapahtumia Torniossa ja pikapiirtoja »firman» miehistä.

Kun miestenkuljetus Kemistä meren yli tammikuun puolivälissä lopullisesti tukkeutui, voitiin rajaseudullakin toimitettava värväys tämän jälkeen periaatteessa hyväksyä. Tähän puuhaan tartuttiin kaikessa hiljaisuudessa siis Tornionkin tienoilla.

Seurauksena oli, että mies toisensa jälkeen katosi teille tietymättömille. Tammikuun kuluessa lähti Tornion seudulta Saksaan kymmenkunta miestä ja helmikuun alkupuolella suunnilleen saman verran. Täten olivat Tornio ja Alatornio yhdessä lähettäneet pataljoonaan, varemmin menneet mukaanluettuina, noin 50 miestä kohoten siten tässä suhteessa Suomen kuntien ensimmäisten joukkoon (Liite n:o 3). Tämä oli erittäin tyydyttävä saavutus alueelta, jonka väkiluku (kaupunki- ja maaseurakunta yhdessä) oli ainoastaan noin 10,000 henkeä.

Värväreinä toimivat samat henkilöt, jotka olivat muissakin aikaisemmin kerrotuissa puuhissa olleet osallisina.

* * *

Kesällä 1915 tuli eräänä päivänä Katriinaholman isännän *Iivari Faarisen* kotiin Hämeen puolesta muuan mies, *Viljo Laakso* nimeltään. Torpanpoika sanoi olevansa ja vallitöitä pakoon lähteneensä. Faarinen otti miehen heinätöihin. Siinä sitten ajat talossa uurastet-

Torniolaisia jääkäreitä. Seisomassa: Einari Häll, Kalle Nisula. Istumassa: Eero Putaansuu, Julius Korhonen.

tuaan hämäläinen kerran riihenpuinnissa oltaessa alkoi tuumiskella, minnepäin olisi lähdettävä, kun työt näyttivät loppuvan.

— Lähdet Saksaan, oli Faarisella vastaus valmiina.

— Mutta saako siellä tapella? arveli Laakso.

— Saapa tietenkin; sitähän siellä juuri opetetaankin, selitti Faarinen koristelematta. Seuraavana aamuna mies sai talosta matkavaatetta ja Faariselta passin lai-

Iivari Faarinen.

naksi. Ja niin mentiin rajan yli ja parin päivän perästä vielä toisenkin rajan yli.

Kun värväys loppui, toimi Faarinen salaisen postin kuljettajana aina vapaussotaan saakka. Passiasiat eivät häntä haitanneet. Kun hän ikärajoituksen takia ei enää saanut passiaan uudistetuksi, meni hän saiaa Alatornion nimismiehen kansliaan, löi siellä passiinsa tarpeelliset leimat ja sukaisi junailija Astrénin avulla, jonka talossa kanslia sijaitsi, leiman alle nimismiehen nimikirjoituksenkin! Ja tämän tempun hän teki useita kertoja!

Kerran saapui Faarisen luo jääkäri *Otto Ylén*, joka pommarina oli lähetetty Suomeen. Hän oli tullut Vojakkalasta yli kätkien pomminsa erääseen kivikkoon Yliraumolle Trukkilan taakse eikä uskaltanut niitä sieltä hakea, koska kylässä vilisi venäläisiä. Iivari Faarinen lähti niitä hakemaan ja kantoi pommivarastoa kapsäkissä juuri Faarisen sillan yli, kun häntä vastaan tuli venäläinen eversti Smorodskij rouvineen. Nämä asuivat Faarisen kotitalossa.

— Nuu, mista herra Iivari tulle? kysyi rouva Smorodskij.

— Voin ostostapa vain!

— A hyve voi, saa näke? innostui rouva.

— No, eihän rouva tässä, hätkähti Iivari, kyllä lähetän rouvalle voita kotiin.

Pommit pelastuivat ja »herra Iivari» myös.

* * *

Kevättalvesta venäläiset muuttuivat rajaseudulla entistä kiukkuisemmiksi, samalla kun rajan valvontaa uudelta vuodelta yhä kiristettiin. Näytti siltä, että he eivät olleet tuloksiinsa tyytyväisiä ja että he epäilivät jo kaikkia saksalaisten auttamisesta. »Germanskij spion» oli yhtenään heidän suussaan, ja heidän silmänsä vaanivat noita vakoilijoita kaikkialta — ja kaikkiallahan niitä olikin.

Passien saanti kävi melkein mahdottomaksi. Puuhissa mukana olevat nuoret miehet olivat melkein kaikki ilman passia. Heickellkään ei enää kaikista keinoista huolimatta sellaista saanut, sillä hän oli jo joutunut mustimpien kirjaan. Miltei yksinomaan vain sellaiset, jotka kuuluivat rajalla toimiviin eri virastoihin, kuten tulliin, poliisilaitokseen ja postiin, saattoivat enää päästä virallisia teitä yli, mutta heidänkin retkiään seurattiin tarkasti. Näistä Heickellin edellisenä vuonna työhön hankkimista henkilöistä oli tästä lähtien tietysti arvaamattoman suurta hyötyä. Suurimmaksi osaksi vain heidän avullaan voitiin näet tämän jälkeen aina vapaussotaan saakka ylläpitää Ruotsin ja Suomen välisiä yhteyksiä.

Mutta tietysti oli edelleen muitakin, jotka liikkuivat

Eino Haataja.

rohkeasti rajalla salateitä käyttäen, tai jotka jollakin tavoin keinoteltuaan itselleen passin yhä jatkuvasti toimittivat sala-asioita venäläisten nenän editse. Oli myös vanhempia henkilöitä ja naisia, jotka vielä saivat laillisia passeja ja niiden avulla kulkivat liikkeen asioissa. Tyydyttävät yhteydet säilyivät siis yhä jotenkuten.

Eräs innokkaimmista rajakuriireista oli kirjaltaja *Eino Haataja.* Hän oli työssä Haaparannalla ja sai passilla kulkea yli, mutta jok'ainoa kerta santarmit häntä hätyyttivät ja tutkivat. Tästä huolimatta hän melkein joka matkallaan toimitti salaisia asioita ja vei sekä suurta että pientä postia. Samoin hän kuljetti yli Saksaan meneviä sanomalehtiä, joita kevätaikaan alkoi tulla entistä enemmän. — Kerran hän kääri vasemman saappaanvarren täyteen tavaraa. Kun hän tuli tarkastusasemalle, kysyi santarmi:

— A mitä on?

— Ei veikkonen mitään!

— Aijai, paha mies, paha mies! No näytä kenkää! viekasteli santarmi.

— No, kumpi kenkä ensin? löi Haataja leikiksi.

— Vot, tämä, näytti santarmi oikeaa kenkää.

Silloin Haataja potkaisi likomärän saappaan san-

tarmin housuille, niin että niihin jäi suuri rapajälki; nakkasipa vielä sukankin samaa vauhtia.

— A, hyvä on, ei ole mitään, hyvä mies, hyvä mies! virnisteli santarmi leimaten passin.

Mutta kerran yritti käydä hullummin. Haataja tuli tarkastusasemalle, ja santarmi sanoi:

— Aijai, tämä paha mies, paljon kulkee Ruotsiin, tarkastetaan, mitä on!

— Ei ole veikkonen mitään, vastasi Haataja. Mutta samassa santarmi vetäisikin hänen sivutaskustaan suuren käärön lehtiä.

— No, mitä tämä?

— Kah, unohtuivat taskuun, mutta jätetäänpä tähän tuvan ikkunalle, kunnes palaan!

Aikaisemmin mainittu *Kalle Kilponen* oli myös menettänyt passinsa. Mutta kun hän oli puhelias ja leikkisä mies, niin hän rupesi aikansa kuluksi istuksimaan tarkastushuoneella jutellen venäläisille ja tullimiehille mukavia. Mutta hän ei istunutkaan siellä tyhjin taskuin, vaan hänellä oli aina mukana salaista postia. Kun tuttavia kulkijoita virtasi siitä rajan yli yhtenään, niin ainapa joku kehoitti Kilpostakin seuraamaan mukana Ruotsiin. Kun Kilponen selitti, ettei hän ollut ehtinyt uudistuttaa passiaan, tuli tavaksi, että hänen juttuihinsa mieltynyt santarmi laski hänet ilman muuta menemään.

Kerran oli Haaparannalla syttynyt tulipalo eräässä Savukosken majatalossa, joka sivumennen mainittuna oli

jääkärien keskeisimpiä sikäläisiä olopaikkoja. Tornion palokunta riensi, kuten tavallista, apuun. Silloin Kilponen, joka kuului myös palokuntaan, sieppasi ruiskun suihkukappaleen — »stroolin» — käteensä, työnsi suuren määrän postia sen sisään ja juoksi suoraan rajan yli, sillä passia ei tällaisissa tapauksissa kysytty.

Kerran kevättalvella oli Heickellin luokse kertynyt tavallista enemmän alasmenevää tavaraa, etupäässä sanomalehtiä, kirjallisuutta, karttoja y. m. Heickell neuvotteli Jonne Sundellin kanssa tämän tavaran yliviennistä, ja niin keksittiinkin taas uusi keino.

Sundell totutti hevosensa pelkäämään erästä poroa, niin että se otti heti »täyden höyryn» nähtyään sarvipään. Tavarat pantiin reen pohjalle kätköön. Sitten Sundell ajoi eteläiselle vahtituvalle nousten pois reestä puhutellakseen muka vartiomiehiä, kun paikalle samassa sopimuksen mukaan saapui poromies poroineen. Hevonen kohahti heti pystyyn ja lensi tuulispäänä Ruotsia kohden. Sundell, joka oli silloin vielä tullin palveluksessa eikä siis ollut velvollinen näyttämään passia, juoksi perässä, ja tavarat menivät sitä kyytiä yli.

* * *

Kun hiihtämällä-meno Kemistä meren yli kävi tammikuun loppupuolella mahdottomaksi ja kun pääkuljetus suuntautui Kajaanin kautta kaukaisille erämaille, ilmestyi

tuon tuostakin »alasmenijöitä» Tornioon välttääkseen noita pitkiä ja rasittavia sydänmaanreittejä. Mutta yksityistenkään menijäin kuljetus ei enää ollut tältä seudulta helppoa, sillä vartiolinjat kiersivät pitkin rajaa kuin Kiinan muuri, ja itse kuljettajatkin alkoivat tuntea olevansa kuin piiritetyssä kaupungissa. Mutta aina kuitenkin yritettiin. Keinot oli vain valittava entistä huolekkaammin.

Jos oli hiihtäen leikattava venäläisten ja tullimiesten tiheä vartiolinja, oli näitten liikkeitä ensin tarkoin seurattava ja sitten syöksyttävä syntyneestä aukosta läpi, olipa se millä kohdalla tahansa. Ennen oli tällaisissa tapauksissa jonkin verran kiinnitetty huomiota myös ruotsalaisten vartiostojen sijoitukseen, mutta tämän jälkeen ei niistä auttanut enää välittää, ja useimmiten tultiinkin suoraan niitten syliin. Täten saatiin määrätyt matkat kulkea sotilasvartiossa ja sen jälkeen aina alistua esikunnissa pieniin kuulusteluihin, ennenkuin oltiin taas vapaita miehiä. Heickellkin joutui usean kerran tuona kevättalvena tekemään nämä kierrokset. Enempäähän niistä ei ollut haittaa, sillä ruotsalaiset sotilasviranomaiset suhtautuivat liikkeeseen hyvin suosiollisesti, mutta aikaa menetettiin ja saattoi käydä niinkin, että Ruotsissa olevat santarmiurkkijat saivat täten puuhista paremmin vihiä — tosin tästä jälkimmäisestä ei enää paljoa välitetty.

Kun saattoi outoja kulkijoita rajan yli, ei ollut hyvä lähteä sitä yksin yrittämään, sillä milloin tahansa voi

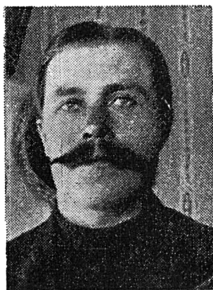

Alatornion kirkko ja ilmarata, jota myöten maailmanpostia kuljetettiin. (Kuva otettu rajaviivalta.) Metsikössä, kirkosta vasemmalla, pidettiin tavallisesti silmällä venäläisten patrullien liikkeitä, kun ylimeno tältä kohdalta oli kysymyksessä.

Suomen puolella kohdata kätkeytyneen vartion, josta täytyi kaikin keinoin selvitä. Siksi olikin mukana tavallisesti kaksi aseistettua saattomiestä. Pahoja yhteentörmäyksiä ei kuitenkaan sattunut. Vain jonkin kerran miehet saivat jälkeensä venäläisten kaukaa ampuman vinkuvan luodin.

Jos suinkin oli tilaisuutta muulla tavoin toimittaa menijät rajan yli, niin siihen oli paras turvautua.

Useita kertoja käytettiin tarkoitukseen suuria tavarakaravaaneja, joita siihen aikaan loppumattomina jonoina virtasi rajan yli. Tuhansien hevosmiesten passien tarkastus ei voinut olla tarkkaa ja siten pantiin Saksaan-

Janne Aspegrén.

menijöitä kuormarengeiksi, samalla kun itse varsinaiset ajurit menivät toista tietä yli. Etapin puuhissa mukana ollut luotsi *Janne Aspegrén*, joka ajoi Boströmin välitysliikkeen tavaraa, avusti ylimenijöitä monta kertaa juuri tällä tavalla.

Kerran sattui kaksi menijää Tornioon juuri samaksi päiväksi, jolloin siellä toimeenpantiin urheiluseura »*Pyryn*» hiihtokilpailut. Kun Heickell — seuran puheenjohtajana — oli puuhassa hiihtopaikalla, järjestettiin nämä kilpailut tällä kertaa noitten miesten ylimenoa palvelemaan. Hiihtorata kulki pitkin jokea ulottuen päätepisteessään Tanskinsaaren kohdalla aivan lähelle Ruotsin aluetta. Pantiinpa siis Saksaan-menijöillekin numerolaput rintaan ja lähetettiin heidät muitten kilpailijain keralla matkalle. Radan loppupäässä heidät sitten ohjattiin rajan yli vieraalle maalle.

* * *

Kaiken ulospäin suuntautuvan toiminnan ohella riitti työtä myöskin omassa keskuudessa, sillä raskainakin aikoina oli pidettävä miesten mieliä vireessä, koska juuri siitä riippui jatkuvan työn menestyminen. Vaikka maa jalkain alla jo poltti ja huojui ja vaikka liikkuminen

Tornion miehiä. Kun kokoontumisvapaus oli yleensä rajoitettu, järjestettiin Tornion V. P. K:n puitteissa talvella 1915 ja 1916 ahkerasti hiihtoretkiä, jolloin kaukana venäläisten kuuluvilta pidettiin ampumaharjoituksia ja voitiin vapaammin puhua miesten kesken »asioista».

oli kuin jäniksenpassilla hyppäämistä, ei auttanut näyttää heikkouden merkkejä läheisilleen. Toivorikkaana täytyi pysyä ja kaikin voimin koetella säilyttää usko siihen, että kerran vielä koittaisi Suomenkin ylösnousemisen hetki.

Nuoren ylioppilaan hehkuvin mielin Heickell pyrki julkisestikin lausumaan näitä ajatuksia, missä vain tilaisuus siihen tarjoutui. Hän ei käsittänyt eikä halunnut käsittää muuta mahdollisuutta, kuin että maaperää oli valmisteltava sellaiseen suuntaan, joka takaisi jakamattoman kansan esiintymisen Venäjää vastaan. Tätä

Heickellin käsitystä kuvaavat parhaiten hänen eräässä voimistelujuhlassa Röytän sahalla 12. III. 1916 pitämästään puheesta lainatut sanat:

»Kansa henkisesti ja ruumiillisesti terveeksi ja voimakkaaksi! Kun jokainen Suomen poika ja tyttö on tarpeeksi luja, tarpeeksi karaistunut vaikeitakin aikoja varten, niin silloin on myöskin Suomi-ketju vahva, se ei petä — se kiristyy sortumatta, kunnes se viimein kannattaa voiton seppeleitä. — Parempaa keinoa kansamme karkaisemiseksi ei meillä ole kuin voimistelu ja urheilu. Siksipä onkin oikein joukolla ryhdyttävä voimistelemaan ja urheilemaan — luodaksemme kansamme tulevaisuuden valoisammaksi ja täysin eheäksi.»

Uuden rannikkoreitin suunnittelu. — Esko Riekin vangitseminen.

Kun venäläiset olivat vastatoimenpiteissään päässeet niin pitkälle, että kaikki miestenkuljetusreitit olivat tukossa, käytiin helmikuulla »Halkokonttorissa» uuden, Oulun seudulta Ruotsiin meritse suuntautuvan reitin järjestämistä koskevia neuvotteluja. Talvikelin aikana näin pitkää reittiä pidettiin mahdottomana, mutta keväisten hankikelien kestäessä siitä kyllä voisi odottaa tuloksia.

Heickell otti tutkiakseen tätä mielestään kylläkin mahdollista ehdotusta ja matkusti helmikuun loppupuolella siinä tarkoituksessa Ouluun.

Asiasta ei kuitenkaan sillä kertaa päästy Oulussa mihinkään tuloksiin, koska siellä sattui tapauksia, jotka antoivat muuta ajattelemisen aihetta.

Santarmit olivat Oulussakin alkaneet riehuntansa, ja kun Heickell sai miehet käsiinsä, niin nämä tuntuivat olevan toistaiseksi peräti haluttomat mihinkään ryhtymään, ennenkuin nähtäisiin mitä »tästä kaikesta» tulisi

Heickellin Ouluun-tulon jälkeisenä päivänä, helmi kuun 24. p:nä, saatiin tietää — Jonne Sundell oli tällöin Heickellin mukana ja Amatus Johanssonin ja Iikka Castrénin kanssa asioista parhaillaan neuvoteltiin — että santarmit olivat juuri menneet vangitsemaan *Esko Riekkiä.*

Päätettiin heti tarttua asiaan ja, jos suinkin mahdollista, vapauttaa Riekki vangitsijain käsistä. Saatiin pian kokoon muutamia oululaisia ja Riekille lähetettiin sana, että hän yrittäisi karata kotinsa luona, missä kadut miehitettäisiin.

Mutta Riekki ei ollut tähän halukas, koska venäläisillä hänen arvelunsa mukaan ei olisi pitänyt olla mitään painavia syitä menettelyynsä. Niinpä sitten miesten seisoessa valmiina Riekin portilla Esko Riekki vietiin noin vain keskellä päivää sille tielle, miltä hän vasta vallankumouksen puhjettua palasi.

Rannikkoreitin järjestämisyritys jäi siltä kerralta keväämpään.

Vääriä suuntia. — Päärahoja. — Vainoa.

Keväällä 1916 alkoi venäläisystävällistä — saksalaisvastaista — suuntaa ajavien sanomalehtien vaikutus käydä entistä tuntuvammaksi eikä ihmekään, sillä vastavaikutusta ei luonnollisesti tullut julkisesti miltään taholta. Kaikki suursodan kulkua koskevat tiedot olivat yksipuolisia ja vaikuttivat osaltaan samaan suuntaan. Lisäksi tuli vielä venäläisten saksalaisystävällisyyden hävittämiseksi harjoittama propaganda. Tunnettujahan ovat m. m. räikeät saksalaisten julmuuksia kuvailevat kertomukset.

Kaikkeen tähän liittyivät sitten nuo ilkeämielisesti levitetyt huhut, joilla tahdottiin kuvata jääkärien muka surkeata kohtaloa. Milloin oli pataljoona viety Ranskan rintamalle, milloin se oli kaatunut viimeiseen mieheen, milloin se oli hajoitettu ja jääkärit joutuneet leivättöminä mieron kurjuuteen, ja niin aivan loppumattomiin.

Paljon saatiin näitä huhuja kumotuksi, mutta aina ja kaikkiallahan on ymmärtämättömiä ihmisparkoja, jotka kallistavat päätään joka suuntaan ja mielipiteiltään ovat kuin tuuliviirit. Pahimpia tässä suhteessa olivat eräät suulaat juorukellot. Kun ilmeisesti juuri santarmit alkoivat levitellä sellaistakin tietoa, että saksalaiset muka maksoivat suuria »päärahoja» värvätyistä, saivat nämä kielenpieksäjät tosi teolla vettä myllyyn.

Jo aikaisemminkin oli tällaista huhuiltu, mutta se oli

Anna Rantala,
o. s. Björn.

loppunut, kun rajaseutulaisia lakattiin Saksaan lähettämästä. Mutta kun nyt talvella taas Tornion poikia alkoi kotinurkilta kadota, niin nämä »pääraha»-juorut virisivät uudestaan eloon. Ja monenlaista ikävyyttä saivat tämän takia kokea sekä värvärien että myöskin »alasmenneitten» vanhemmat.

Paljon hyvää työtä seudulla teki näihin aikoihin rouva *Anna Rantala*, joka entisenä pelkäämättömänä aktivistina ja tuntien asiain oikean laidan valaisi yllämainitunlaisten ymmärtämättömien ihmisten käsityksiä.

Suoranaisia ilmiantoja ei venäläisille todennäköisesti tehty, mutta epäilemättä kantautui heidän urkkijainsa korviin monia varomattomia sanoja, jotka sitten aiheuttivat erinäisiä, liikettä vastaan tähdättyjä toimenpiteitäkin.

Niinpä Jonne Sundell sai, passintarkastuksessa muka osoittamansa leväperäisyyden takia, rajatarkastaja E. Stjernwallilta määräyksen siirtyä Hellälän vartiosta Kolariin, toisin sanoen pois salaisen toiminnan mailta. Määräys johtui hänen lähimmän päällikkönsä, tullivis-kaali P. Vainikaisen tyytymättömyydestä. Sundell otti tällöin, kuten on kerrottu, eron virastaan, sillä häntä tarvittiin paremmissa puuhissa.

Alatornion nimismies *Ossian Möller* erotettiin virastaan, koska hänen poikansa meni Saksaan. Möller, joka oli hyvin isänmaallinen mies, ei surrut kohtaloaan. »Ryssiä ei saa auttaa», oli hänen tunnussananansa, ja tämän venäläiset monesti saivatkin kokea, sillä olihan Möller rajaseudun tärkeimmän pitäjän nimismies, jonka tehtäviin kuuluivat kaikki sotilasmajoitukset y. m. s. — Samalla mainittakoon, että kun Alatornion apulaisnimismies *Hugo Oikarinen* kuuli Möllerin erotetuksi, jätti hänkin heti erohakemuksensa; ja siihen suostuttiinkin.

Mutta monien piirien mielipiteitten muodostumiseen vaikutti tietysti sekin, että nuorten toiminnan onnistumista pidettiin täydellisesti mahdottomana. Noina aikoinahan maailman suurvallat kamppailivat keskenään saavutuksista, joitten rinnalla Suomen nuorison yritykset tosiaankin tuntuivat naurettavan vähäpätöisiltä. Ja jos noiden yritysten onnistumiseen joskus hieman uskottiinkin, niin ajateltiin, että Suomi siinä tapauksessa joutuisi vain Saksan voittomaaksi. Mutta oli niitäkin, joitten mieliä ei epäilys painanut. Kun kerran eräässä seurassa nuoria arvosteltiin ja ruvettiin melkein loukaten punnitsemaan, oliko todella parempi joutua Saksan vallan alle kuin edelleenkin pysyä venäläisten hallittavina, niin Heickellin äiti lausui silloin vakuuttavasti: »Hyvät ystävät, nyt ei ole kysymys kenenkään vallanalaisuuteen joutumisesta tahi siinä olemisesta, vaan nuorten miestemme toiminta tarkoittaa itsenäisen Suomen luomista!»

Maria Heickell.

Ne, jotka tällä tavalla uskoivat, olivat liikkeen miehille tietysti erinomaisen tarpeellisena tukena, sillä olivathan nämä iältään enimmäkseen vielä varsin nuoria.

Uutta rannikkoreittiä tutkimassa. — Vaihtelevia matkoja.

Helmikuussa »Halkokonttorin» neuvotteluissa ehdotettu uusi rannikkoreitti pysyi yhä Heickellin mielessä, ja maaliskuussa kysymystä alettiin pohtia uudelleen.

Heickell oli heti selvillä siitä, että jos kerran rannikkoreittiä aiottiin käyttää, tukikohdat oli järjestettävä rannikolle, sillä ylimenijäin joukossa olisi varmasti sellaisiakin, jotka eivät olleet tottuneet yöpymään ulkona merellä.

Hän suunnitteli etapin lähtökohdaksi Oulunsaloa, jonne menijät eri suunnilta keskitettäisiin. Matkan tulisi alusta loppuun tapahtua hiihtäen, joten menijöiltä vaadittaisiin siihen edelläkäypää harjoittelua. Ensimmäinen taival käsittäisi noin 40 km matkan Iijoki-suun saaristoon, jonne oli toivoa saada majoituspaikkoja; Haukiputaan edustalla olevilla saarilla voitaisiin mahdollisesti levähtää välillä. Seuraava taival käsittäisi myös noin 40 km ulottuen Maksniemen seudulle saakka, ja kolmas taival veisi menijät jo Ruotsiin. Riippuen kelistä tämä

kolmas taival kuljettaisiin joko meritse suoraan tai maitse. Viimeksimainitussa tapauksessa tulisi vetäytyä asumattomille metsäseuduille ja siten kiertäen Kemin seudut pyrkiä Kaakamaniemeen ja siitä edelleen Pajukarin, Puuluodon ja Tirron kautta Ruotsiin. Täällä Heickell tiesi maareitillä olevan aina Tirroon saakka hyviä, turvallisia levähdyspaikkoja. Tirron ainoat asukkaat, Uusijärven väki, olivat myös varsin luotettavia. — Tuntui niinikään olevan mahdollisuuksia järjestää reitti — jos asianhaarat niin vaatisivat — neljään taipaleeseen.

Kokonaisuudessaan vaati tämän reitin kunnossapitäminen kuitenkin pitkin matkaa erityistä suojaväkeä, jota voitiin tarpeen tullen käyttää.

Tätä tehtävää ja muitakin liikkeen asioita toimittaakseen Heickell nousi Torniossa Jonne Sundellin kanssa iltajunaan maaliskuun 18. p:nä. Kaikesta päättäen tilanne oli käynyt jo sellaiseksi, että venäläiset saattoivat yllättää heidät milloin tahansa. Kun Heickell oli päättänyt toimia niin kauan kuin suinkin mahdollista ja kun hän tästä syystä tahtoi myöskin pysyä vapaalla jalalla, liikkui hän näinä aikoina tavallisesti aina yhdessä jonkun toisen kanssa, jolloin oli helpompi suoriutua käsiksi-kävijöistä.

Toisiaan muka huomaamatta miehet istuivat samassa vaunussa, toinen toisessa, toinen toisessa päässä. Passit tarkastettiin. Ne olivat kunnossa, sillä siitähän Jernstedt aina piti huolen.

Heti Torniosta lähdettäessä tuli samaan vaunuun muuan tummatukkainen ryssähtävä pieni mies, jonka matkaajat heti tunsivat santarmien urkkijaksi. He vaihtoivat keskenään tavallisen »huomio»-merkin: tulitikku pystyyn savuketta sytytettäessä. Mies seurasi mukana Ouluun saakka, jonne toisten piti yöpyä; näin he eivät voineet junassa lainkaan keskustella. Oulun asemalta lähdettiin astelemaan eri suuntiin, jotta, kuten tällaisen tapauksen varalta oli sovittu, saataisiin »hännystäjä» eksytetyksi ja jotta sitten voitaisiin tavata määräpaikassa. Joku varjo seurasi Heickelliä hetken aikaa, mutta kun ilta oli pimeä ja Heickell tunsi kaupungin tarkoin, haihtui se pian jäljiltä. Heickell soitti seurahuoneelta »Valion» konttoriin, Iikka Castrénin asuntoon. Castrén ilmestyi pian seurahuoneelle. Samoin tuli sinne hetken kuluttua Sundellkin, joka oli tämän ajan kaikessa rauhassa kierrellyt kaupungilla. Kun oli saatu käsiin Amatus Johansson, siirryttiin Raatin ravintolaan, missä yksityishuoneessa oli hyvä keskustella asioista. Päätettiin, että sillä aikaa kun Heickell kävisi Helsingissä, oululaiset koettaisivat ottaa selville, voitaisiinko suunnitellun reitin lähtökohdaksi valita Oulunsalon seutu. »Valiossa» (Vikkulan kivitalossa) oltiin sitten yötä.

Seuraavana päivänä, maaliskuun 19. p:nä, jatkettiin matkaa iltajunassa etelään päin. Jonne Sundell osti makuuvaunupiletin käyttäen jotakin muukalaista nimeä, mutta Heickell työntäysi postivaunuun, missä hän tiesi

Toivo Gestrinin olevan päivystäjänä. Hän saattoi todeta, ettei Oulun asemalla kukaan huomannut hänen vaunuunpujahtamistaan. Vähän ajan kuluttua toi joku rautatievirkamies junan pysähtyessä jollakin lähiasemalla postivaunuun ilmoituksen, joka pani hiukan ajattelemaan, oliko viisasta jatkaa matkaa. Tämän ilmoituksen olivat oululaiset, jotka tiesivät, että Heickell matkusti postivaunussa, saaneet jonkun tutun asemavirkamiehen avulla puhelimitse tahi sähköttämällä lähetetyksi tuolle asemalle, jonka päällikkö tietysti myös oli liikkeen luottamusmiehiä.

Ilmoitus sisälsi sen, että venäläiset parhaillaan etsivät Heickelliä, Sundellin veljeksiä, Amatus Johanssonia ja paria muuta miestä.

Heickell päätti jatkaa matkaa. Samaa mieltä oli Sundellkin, kun Heickell aamulla Seinäjoen asemalla hänelle tuosta »uutisesta» sivumennen mainitsi. Muuten miehet eivät matkalla olleet missään keskusteluissa keskenään. Vasta Helsingissä he jossakin kaupungilla yhtyivät mennen yöksi torniolaisten lukumiesten Hannulan ja Hervan luo Tehtaankadulle. Näin oli meneteltävä siitä syystä, että mahdolliset hännystelijät saataisiin eksytetyksi jäljiltä ja että ennenkuin mentäisiin tapaamaan »firman miehiä», ennätettäisiin kaiken varalta kuulustella, millä kannalla asiat yleensä Helsingissä olivat.

Seuraavana päivänä Heickell näissä tarkoituksissa kävi tapaamassa tuttavaansa, tunnettua vaasalaista

atentaattoria *Konrad Westliniä**, jonka kanssa hän jo jonkin aikaa oli ylläpitänyt varsin kiintoisaa kirjeenvaihtoa siten jossain määrin haihduttaakseen venäläisten epäluuloja. Jollakin aikaisemmalla Helsingin-matkalla samana talvena Heickell oli näet Westlinin kanssa muka ryhtynyt suuriin liikepuuhiin hankkiakseen venäläisille ulkomailta kaikenlaista sotatarvetavaraa. Tästä oli kehittynyt heidän välillään mitä vilkkain kirjeenvaihto. Oli suunniteltu mitä suurenmoisimpia hankintoja, ja miljoonat olivat olleet kysymyksessä! Mutta Tornion sensuurin luottomiehet olivat koko ajan tarkanneet, minkä vaikutuksen tämä kirjeenvaihto oli tehnyt Alapotiin ja muihin nuuskijoihin. Kaikesta päättäen se oli jonkin verran Heickellin »arvoa» heidän silmissään kohottanut, vaikkakaan noista miljoonahankinnoista ei ollut tullut mitään.

Kävellessään kadulla Westlinin kanssa Heickell taasen kovaäänisesti haasteli näistä Venäjänmaan hyväksi tehtävistä suurista tavaratilauksista. — Kun Westlin oli entinen aktivisti, mutta kun hän toiselta puolen ei vielä muulla tavoin ollut venäläisten mustissa kirjoissa, saattoi Heickell huoletta ottaa juuri hänet »yhtiökumppanikseen.» Santarmit rupesivat Westliniä kuitenkin kohta tämän jälkeen ahdistelemaan, jotenka hänen syyskuussa oli pakko poistua Ruotsiin.

---

* Konrad Westlin ja O. W. Eriksson yrittivät tammikuussa v. 1904 tehdä vaarattomaksi Vaasan silloisen poliisimestarin af Enehjelmin. Westlin karkoitettiin tällöin Siperiaan.

Iltapäivällä Heickell ja Sundell suuntasivat kulkunsa ylioppilas Aale Roosin toimistoon, Bulevardinkadun 24:nteen. Lähestyessään Fredrikinkadun kulmaa he huomasivat tavallisen urkkijatyypin seisoskelevan kadun pohjoispuolisella jalkakäytävällä silmäillen kadun toisella puolella olevan talon ylimpiin kerroksiin — tietystikin suoraan Roosin asuntoon, joka sijaitsi viimeisessä kerroksessa. Kuljettuaan porraskäytävän ohi miehemme pysähtyivät samassa talossa olevan näyteikkunan eteen; sen peileistä — liike taisi ollakin peilikauppa — he saattoivat seurata urkkijan askeleita. Mutta kun siinä vieressä oli pieni kahvila, niin he hetken kuluttua pistäytyivät sinne. Urkkija ei näyttänyt kiinnittäneen heihin mitään huomiota. Kun urkkija taas samassa lähti liikkeelle kääntyen Fredrikinkadulle, niin Heickell pyyhkäisi kahvilasta Roosin porraskäytävään ja samaa vauhtia perille.

Rauhallisena, kuten aina, Roos valmisteli parhaillaan salaista postia. Hän kertoi olevansa täysin tietoinen siitä, että urkkijat häntä vaanivat, mutta siitä huolimatta — hän hymyillen lausui — oli jokaisen viimeiseen asti pysyttävä paikallaan. Kun oli keskusteltu asiat halki, otti Heickell postin mukaansa ja lähti.

Alhaalla kadulla Sundell oli pitänyt äskeistä urkkijaa silmällä, mutta se oli hävinnyt kokonaan. Juuri lähestyi Hietalahdesta raitiovaunu, johon miehemme arvelivat näin ollen voivansa rauhassa nousta. Mutta kun vaunu taas lähti liikkeelle, juoksi jokin mies sen jäl-

keen hypäten vaununportaille. Heickell kehoitti Sundellia, joka ei vielä ollut tottunut Helsingissä paljon liikkumaan, pysymään tarkasti mukana, jos matka sattuisi kestämään hiukan tavallista kauemmin. Ylioppilastalon nurkassa miehet siirtyivät Kallioon menevään punaiseen vaunuun. Urkkija teki samoin. Hakaniemen torilla miehet pyörähtivät Sörnäisten vihreään vaunuun. Urkkija teki samoin. Ei ollut enää epäilystäkään hännystäjän tarkoituksista. Tietystikin Roosin asunnon luona oli tapahtunut vahdinvaihto. Uusi urkkija oli epäilemättä heti huomannut kadulla odottelevan Sundellin, ja hänen epäilyksensä olivat varmistuneet, kun Heickell sitten oli ilmestynyt Roosin porraskäytävästä.

Niin ajaa huristettiin kohti Sörnäisten perukoita urkkija kantapäillä ja salaiset postit taskussa. Ilta oli onneksi alkanut pimetä, jotenka miehet, hypätessään vaunusta Vallilan kohdalla, tunsivat olonsa jotensakin turvalliseksi.

He lähtivät kiertämään Vallilan kujia pyrkien Fredriksbergiä kohden ja päättäen sopivassa paikassa tehdä vainoojastaan selvän. Katutaipaleilla tämä vielä jonkin aikaa seurasi jäljessä, mutta kun maasto sitten muuttui rotkoisiksi kalliopoluiksi, tunsi hän, kuten Sundell sanoi, veren vähyyttä ja häipyi näkyvistä.

Reippaasti jatkettiin matkaa pimeän suojissa ja kierrettiin Eläintarhan kautta Töölöön, missä mentiin Ostrobotnialle. Siellä oli joukko pohjalaisia, jotka tarjosivat tulijoille vankan illallisen.

Kun Heickell ja Sundell olivat toimittaneet Helsingissä kaikki tarpeelliset asiat, nousivat he junaan Fredriksbergistä aikoen sitten Riihimäellä siirtyä Pohjanmaanjunaan. Riihimäellä tuntui olo varsin epävarmalta. Asema kiehui täynnään santarmeja ja venäläistä sotaväkeä, mutta viattomin naamoin ja hevosmiesten tarinoita toistensa ja muittenkin kanssa jutellen miehet vain istuksivat tupakansavun ja likahöyryjen täyttämässä odotushuoneessa.

Pohjanmaan-junassa »hevospomot» päättivät saada itselleen toisen luokan makuupaikat. Junailija selitti kuitenkin, että, vaikka pari paikkaa olikin vapaana, niitä ei voinut käyttää, koska kaksi venäläistä upseeria oli vallannut koko sen osaston. Heickell ja Sundell tekeytyivät silloin armeijan hevoshankkijoiksi ja pääsivät kuin pääsivätkin loppujen lopuksi, vajavaista venäjänkielentaitoaankin hyväkseenkäyttäen, tuohon vaunuosastoon. Toinen upseereista jäi Tampereelle, mutta toisen kanssa jatkettiin, »mustaa maijaa» pelaten ja hevosista haastaen, matkaa pohjoista kohden. Kempeleen asemalla »pomot» poistuivat junasta — muka hevosenostoon. Upseeri heilutteli vaununsillalta heille hattuaan hyvästiksi!

Maantietä tultiin sitten kaupunkiin. Sielläkin kaiken varalta vielä jonkin aikaa liikuttiin hevosmiespiireissä, koeteltiin hevosia, supateltiin korviin ja hierottiin kauppoja. Mutta välillä ryhdyttiin jo varsinaisiinkin töihin.

Saatiin selville, ettei miestenkuljetus Oulunsalon kautta kysymyksessäolevaa uutta rannikkoreittiä käyttäen laajemmassa mittakaavassa voisi pitemmälti onnistua; ainoastaan, jos edellytykset pohjoisempanakin olisivat suotuisat, saatettaisiin tähän reittiin jossakin määrin turvautua.

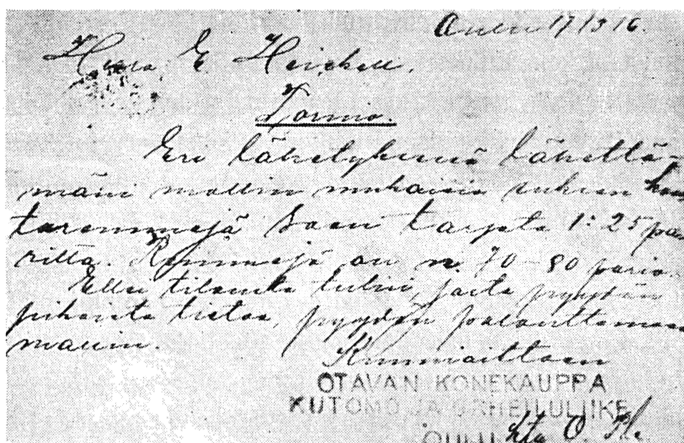
Oli siis tarkastettava kaikki suunnitellun reitin edellytykset, toisin sanoen päästävä selvyyteen etappipisteistä, tukikohdista, majoitusmahdollisuuksista, avustavasta väestöstä y. m. s. seikoista.

Matkaa varten ostettiin Oulusta hevonen, ja samaan kauppaan tuli rekikin — puolentoista metrin pituinen mustalaiskelkka, johon miehet hädintuskin mahtuivat istumaan. Kun oli ajaen suurta maantietä päästy Oulusta pari kilometriä, tuli jo kaksi venäläistä ratsumiestä vastaan. Kun näihin aikoihin vaadittiin passi hevosiltakin, päättivät miehemme, passintarkastuksesta pelastuakseen, esiintyä mustalaisina. Ratsumiesten kohdalle tultaessa Heickell tämän takia päästää rämäytti oikean mustalaisnaurun, ja Sundell samalla sivalsi ruoskallaan hevosen täyteen laukkaan. Näin selvittiin ratsumiehistä.

Kellosta lähtien ajettiin talviteitä meren rantoja, tarkastellen seudun asutusta ja samalla pyrkien Haukiputaan suulle. Kun siellä oltiin juuri ajamassa erästä taloa kohden, niin muuan eukko juoksi tulijoita vastaan hätääntyneenä huutaen: »Älkää hyvät ihmiset tulko tänne, täällä on laumoittain ryssiä!» Hän kai luuli miehiä

tavaragulašeiksi ja teki heille näin tietämättään hyvän palveluksen. Eukko neuvoi matkaajille Iin talvitien.

Iissä yövyttiin. Ilma oli matkalla käynyt kylmäksi kangistaen takkisillaan istuvat miehet arveluttavan konttaisiksi. Jäljelläolevan pitkän matkan takia olikin Iin apteekista hankittava mikstuuraa — väkevämpikin aine olisi ollut tosi tarpeeseen. Onneksi saatiin Sundellin tuttavalta Jaakko Puolakalta ostetuksi parempi reki. Iissäkin vilisi venäläisiä, ja väestö oli käynyt monien huhupuheitten ja sattuneiden tapausten takia aranpuoleiseksi. Sellaiset miehet taas, jotka olisivat olleet kuljetuspuuhiin soveliaita, olivat par'aikaa pitkillä salakuljetusmatkoilla Ruotsin puolella. Toisaalta venäläiset näyttivät pitävän liikettä kovasti silmällä. Kaikki seikat viittasivat siihen, että reitin järjestäminen olisi peräti vaikeata. Matkaa jatkettaessa keli huononi huononemistaan ja pakkanen yhä yltyi, jotenka eteneminen oli varsin hidasta. Kylmä pureutui takin läpi niskaan alkaen puistattaa miehiä. Vuorotellen juosta hölkytettiin reen perässä. Mikstuurakaan ei paljoa auttanut, vaikka sitä ryypättiin, niin että kurkku oli karkeana. Illan tullen rupesi pohjoinen vinkumaan, ja maaliskuu alkoi tarjota kuivankovaa pyräkkäänsä. Puolijäässä päästiin Simon majataloon. Venäläisiä ei ollut moisessa ilmassa näkynyt ulkosalla ainoatakaan. Aamulla oli ilma asettunut, jotenka entistä reippaammin sonnustauduttiin matkalle. Simossa tuntuivat olosuhteet samanlaisilta kuin Iissäkin,

Varomaton postikortti. Heickell oli käydessään helmikuun lopulla Oulussa tiedustellut eri liikkeistä kaikenlaisia hiihtotarpeita. Palattuaan 30. III. 1916 pitkältä matkaltaan Tornioon hän löysi kotoaan tämän postikortin. Jos suunnitellusta uudesta rannikkoreitistä olisi tullut tosi, olisivat venäläiset tämän postikortin perustuksella voineet yllättää Heickellin.

mutta Maksniemessä sen sijaan oli valmiimpaa väkeä, joka tunsi sekä merireitit että sydänmaat. — Venäläisistä ei vieläkään näkynyt vilaustakaan. Oli kuin olisi myrsky heidät tyystin pois pyyhkäissyt. Matka jatkui Kemin pohjoispuolitse Tervaharjun, Karihaaran ja Laivaniemen kautta Tornioon, jonne saavuttiin maaliskuun 30. p:nä.

Mentyään heti tämän jälkeen Haaparannalle Heickell teki »Halkokonttorissa» selkoa matkansa tuloksista. Tällöin oltiin sitä mieltä, että kuljetuksen järjestäminen näytti tätäkin suunnitelmaa käyttäen uhkarohkealta; kun hiihtomatkat olivat niin pitkiä, niin tyydyttävät

tulokset tuntuivat epävarmoilta. Heickell oli huononpuoleisista kokemuksista huolimatta toista mieltä arvellen, että niiden Iistä ja muualta Oulun puolesta olevien miesten avulla, jotka »omilla asioillaan» meriteitä noina aikoina liikkuivat ja joita Heickell juuri tällöin oli saanut Haaparannalla käsiinsä, kuljetusta hyvin voitaisiin ryhtyä juuri tätä reittiä pitkin yrittämään. Haaparannalla haluttiin kuitenkin asettua odottavalle kannalle jotta nähtäisiin, millaiset ilmat tulisivat j. n. e. Kun siis asiaan ei ryhdytty heti, ei puuhasta luonnollisesti tullut mitään, sillä huhtikuu oli jo alussa.

Ilma käy raskaaksi.

Huhtikuussa alkoi ilma rajalla käydä painostavaksi. Joka hetki sai olla valmistautuneena siihen, että venäläiset ryhtyisivät käsirautoja helistelemään.

Yllätyksien varalta pidettiin santarmien puuhia joka paikassa tarkoin silmällä. Ja sattumalta saatiin Jonne Sundell toimitetuksi poliisilaitoksen vankilan vahtimestariksi, jotenka mahdollisen vangitsemisen tapahduttua varma karkuunpääsykin oli tiedossa. Vankilan uutta vahtimestaria kaikesta päättäen kuitenkin alusta pitäen epäiltiin. Sitä osoittaa m. m. se, että kun Enehjelm lähetti Tornioon etelästä erään poliisin, joka heti osoittautui venäläismielisten Lehdon ja Anderssonin hengenhei-

molaiseksi, niin tämä tulokas pantiin asumaan muutamaan tilavaan koppiin ilmeisesti pitämään Sundellia silmällä. Mutta Sundell vapautti itsensä pian tästä painajaisesta. Kun vankilaan näet kerran tuotiin muuan passittomana rajalla pidätetty etelän mies, päästi Sundell tämän karkaamaan juuri silloin, kun uusi poliisi oli kopissaan. Kuulustelussa voitiin sitten todeta vain se, että mies oli tuon Enehjelmin poliisin aikana karannut. Näin ollen santarmit vaativat poliisin heti erotettavaksi; ja niin tapahtuikin.

Venäläiset eivät kuitenkaan hätiköineet. He kyllä tietysti aavistivat, että rajalla toimi laaja salainen järjestö, mutta kun he eivät olleet vielä läheskään sen perillä, niin he seurasivat jatkuvasti liikkeen miesten toimintaa. He aikoivat toisin sanoen vetää yhdellä kertaa mahdollisimman suuren apajan.

Kaikista ponnisteluistaan huolimatta venäläiset eivät tässä kuitenkaan onnistuneet. Koko salainen koneisto oli näet alun perin järjestetty siten, ettei terävinkään urkkijasilmä voinut nähdä sen kaikkia yksityiskohtia. Heickellin he tietysti tiesivät yhdeksi »saksalaiseksi» ja Sundellin veljeksiä he samoin ilmiantojen perusteella epäilivät. Mutta sen he myös tajusivat, että vaikka nämä miehet vangittaisiinkin, salainen toiminta ei silti loppuisi.

Siviilipukuisten urkkijain vaanivat silmät koettivat seurata Heickelliä kaikkialle. Santarmit, virkapukuiset

sapeliniekat sensijaan olivat, kun niin sattui, hänelle kohteliaitakin. Nähtävästi ne pelkäsivät, että Heickell katoaisi näyttämöltä ennen aikojaan.

Tällaisessa jännityksessä kului huhtikuu loppuun ja kappale toukokuutakin.

Toukokuun alkupuolella Heickell taas katosi Torniosta matkustaen Gestrinin veljesten postivaunussa Helsinkiin. Jonkinlaista vihiä santarmit lienevät hänen matkastaan saaneet, koska palatessa pikajunan pysähtyessä Oulun asemalle postivaunun kummallekin ovelle hyppäsi santarmi tähyillen siristelevin silmin siihen vaununosastoon, jossa Heickell — Gestrin oli juuri mennyt asemakonttoriin — istui yksinään. Mutta kun Heickell, päässään postiljoonin virkalakki, täydessä touhussa leimasi lajittelupöydän ääressä kirjeitä, niin santarmit hävisivät hetken kuluttua.

Tuntien jo venäläiset ja heidän juonensa Heickell oli vakuutettu siitä, etteivät he häntä tällä kertaa pidättäisi, vaikka hän saapuisi suoraan Tornion asemalle. Aikaisemmilla matkoilla hän aina tavallisesti oli hypännyt junasta ennen Tornioon tuloa. Kun Heickellillä ei ollut pilettiä, osti hän sellaisen Kemistä ja meni istumaan muitten matkustajain joukkoon. Kaiken varalta hän Tornioon tultaessa veti browningin vireeseen.

Kun juna oli pysähtynyt asemalle, ohjattiin matkustajat santarmiketjun läpi ruumiintarkastushuonee-

Tornion Itäpuistokatua.

seen. Sinne järjestäytyi pitkä jono. Santarmit kulkivat edestakaisin, tähtäilivät, tarkastelivat ja silmillään mittailivat tulijoita. Samassa lähestyi Heickelliä muuan santarmi ja tullen aivan hänen viereensä sanoi käärmeellisesti hymyillen:

— Ah, redaktor, ei tarvis odottaa, olga hjuva!

Hän viittasi sivuoveen, mistä Heickell ilman tarkastusta sai lähteä kotiinsa kulkemaan. Mutta tullessaan ovesta ulos Heickell näki siinä toisen santarmin, jonka luihut kasvot olivat perkeleellisessä irvistyksessä.

Tämä tapahtui toukokuun 16. p:nä.

Eero Heickellin etappi-aikainen asunto.

Eero Heickellin pako.

Kun Heickell toukokuun 18. päivän kirkkaana ja valoisana aamuna nosti huoneensa ikkunaverhoa, huomasi hän erään tunnetun urkkijan Takakadun suunnalta tähyilevän suoraan taloon päin. Samanlaisia olioita näkyi liikuskelevan toisillakin suunnilla. Oli selvää, että piiritys oli alkanut.

Heickell lähetti heti sanan Sundellille päättäen viimeiseen asti itse pysyä kotonaan. Aamiainen syötiin vielä kaikessa rauhassa.

Silloin saapui asemalta pyörällä ajaen poliisikonstaapeli Jaakko Puhakka ilmoittaen, että santarmit olivat tulossa Heickelliä vangitsemaan. Puhakka ajoi pois yhtä nopeasti kuin oli tullutkin.

Heickell sanoi vanhemmilleen ja kodilleen nopeat hyvästit ja lähti.

Saari, jolla Tornion kaupunki sijaitsee, oli joka suun-

Tornion ranta-aluetta. (Kuva otettu höyrylautan katolta.)

naltaan, missä vain ylikulkupaikkoja oli, tarkasti venäläisten vartioima. Myöskin Alatornion eli siis aseman puoleiset ylikulkupaikat olivat vartioidut, puhumattakaan Ruotsin eli siis lännen puoleisista rannoista, silloista ja teistä.

Oli siis päästävä huomaamatta pujahtamaan, paitsi vartioidusta kodista, myös tästä saarretusta saaresta. Suoraan kaupungista rajan yli oli parasta olla yrittämättä, sillä täytyi olettaa, että venäläiset tällä hetkellä olivat tavallista valppaampia.

Heickell oli jo aikaisemmin suunnitellut paon varalta kaiken valmiiksi. Kotipihalta voitiin päästä Kansallis-Osake-Pankin pihalle ja siitä sopivalla hetkellä edelleen suoraan jokirantaan, missä vene oli lähtövalmiina. Sillä saattoi sitten soutaa Alatornion puolelle tai hätätilassa vaikkapa suoraan Haaparannalle. Viimeksimainitussa tapauksessa voi kyllä joutua venäläisten tai tullilaitoksen alusten ahdistamaksi.

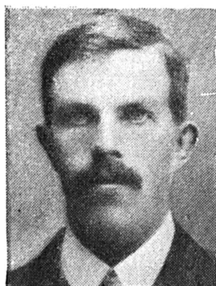
Mutta jännittävinä hetkinä Heickell oli tottunut käyttämään mahdollisimman yksinkertaisia menettelytapoja. Niinpä hän nytkin olettaen, että siviiliurkkijat eivät kävisi häneen käsiksi, meni suoraan kotiportista kadulle ja sitä pitkin edelleen Kalmin rantaan, missä hänen veneensä oli. Mutta kun rannassa sattumalta olikin vetolautta juuri lähdössä joen yli aseman puolelle, niin Heickell hyppäsi siihen.

Oli mahdollista, että urkkijat ehtisivät hälyttää santarmit vastarannalle. Siellä voisi siis olla odotettavissa jännittävä kohtaus. Yllätysten varalta oli Heickellillä mukana kaksi taskuasetta.

Lautalla sattui olemaan eräs näkötuttava alatorniolainen isäntä palaamassa maitomatkaltaan kaupungista. Kun tultiin toiselle rannalle, istuutui Heickell isännän viereen tämän kärryihin; pantiin tupakaksi ja lähdettiin ajamaan.

Noustiin jokitörmää ylös. Tien vieressä seisoi muuan kivääritön sotamies ja hänen lähellään santarmi. Lautta oli tullut joen yli niin nopeasti, että nämä miehet eivät nähtävästi kuitenkaan olleet siinä Heickellin takia.

Kovaäänisesti keskustellen ajettiin venäläisten ohi. Santarmi kyllä katsoi menijöitä tarkkaan, mutta ei näyttänyt kuitenkaan tuntevan piippu suussa ja tavallisesta poikkeavassa puvussa maitokuorman päällä lynkällään kyyköttävää »redaktööriä». Hetken kuluttua venäläiset lähtivät kävelemään asemalle päin. Ajettiin vielä muuta-

Odali Kylmälä.

mia satoja metrejä. Luotomäen juurella Heickell sanoi isännälle hyvästit, hyppäsi tiepuoleen ja katosi läheiseen metsään. Hänellä oli siinä edessään peninkulmittain maita, joitten melkein jokaisen pienimmänkin metsikön ja notkelman, talot ja asukkaat hän tarkoin tunsi. Suunnaten kulkunsa Yliraumolle hän päätti sen kautta edetä Vojakkalaan, tutuille ylikulkupaikoille. Raumolla oli kaiken varalta mentävä Keroputaan joen itäpuolelle. Kun venäläiset vartioivat sekä maantieettä rautatiesiltoja, odotti Heickell Färimäen alla, kunnes maantietä pitkin sattui tulemaan muuan suurehko kuorma. Sen varjossa sotamiehen huomaamatta Heickell kulki sillan yli ja sen korvassa olevan venäläisten majapaikan, Faarisen talon ohi.

Tietämättä mitään venäläisten mahdollisista toimenpiteistä täytyi ottaa huomioon äärimmäisinkin tapaus, nim. se, että he yrittäisivät takaa-ajoa ja saartoa, käyttäen siihen lukuisia Torniossa olevia joukkojaan. Kun toinenkin silmäpari tällaisessa tapauksessa olisi tarpeellinen ja kun Heickellillä oli kaksi asettakin, lähti Kylmälän talosta, missä Heickell ohimennen poikkesi, talon poikamies *Odali Kylmälä* hänen mukaansa.

Niin kuljettiin Särkinärän ja Alavojakkalan kylien kautta pohjoiseen ja tultiin vihdoin Iisakan mäen koh-

Alavojakkalan Iisakan talo.

dalle, missä maantietä pitkin par'aikaa kulki osasto venäläisiä joukkoja. Annettiin niiden mennä ja pian oltiin sitten etappitalossa Iisakalla, missä vieras otettiin mitä parhaiten vastaan.

Rajanylimeno suoritettiin yöllä naapuritalon rannasta. Tullimiehet oli toimitettu muille maille, jotenka ainoastaan venäläisiä oli silmälläpidettävä. Niiden patrullit kulkivatkin iltayöstä ahkerasti rantoja edestakaisin, mutta myöhemmin ne hävisivät mikä minnekin nuokkumaan.

Vene oli lähtövalmiina rannassa. Sopivan hetken tullen hyökättiin siihen piilopaikasta. Samassa vene jo oli virrassa kiitäen nopeasti kauemmas ja kauemmas leveällä joella.

Kotimaan ranta häipyi keväisen yön hämärään.

* * *

Torniossa olivat venäläiset heti huomanneet, kuten saattoi arvata, Heickellin häviämisen. Kaikkia ylikulkupaikkoja vartioitiin ankarasti. Mutta kun karkulaista ei näkynyt missään eikä hän palannut kotiinsakaan, jättivät santarmit toistaiseksi Heickellin talon rauhaan. Sitä pidettiin kuitenkin tarkasti silmällä nähtävästi arvellen, että Heickell vielä palajaisi. Samasta syystä santarmit eivät heti käyneet käsiksi Sundellin veljeksiinkään.

Heickellin Ruotsin-aika.

Puolitoista vuotta kestäneistä yhtämittaisista jännittävistä puuhista ja rasittavista ponnisteluista väsyneenä Heickell jäi Ruotsiin lepäämään. Aluksi hän oleskeli Haaparannalla, mutta siirtyi sitten kesäkuun lopuksi Tukholmaan. Siellä hänelle ehdotettiin, että hän ryhtyisi Haaparannalla pitämään huolta jääkäripataljoonan etappiasioista, mutta kun hän halusi itse päästä pataljoonaan Saksaan, esitti hän toimeen insinööri *Konstu Pietılää.* Tämä siihen sitten valittiinkin.

Tukholmasta Heickell matkusti Saksaan heinäkuun 1. p:nä. Suoritettuaan jääkäripataljoonassa erinäisiä kursseja hänet komennettiin kuitenkin samana syyskesänä takaisin Ruotsiin ja määrättiin *Saksan Meriesikunnan* Venäjää vastaan suunnatun tiedustelutoiminnan palvelukseen. Tässä toimessa Heickell sitten Haaparan-

nalla asuen oli vapaussotaan saakka. Hänen kauttaan kulkivat kaikki mainitun esikunnan itään ja kaakkoon, vieläpä Jäämerelle saakka suuntautuvat tiedustelulinjat. Mutta tietysti hän, kuten toisetkin Ruotsissa olevat aktivistit, parhaansa mukaan otti jatkuvasti osaa muihinkin jääkäriliikkeen tehtäviin ja myöhemmin vapaussodan valmisteluihin.

Ruotsin-komennustaan varten Heickell sai Saksassa passin, johon valokuvan alle oli merkitty *Carl Ek — preussiläinen,* ja tällä nimellä hän sitten eli läpi tuon myös monessa suhteessa merkillisen »Ruotsin-ajan», kunnes hänet vapaussodan alkaessa omalla nimellään Suomen Tasavallan kansalaisena lähetettiin valkoisen armeijan palvelukseen.

Kotitarkastus Heickellin asunnossa.

Kun oli lopullisesti osoittautunut, että Heickell oli jäänyt Haaparannalle, niin viikko hänen pakonsa jälkeen piiritti äkkiä eräänä päivänä suuri joukko siviiliurkkijoita ja santarmeja koko sen tontin, jossa Heickellit Martinin talossa asuivat. Jernstedt oli kuitenkin vähää ennen poliisi J. Kukan välityksellä tiedoittanut Heickellin kotiin odotettavissa olevasta tapauksesta. Sisään astuivat santarmieverstiluutnantti Netšogin, neljä santarmia ja poliisi Lehto.

— Täällä toimitetaan nyt kotitarkastus, ilmoitti Lehto.

— Missä on ylioppilas Eero Heickellin huone? kysyi Netšogin.

He menivät sinne ja tarkastivat joka paikan, kirjahyllyt y. m., mutta panivat kaikki paperit ja muut tavarat huolellisesti samaan järjestykseen, missä ne olivat olleet. Everstiluutnantti Netšogin piti tästä tarkkaa huolta. — Heickellin japanilainen koreasti kirjailtu harakiripuukko kiinnitti eniten everstin huomiota — sitä hän tutki puolisen tuntia. Samoin hän oli huvitettu Heickellin vanhasta piilukkokivääristä tahtoen ostaa sen. Heickellin isä ei sanonut kuitenkaan uskaltavansa kivääriä myydä, koska se oli hänen poikansa oma.

Jostakin santarmit löysivät Heickellin veljen pienenä poikasena piirtämän nimiarvoitusruudun alkaen epäillä sitä nähtävästi joksikin salakirjoituskaavaksi.

	s	k	
y		j	
e			i
	i		o
e		r	

Kun Heickellin isä ei saanut tätä heidän päähänsä mahtumaan, kutsuttiin santarmikansliasta paikalle suomea taitava santarmisihteeri Ivanoff, jonka avulla asia sitten selveni.

Ainoana saaliinaan santarmit veivät Heickellin Tukholman-matkalla tarvitseman ulkomaanpassin, joka oli unohtunut pöydälle. Huoneen nurkassa oli metrin korkuinen pinkka »alas» meneviä sanomalehtiä, joita liikkeen postimiehet vähitellen olivat sinne kuljettaneet ja jotka sitten aina vähin erin soluivat rajan yli. Santarmeilla näytti olevan erikoinen halu tutkia näitä lehtiä, mutta Netšogin esti heidät siitä.

Tarkastus kesti noin kolme tuntia.

Sen yhteydessä toimeenpantiin myös kuulustelu. Venäläisten tapaan selostutettiin kaikki sukutaulut, kaikki vainajien elinaikaiset puuhat y. m. s. hyvin tarkasti. Eero Heickellin toimia tietysti jauhettiin eniten.

Heickellin isän ja sisaren oli sitten pakko panna puumerkkinsä tutkintopaperiin, jonka sisällyksestä he tietenkään eivät ymmärtäneet hölynpölyä.

Kotitarkastuksen kestäessä yritti Toivo Järvinen, jonka puuhista on ennen kerrottu, tulla taloon, mutta Heickellin sisar ennätti pyöräyttää hänet santarmien huomaamatta takaisin.

Kaduilla talon ympäristöllä oli koko ajan mustanaan väkeä katselemassa santarmien urotyötä.

Kirjanpainaja J. V. Heickellin kuulustelu.

Jokunen päivä Heickellin asunnossa pidetyn kotitarkastuksen jälkeen (silloin olivat myös jo Sundellin

J. V. Heickell.

veljekset paenneet) ilmoitettiin poliisikamarista kirjanpainaja J. V. Heickellille klo 1 yöllä, että Netšogin vaati häntä saapumaan asemalle santarmikansliaan kuulusteltavaksi. Oli nähtävästi järjestetty urkkijoita ja santarmeja pitämään silmällä, noudattaisiko Heickell kehoitusta vapaaehtoisesti vai yrittäisikö hän paeta. Oli tietysti parasta tällaisessa tapauksessa mennä, sillä kiinnijoutumista ei mitenkään olisi voinut välttää.

Kirjanpainaja Heickell siis meni tyttärensä saattamana asemalle.

Siellä santarmit ottivat hänet vastaan kohteliaasti kumarrellen, aukoen hänen edellään ovia, vieläpä auttaen päällystakkia pois. Sitten hänet pyydettiin istumaan Netšoginin viereen aivan kuin hyväänkin seuraan. Mutta millainen tämä seura olikaan! Eversti itse ja 17 santarmia, joista 8 näytti olevan kiireellisissä töissä ja loput seisoivat kuin tikut silmänräpäyksessä valmiina noudattamaan päällikkönsä pienimpiäkin viittauksia! Ja Heickellin eteen lattialle köllistäysi maata mötköttämään everstin iso huohottava verikoira.

— Minkä vuoksi minut on kutsuttu tänne näin keskellä yötä? kysyi Heickell.

Joku santarmeista ryhtyi tulkin toimeen.

— Meillä on päivisin niin paljon työtä ulkona, että kansliatyöt täytyy tehdä yöllä, selitti eversti.

Sitten aloitettiin kuulustelu samaan tapaan kuin kotitarkastuksessa. Koetettiin kai saada ristiriitaisia vastauksia. Ongittiin selville sukuasioita, veljet, sisaret, isät, äidit j. n. e. Merkittiin muistiin, kenen kanssa kukin oli naimisissa, mitä lapsia kullakin oli, missä ne olivat, mitä tekivät, mitä lehtiä tilasivat, mitä sivutoimia pitivät j. n. e. loppumattomiin.

— Mitä poikanne tekee? kysyi Netšogin.

— En tiedä enkä vastaa poikani puuhista! Hänhän on jo täysi mies.

— Paha poika teillä! Mistä saa rahaa?

Ennenmainittu poliisi Andersson oli kerran poliisi Puhakan kuullen sanonut jollekin: »Pitäisi tuota Heickelliäkin jo tarkastaa, kun se niin usein matkustaa!» Samalla oli Andersson kummastellut sitä, että Heickellillä aina oli varaa matkustella. — Ilmeisestikin näillä poliisi Anderssonin puheilla ja Netšoginin kysymyksellä oli jotakin yhteyttä keskenään.

— Mistä saa rahaa? kysyi Netšogin.

— Minultapa tietysti. Hänhän on opiskeleva ylioppilas, jolla ei ole mitään ansiotöitä. Joskus hän kyllä on toimittanut lehteä.

— Ketä käypi luonanne? Tunnetteko Sundellin veljeksiä?

— Kyllä luonnollisesti! Kaikilla kaupunkilaisilla on

asiaa kirjapainoon ja lehden toimitukseen. Paljonhan siellä käy ihmisiä.

— No, miksi nyt poika mennyt Ruotsiin?

— Huonot välit on tulleet pojan kanssa! keksi vanhempi Heickell vastata.

— Vai niin, aiai, huono poika, sanoi eversti tarjoten savuketta.

Näin kuulustelua jatkui aamupuoleen saakka, eivätkä santarmit tulleet siitä sen viisaammiksi. Mutta yhä edelleen venäläiset pitivät silmällä Heickellin perhettä eikä ihmekään, sillä arvattavasti heille vähitellen alkoi valjeta, mikä mies Eero Heickell oikeastaan oli.

Arvi Aikomuksen pako.

Eero Heickellin ja muiden paon jälkeen joutuivat useat torniolaiset nuoret miehet, jotka kyllä jo aikaisemminkin olivat olleet mukana, saamaan entistä enemmän tehtäviä suorittaakseen. Reippaimpia ja uhkarohkeimpia heistä oli *Arvi Aikomus*, joka tuon tuostakin joutui näissä puuhissa kaikenlaisiin seikkailuihin. Mutta eräänä päivänä hänenkin oli lähdettävä kotimaan mantereelta.

Aikomus saapui junassa Helsingistä Tornioon mukanaan suuri määrä salaista postia. Vaunuun tuli asemalla santarmi ja kaksi sotamiestä, jotka yht'äkkiä komentaen: »Kädet ylös!» vangitsivat miehen, tutkivat hänet perusteellisesti ja löysivät koko postin — vieläpä nekin kirjeet,

jotka oli neulottu liivin vuorin väliin. Koko posti oli onneksi kirjoitettu salamusteella, jotenka santarmit eivät siitä mitään hyötyneet.

Arvi Aikomus.

Ensin toimeenpantiin asemalla pitkä tutkinto ja sitten lähdettiin pitämään kotitarkastusta. Mitään epäiltävää ei Aikomuksen kotoa kuitenkaan löydetty. Vankia saattoi kolme venäläistä, jotenka pakoonpääsy näytti mahdottomalta. Mutta yht'äkkiä Aikomus keksi keinon. Hän selitti, että Tornion hotellissa odotti häntä eräs henkilö, jonka tuntomerkit ja nimenkin hän mainitsi. Yksi vartioista lähti silloin hotelliin tuota henkilöä tapaamaan, ja Aikomusta jäi saattamaan enää vain kaksi venäläistä. Arvi Aikomus oli lujarakenteinen mies, joka ei kahta vastustajaa pelännyt.

Kun siis oltiin menossa kirkon ja kansakoulun välissä, niin Aikomus pyörähti salamannopeasti ympäri, antoi molemmille seuralaisilleen sellaiset nyrkiniskut, että nämä tuupertuivat sanaa sanomatta tiedottomina maahan, ja livisti tiehensä. Hetken kuluttua venäläiset tosin virkosivat alkaen ammuskella pakenijan jälkeen, mutta se oli jo myöhäistä. Aikomus juoksi kirkonmäeltä alas lahden rantaan ja ui sen yli Ruotsin puolelle teurastushuoneen kohdalta. Lahti on tällä paikalla 500—600 metriä leveä ja uimamiehelle sikäli vaikeakulkuinen,

että niissä kohdin, missä jalka yltää pohjaan, on syvälle upottavaa, pehmeätä liejua.

Kustaa Äimälän karkoitus.

Kauppias Kustaa Äimälää, joka alunperin oli avustanut liikkeen puuhia ja joka Heickellin Ruotsissa ollessa yhä jatkoi postinkuljetusta itään ja länteen, venäläiset olivat ilmeisesti ruvenneet epäilemään. Vaikka Äimälä tämän tiesikin, ei hän kuitenkaan lakannut työstään. Kun sitten tapahtui, että Äimälä, jolla oli liike kaupungissa, kielsi myymästä tavaraa sellaisille muilta paikkakunnilta oleville, jotka hän tiesi venäläisten urkkijoiksi, niin silloin santarmit lopullisesti ärtyivät.

Tammikuussa 1917 tultiin 9:n miehen voimalla Äimälän asuntoon kotitarkastusta pitämään; mukana oli poliisi A. Andersson*. Tarkastus suoritettiin mitä röyhkeimmällä tavalla. Huoneet pengottiin läpeensä, uuninpäällykset ja -taustatkin tarkastettiin, asiakirjat, kirjeet y. m. paperit heitettiin ympäri lattiaa. Innokkaana puuhasi Anderssonkin vaatien m. m. erään kaapin avainta ja viitaten santarmit, joilta kaappi muuten olisi jäänyt huomaamatta, sitäkin tarkastamaan. Käkikello sattui tarkastuksen kestäessä kukkumaan; silloin tutkittiin senkin sisärakenne. Erittäin suurta huomiota kiinni-

* Anderssonin vaimo toimi — tietysti miehensä ansiosta — tullissa naisten ruumiintarkastajana.

tettiin valokuva-albumiin, ja muuan santarmi huomautti sen tarkastuksen tuloksena: »Paljo noori-mees kuvia!»

Kustaa Äimälä.

Ruumiintarkastusta Äimälä pelkäsi enimmän, sillä hänellä oli taskussaan juuri Heickelliltä saatu Suomeen menevä kirje. Sattui kuitenkin pieni tapaus, joka päästi tästä pälkähästä. Kun näet pöytäkirjaa laadittaessa kysyttiin talon numeroa ja katua, niin silloin Äimälä nopsajalkaisena, kuten aina, lähti erään santarmin saattamana sitä katsomaan, kun ei sanonut ulkoa muistavansa. Äimälä juoksi nopeasti edellä ja sai talon nurkassa pyörähtäessään pistetyksi kirjeen kinokseen.

Mitään tulosta ei kotitarkastuksesta ollut, eivätkä venäläiset Äimälää pidättäneet. Koko jutun olivat siis nähtävästi aiheuttaneet urkkijain tekemät ilmiannot. Santarmien apurina esiintyneen Anderssonin osuus ei näyttänyt aivan vähäiseltä. Toinen läsnäollut poliisi A. Tolonen oli pakosta mukana seisoen koko ajan liikkumatta ja sanaakaan sanomatta; hän olikin toisia miehiä.

Mutta seurauksena kaikesta tästä oli kuitenkin se, että parin viikon perästä Enehjelmiltä tuli 42. armeijakunnan komentajan määräys karkoittaa Äimälä Oulun läänistä. Tämä ei liikeasioittensa takia kumminkaan halunnut poistua maasta, vaan oleskeli vallankumoukseen saakka Kokkolassa.

Jonne Sundellin vangitseminen ja pako.

Jo aikaisemmin oli Torniossa toimivalle santarmieverstiluutnantti Netšoginille, kuten tiedämme, tullut määräys, että *Eero Heickell* sekä veljekset *Ossi* ja *Jonne Sundell* olivat valtakunnan turvallisuudelle erittäin vaarallisina miehinä vangittavat. Mutta huolimatta siitä, että Netšogin jo oli ryhtynyt yllämainitun määräyksen toteuttamiseen* yrittämällä vangita Eero Heickellin, koettivat Sundellin veljekset pysytellä Tornion suorastaan huojuvalla maaperällä, vaikka rajan taakse siirtynyt Heickell ja heidän muutkin ystävänsä monet kerrat kehoittivat heitä maasta poistumaan. Santarmit viivyttelivät Sundellien vangitsemista arvattavasti siitä syystä, että he toivoivat Heickellinkin vielä palaavan Tornioon, jolloin olisi hyvä yhdellä kertaa pyydystää kaikki nämä kolme valtakunnan vihollista. Mutta kun santarmien toiveet Heickelliin nähden eivät toteutuneetkaan, päättivät he vihdoin vangita Sundellit.

Olemme jo aikaisemmin maininneet, että Jonne Sundell toimi tähän aikaan poliisilaitoksen vahtimestarina; hänellä oli siellä asuttavana oma pienehkö huoneisto, joten viranomaisten oli sangen helppo pidättää hänet.

---

* Yleinen vangitsemista koskeva af Enehjelmin allekirjoittama kiertokirje julkaistiin tosin vasta kesäkuun 14. p:nä 1916, kun ensin oli yllättämällä yritetty saada asianomaiset satimeen. Tällainen kuului venäläisten taktiikkaan.

Sundellin veljesten kotitalo. Edustalla Ossi Sundell ja Kalle Kilponen.

Santarmien vaatimuksesta poliisimestari Melart toukokuun 28. p:nä kutsutti Jonne Sundellin poliisilaitoksen kansliaan, missä häntä odotti santarmiupseeri ja kaksi santarmia. Santarmit olivat saaneet määräyksen pitää ensin kotitarkastuksen Sundellien kodissa kaupungilla, jotenka Jonne Sundell vietiin sinne.*

---

* Kun Jonne seuralaisineen oli astumassa kotiportista pihaan, niin *Ossi Sundell,* joka myös juuri oli kotimatkalla ja sattui par'aikaa haastelemaan postiljooni Emmeli Purran kanssa Takakadun kulmassa aivan kotinsa läheisyydessä, huomasi tuon oudon joukon. Hänelle selvisi heti, mistä oli kysymys. Enempää siekailematta hän hyppäsi pyörälleen lähtien ajamaan Saarenpäätä kohti. Tornion kirkon luota hän vielä loi silmäyksen kotiportille päin, jolloin hän murheekseen näki Jonnen santarmien saattamana poistuvan talosta. Ossi Sundell jatkoi sitten matkaansa Saarenpään vahtituvan tienoille, hiipi sopivan hetken tullen sen ohi ja kulki Näränperän kautta rajan yli Ruotsiin.

Tornion asema.

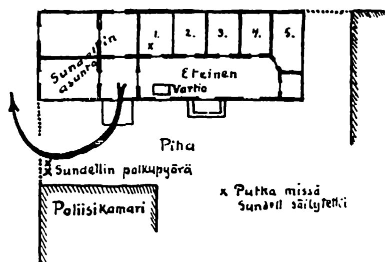
Tarkastus ei kuitenkaan tuottanut mitään tuloksia. Sieltä palattiin takaisin poliisilaitokseen, missä taas pidettiin kotitarkastus Sundellin omassa asunnossa; ja vaikk'ei sieltäkään löydetty mitään valtiorikokseen viittaavaa, julistettiin Sundell pidätetyksi, vietiin asemalle ja sijoitettiin kuulustelua varten vanhan asemahuoneen odotussaliin.

Konstaapeli *Jaakko Puhakka*, joka toimi asemapoliisina uudella asemarakennuksella, ei tiennyt mitään Sundellin vangitsemisesta, ennenkuin kostaapeli Andersson hyvin iloisena tuli siitä hänelle kertomaan mainiten, että Sundell istui sotamiesten vartioimana odotussalissa santarmikanslian oven edessä. Puhakka meni tällöin asemahuoneen läpi päästäkseen asiasta varmuuteen. Sundellille hän ei siellä kuitenkaan puhunut mitään.

Kun alustava kuulustelu oli pidetty, teljettiin Sundell yhteen niistä kolmesta asemalla olevasta rautatievaunusta, missä santarmit säilyttivät valtiollisia vankeja. Seuraavana päivänä, toukokuun 29. p:nä häntä tutki santarmieverstiluutnantti Netšogin erään santarmin ollessa tulkkina. Netšogin kehoitti Sundellia tunnustamaan luvaten puolestaan selittää kaikki parhain päin. Mutta Sundell oli vaiti kuin muuri. — Netšogin määräsi sitten hänet passitettavaksi Oulun lääninvankilaan, jota varten santarmit luovuttivat hänet poliisikamarin huostaan Ouluun kuljetettavaksi.

Vankivaunustaan Sundell oli tehnyt kolme karkausyritystä, mutta onnistumatta. Hän oli ensin pyytänyt päästä ulos ja mennyt sitten vaihdekopin taakse lähtien sen varjossa etenemään, mutta portaille seurannut asestettu santarmi oli huomannut hänen yrityksensä, jotenka siitä oli ollut luovuttava. Toisen kerran taas vahtina oleva venäläinen sotamies oli luvannut auttaa hänet pois vaunusta. Samassa vaunussa oli nukkunut eräs santarmi jalat ojennettuina oven kohdalle. Sundell oli päässyt jo harppaamaan santarmin jalkojen yli, mutta ovea aukaisemaan seuranneen sotamiehen sapelintuppi oli silloin koskettanut santarmin jalkaa, jolloin tämä oli herännyt. Kolmannen kerran Sundell oli sopinut erään ulkona vahdissa olevan virolaisen sotamiehen* kanssa siitä, että he

* Venäläiset sotamiehet olivat yleensä halukkaat karkaamaan, sillä he pelkäsivät rintamalle joutumista.

Tornion poliisikamarin vankityrmät ja vahtimestarin asunto.

karkaisivat yhdessä. Virolainen oli mennyt etsimään vaunun avainta kansliasta, missä santarmit olivat nukkuneet, mutta kun hän oli avannut kanslian ovea, oli sen eteen asetettu irtonainen lauta pudonnut lattialle, jolloin santarmit olivat kaikki heränneet.

Sundell tuotiin siis maanantai-iltana, toukokuun 29. p:nä poliisikamariin ja pantiin putkaan. Käytävän ovi sai kuitenkin olla auki, jotenka Sundell saattoi tavata rouvaansa ja suunnitella pakoansa käytävässä vartiopalvelusta toimittavien luotettujen konstaapelien kanssa. — Illalla klo 9—1 oli vahdissa konstaapeli Kalle Johansson, jota Sundell ei kumminkaan pyytänyt avustajakseen, koska Johansson oli suuren perheen isä. Tämä sanoi kuitenkin Sundellille: »Parasta on, että karkaat.» Yöllä klo 1—5 vartioi käytävässä konstaapeli V. Porthan ja klo 5—9 aamulla konstaapeli Kokko. Porthanin kanssa Sundell heti ryhtyi pakoa koskeviin neuvotteluihin, mutta syystä tai toisesta ei niissä päästy mihinkään varmaan tulokseen. Porthan halusi nähtävästi keskustella muidenkin konstaapelien kanssa. — Kokko taas oli kaikin puolin reipas ja isänmaallinen mies, mutta hänkin vanha ja per-

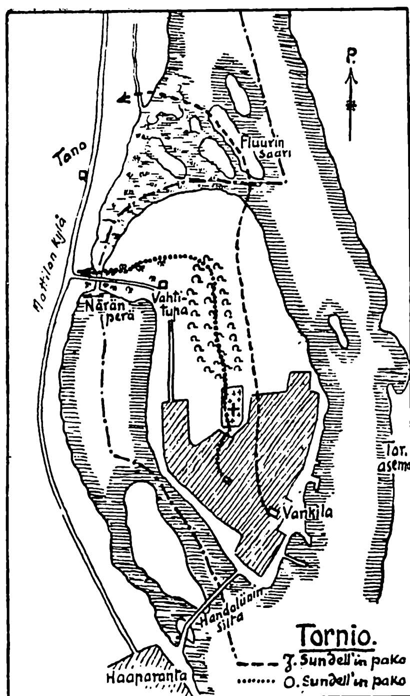
heellinen, jotenka Sundell ei tahtonut häntä uhrautumaan puolestansa.

Sundellin vapauttamista pohdittiin kovasti myöskin Tornion aktivistien keskuudessa, ja Haaparannalta käsin Heickell koetti parhaansa mukaan lietsoa mieliä. Paon järjestämisellä oli sitäpaitsi kova kiire, sillä oli luultavaa, että Sundell jo samana päivänä vietäisiin Ouluun.

Aamulla Puhakkakin tuli poliisivankilaan, missä silloin olivat konstaapelit Lindberg, Andersson ja Lehto. Kahden viimeksimainitun läsnäollessa ei paon järjestämisestä voinut olla puhettakaan, mutta onneksi poliisimestari Melart sattui määräämään Lehdon asioille asemalle; ja Andersson, jolla oikeastaan olisi ollut vartiovuoro vankilassa, suostui Puhakan ehdotuksesta vaihtamaan vuoronsa tämän kanssa poistuen hänkin. Konstaapeli Lindbergkin lähti pois paikalta.

Sundell, joka luonnollisesti oli hyvin hermostunut, pyysi Puhakkaa avustajakseen. Tehtiin pakosuunnitelma, ja Puhakka koetti kaikin tavoin rauhoittaa kovan kohtalon alaista toveriaan. Poliisikamariin tuli myös Jonne Sundellin äiti, joka niinikään alkoi pyytää Puhakkaa ryhtymään toimenpiteisiin Jonnen vapauttamiseksi.

Puhakan kehoituksesta Sundellin rouva, *Fanny Sundell* hankki sitten polkupyörän tuoden sen poliisikamarin portin pieleen. Kun pyörä oli määrätyllä paikalla, niin miehet lähtivät. Ja Puhakka toisti — lisätäkseen toverinsa tahdonpontevuutta — suunnitelman tärkeimmät

Sundellin veljesten pako.

kohdat lausuen: »Hyppää nyt pyörän selkään ja aja niin lujaa kuin pääset Tornionsaaren pohjoispäähän ja jatka siitä edelleen matkaa Fluurinsaareen vaikka uimalla!» Sundell hyppäsi pyörälleen ja ajoi browninki kädessä vinhaa vauhtia Kansallis-Osake-Pankin ja Karlingin ohi kirkolle, siitä Juhannussaarelle ja edelleen Saarenpäähän, missä hän Dahlin mökin kohdalla meni noin 6—7 metrin korkuista seinäjyrkkää jokitörmää pyörineen päivineen nurin narin alas. Sitten hän kahlasi — vesi kaulaa myöten — Fluurinsaareen, juoksi rantaa pitkin saaren pohjoispäähän, ui pikku saareen ja lähti yrittämään siitä leveämmän väylän yli, mutta takertuikin silloin joessa oleviin verkkoihin. Samassa hän huomasi kahden venäläisen ratsumiehen ilmestyneen taakseen Saarenpään rinteelle; nähtävästi ne olivat ensimmäiset takaa-ajajat. Eräs

poika oli jonkin matkan päässä veneineen ongella. Sundell huusi hänelle kehoittaen tulemaan apuun, mutta poika ei kuullut. Herättääkseen hänen huomiotaan Sundell yritti ampua browningillaan ilmaan, mutta panokset olivat kastuneet, jotenka ase ei lauennut. Pelastumisesta ei näyttänyt olevan toiveita, mutta Sundell ponnisteli kuitenkin urheasti eteenpäin.

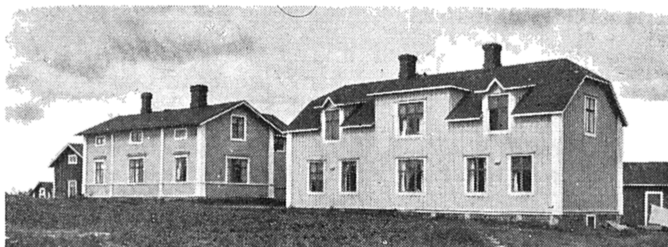

Jaakko Puhakka.

Samaan aikaan kun Sundell lähti poliisikamarin portilta, pakeni Puhakka pyörällään — poliisin puvussa — Tornion etelätullin kautta Haaparannalle. Vahtituvalla oli santarmi Andrejeff ja kaksi sotamiestä ynnä tullivartia.

— Mitä asiaa sinulla on Haaparannalle? kysyi Andrejeff.

— Käväisenpähän vain pikimmältään konjakkia hakemassa, vastasi Puhakka. — Saat sinäkin pitkän ryypyn, kun sieltä palaan.

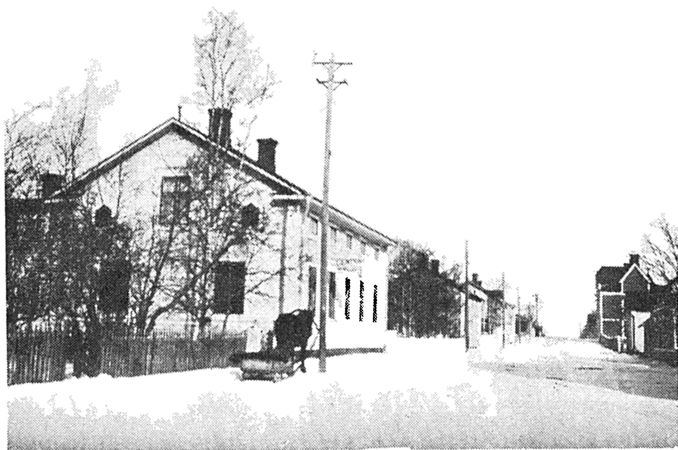
Päästyään Haaparannalle Puhakka meni heti Eero Heickellin luo Filpukseen selvittäen tälle nopeasti tilanteen sekä mainiten, että Jonne Sundell oli myös tulossa Ruotsiin. Yhdessä he sitten kiiruhtivat Haaparannan kestikievariin, jossa myös asui paljon aktivisteja. Sieltä lähti heidän mukanaan neljä miestä, niiden joukossa Ossi Sundell, kaikki mauser-pistooleilla varustettuina, autolla

Filpuksen majatalo Haaparannalla.

Mattilan kylään, missä Tanon talon kohdalla (noin 2 $^1/_2$— 3 km. Haaparannalta pohjoiseen) pysähdyttiin ja ilmoitettiin sikäläisille tullivartioille, minkälainen mies oli Suomesta päin odotettavissa. Silloin liittyi suomalaisten joukkoon vielä kaksi ruotsalaista sotamiestä. Kun oli edetty rantaa pitkin, niin nähtiinkin jo Jonnen — voimat vähissä — uiden pyrkivän väylän yli. Huudettiin äskenmainitulle poikaselle, että hän toisi veneen. Ja sillä Ossi Sundell kävi pelastamassa veljensä. Autolla palattiin sitten takaisin Haaparannalle. Luonnollisesti Jonne Sundell oli pelastumisensa johdosta hyvin iloinen ja syvästi kiitollinen auttajallensa Jaakko Puhakalle, joka Tornion etapin koulussa kasvaneena todella oli tehnyt miehentyön.

Juuri ennen pakoansa Jonne Sundell oli kehoittanut rouvaansa hankkimaan kolme hevosta ja muutamia vaimoja sekä näiden avulla muuttamaan heidän kalustonsa ja tavaransa pois vahtimestarin huoneistosta. Miehensä toivomusta noudattaen rouva Sundell tyhjensikin äkkiä

Kunnarin kestikievari Haaparannalla.

koko asunnon. — Puhakka taas puolestaan lukitsi ennen lähtöään vankilan ulko-oven ja nakkasi avaimen pihalle, jotteivät poliisiviranomaiset liian äkkiä pääsisi karanneitten jäljille. Asianomaisten täytyikin sitten käyttää sepän apua vankilaan päästäkseen. — Kun karkaus oli todettu, käski Melart heti sinetöidä Sundellin asuntoon johtavat ovet. Mutta kun ne sitten — kotitarkastuksen merkeissä — avattiin, niin jäljellä olikin vain tyhjät seinät! Kaikki tämä meni yli Melartin ymmärryksen.

Heti, kun Sundell oli paennut, alkoi venäläisten ratsuväkeä liikehtiä rannoilla, ja koko Tornion kaupunki joutui kovan hälinän valtaan. Kaikki voimat pantiin liikkeelle karkurien kiinnisaamiseksi. Jokaiseen ylimenopaikkaan ja höyrylauttaan pantiin monenkertaiset vah-

Fanny Sundell.

dit. Mutta innokkaimpana kaikista ajeli poliisi Andersson ympäri kaupunkia tiedustellen hävinneitä virkatovereitaan.

Jonne Sundellin puoliso, rouva *Fanny Sundell* ja hänen äitinsä, rouva *Hanna Sundell* katsoivat myös parhaaksi poistua Torniosta. He lähtivät heti höyrylautassa aseman puolelle ja sieltä Hellälään, mutta kun he eivät sattuneet saamaan ylisaattajaa, niin he kulkivat läpi metsän vanhaan kotiinsa Putaankylään. Sieltä Fanny Sundell sai polkupyörän ja ajoi sillä Alavojakkalan Iisakkaan, mistä hänet vietiin yli; Haaparannalle hän saapui klo 12 yöllä. — Hanna Sundell taas palasi Putaalta kaupunkiin, mistä eräs rouva seuraavana päivänä souti hänet jokea pitkin Haaparannalle.

Edellä selostettu pako oli luonnollisesti poliisimestari Melartille samoin kuin kuvernööri af Enehjelmillekin varsin ikävä juttu. Kuvernööri tulikin omassa korkeassa persoonassaan asiaa tutkimaan, mutta tulokset olivat varsin laihat: todettiin vain, että kaksi rohkeata miestä oli livistänyt tiehensä venäläisten käsistä. Poliisimestari Axel Melart selitti, että karkaamisen syynä oli ehdottomasti pidettävä lahjomista. Hän ei käsittänyt, että ihmiset saattoivat panna itsensä alttiiksi epäitsekkäistäkin syistä, isänmaallisen mielialan innoittamina. — Ja olihan

Jonne Sundell aikanaan niin paljon uskaltanut ja niin paljon tehnyt, ettei häntä voitu noin vain jättää vihamiesten käsiin.

Kun ei kuvernööri af Enehjelm muuta voinut, niin hän kutsui kaikki poliisilaitoksen virka- ja palvelusmiehet kokoon laitoksen päivystäjähuoneeseen pitäen heille puoli tuntia kestävän ankaran saarnan, jossa hän huomautti, että tapaus oli suuri häpeä Tornion poliisilaitokselle ja koko Suomen poliiseille. Samalla hän uhkasi, että jos vielä jotakin tämänsuuntaista tapahtuisi, hän ryhtyisi mitä ankarimpiin toimenpiteisiin. Sitten kuvernööri vetosi miesten isänmaallisiin tunteisiin, siihen, kuinka heidän velvollisuutensa oli uskollisesti ja rehellisesti palvella hallitusta; loppujen lopuksi hän lupasi jo palkintojakin, jos poliisi toimisi pontevasti.

Ettei af Enehjelm katsonut voivansa luottaa Tornion poliisilaitokseen, on selvää. Kun kenraalikuvernööri tämän karkaamistapauksen johdosta erotti poliisimestari Melartin virasta — kuvernöörin puolustuksesta huolimatta, kuten jo on mainittu — ja kun kapteeni *J. H. Wallin* sittemmin nimitettiin Melartin sijaan poliisimestariksi, niin kuvernööri evästi tätä uutta tulokasta m. m. sellaisella toiminta-ohjeella, että hänen tulisi hankkia uudet miehet Tornion poliisilaitokseen. Wallinilla ei kuitenkaan ollut halua panna kuvernöörin antamaa evästystä täytäntöön.

Venäläisten kätyrit Torniossa ja Haaparannalla

koettivat kaikin tavoin — m. m. viinalla ja muilla huumaavilla aineilla — saada Puhakan ja muitakin aktivisteja käsiinsä viedäksensä heidät Suomen puolelle ja valmistaaksensa heille sitten saman kohtalon, mikä myöhemmin tuli Lukkarisen osaksi. Luvattiinpa muutamille ruotsalaisille suuria rahasummia, jos he väkisin saisivat Suomen puolelle tuoduksi Haaparannalla oleskelevia suomalaisia aktivisteja.

Mutta kun af Enehjelm ei kaikista yrityksistään huolimatta saanut Puhakkaa haltuunsa, niin hän syytti tätä Ruotsin viranomaisten edessä varkaudesta; Puhakka oli näet ottanut mukaansa Tornion poliisilaitokselle kuuluvan browning-revolverin. Asia meni niin pitkälle, että Haaparannan ruotsalaiselle komendantille tuli vangitsemismääräys, mistä Eero Heickell sai tiedon ja ilmoitti sen heti Puhakalle.

Tämä joudutti Puhakan jo alunperin Amerikkaan suunniteltua matkaa. Hän poistui siis viipymättä rajalta ja lähti ensinnä Tukholmaan sekä sieltä pian valtameren taa. Sundell aikoi ensin mennä Saksaan jääkäripataljoonaan, mutta kohtalokkaiden tapahtumain kehittämä suhde Puhakkaan johti hänet tämän kanssa samoin Amerikkaan.

Jonne Sundellin, tuon rohkean miehen pelastus oli yleisenä ilonaiheena Peräpohjolan aktivistien keskuudessa. — Venäläiset eivät muuten saaneet pysyväisesti

käsiinsä ainoatakaan Tornion etappiin kuuluvaa toiminnan miestä.

Torniolaiset työssä vapaussotaan saakka.

Torniolaisten ja tornionjokelaisten aktivistien toiminta jatkui edelleen, joskin varsinainen etappityöskentely oli lakannut. Esimerkiksi Saksan Meriesikunnan tiedustelutoiminta, jota *Eero Heickell* Haaparannalla jatkuvasti edusti, oli aika laajaa, mikä selviää m. m. siitä, että Heickellin puuhissa oli yhteen aikaan puolisentoistasataa vakinaista tiedusteluasiamiestä. Yksin tämän järjestön posti kumpaankin suuntaan oli varsin vilkas, ja sen hoitivat, kuten muunkin Suomen-yhteyden, torniolaiset ja ympäristön asukkaat. — Myöskin insinööri *Konstu Pietilän* Haaparannalta käsin suoritetut toimet, esim. hänen järjestämänsä erityinen käsipostilinja, pidettiin vireessä Suomen-puoleisten jokivartelaisten, etupäässä torniolaisten avulla. Niinpä esim. *Hällin veljekset* toimivat edelleenkin väsymättömästi ja rohkeasti. — Saksan Yleisesikunnan tiedustelujärjestö (J. V. Snellman, Ragnar Heikel, Erik Malmberg), n. s. firma »Hansson & Lund» ulotti niinikään linjansa rajan yli torniolaisten avulla. — Tähän liittyi myös pommarien avustus y. m. toiminta, joka vaati vaarallisia kuljetuksia. — Pieni ei myöskään ollut se asemäärä, jonka torniolaiset vapaussotaa silmälläpitäen toimittivat

rajan yli ja kuljettivat edelleen muualle Suomeen. — »Satulamaakarien»* y. m. avustamisessa rajaseutulaiset samoin pitkin koko jokivartta olivat uutterassa, rohkeassa toiminnassa vapaussotaan asti.

Mitä suurimmalla uljuudella, uhrautuvaisuudella ja kestävyydellä rajaseudun kansa teki loppuun asti työtä isänmaan vapauden hyväksi.

---

* Etappijääkärien.

LOPPUSANAT.

Tutustuttuamme täten Tornion etapin toimintaan voimme sanoa, että meillä on ollut monisäikeinen, mutta varsin mielenkiintoinen vyyhti selvitettävänämme.

Kun ajattelemme etapin varsinaista tarkoitusperää, Saksaan-menijäin kuljettamista rajan yli, niin on otettava huomioon, että Tornion ja Tornionjoki-laakson asema rajan välittömässä läheisyydessä ankaran sotilas- ja tullivartioinnin johdosta oli sellainen, ettei Tornion etapin välityksellä samalla kertaa varsin suuria miesjoukkoja voitu kuljettaa yli, ei ainakaan lyhyen ajan kuluessa, mutta joka tapauksessa Tornion seuduilla oli avaraan maailmaan johtava valtaväylä melkein aina auki.

Mikä varsinkin herättää ihailuamme, on se *erinomaisen hyvin harkittu järjestys,* joka ilmenee etapin koko toiminnassa, ja se kaukonäköinen suunnittelu, joka pitää silmällä ei ainoastaan Torniossa tapahtuvaa toimintaa, vaan yleensä koko jääkäriliikkeen menestystä. Etapin johtajalta, nykyiseltä jääkärimajuri *Eero Heickelliltä* (Kuussaarelta), on vaadittu kypsyneen miehen harkintaa yleensä kaikessa, mutta erityisestikin siinä, että hän on

osannut valita työtoverinsa sekä kyennyt asettamaan kunkin paikallensa.

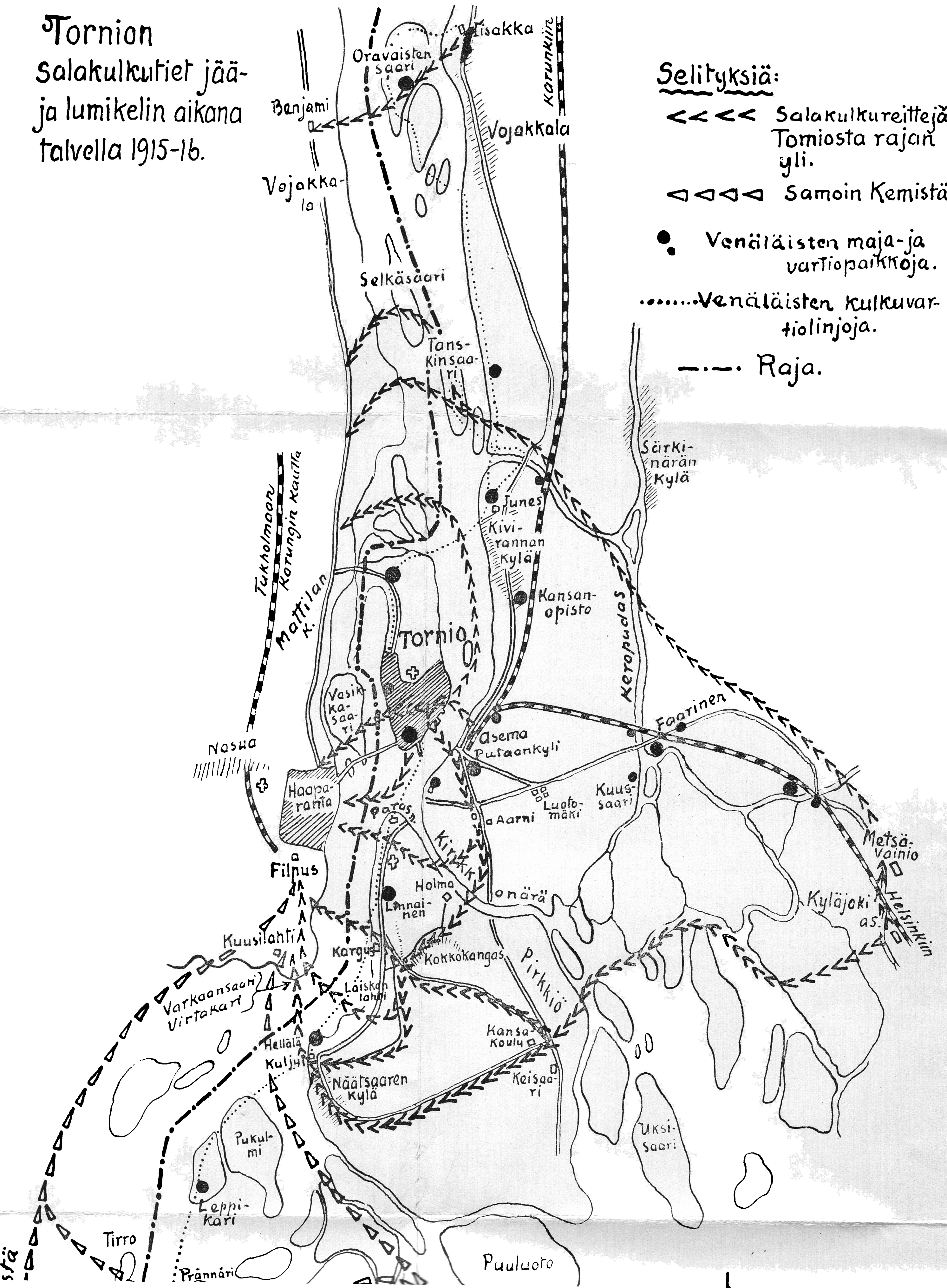
Heickellin nimi on ikiajoiksi piirtynyt jääkäriliikkeen historiaan juuri sen takia, että hän väsymättömällä toiminnallaan jo aikaisemmin valmisti itsenäisyysliikkeelle maaperää Tornion seuduilla vetäen sitten vuodesta 1914 lähtien vähitellen jääkäriliikkeen pääsäikeet Peräpohjolaan, missä uljas, rohkea väestö ja laajat erämaat tarjosivat sille erinomaiset menestysmahdollisuudet.

Kiitollisin ja hartain mielin on myös todettava se syvä, oikea ja luja isänmaallisuus, mikä asui niissä lukuisissa raskaan ja vaikean etappityön suorittajissa, joihin — joskin moniin vain pinnallisesti — olemme tutustuneet. — Kansamme syvistä riveistä jääkäriliike imi voimansa, ja horjumattoman uskonsa se sai ylhäältä esi-isiemme Jumalalta.

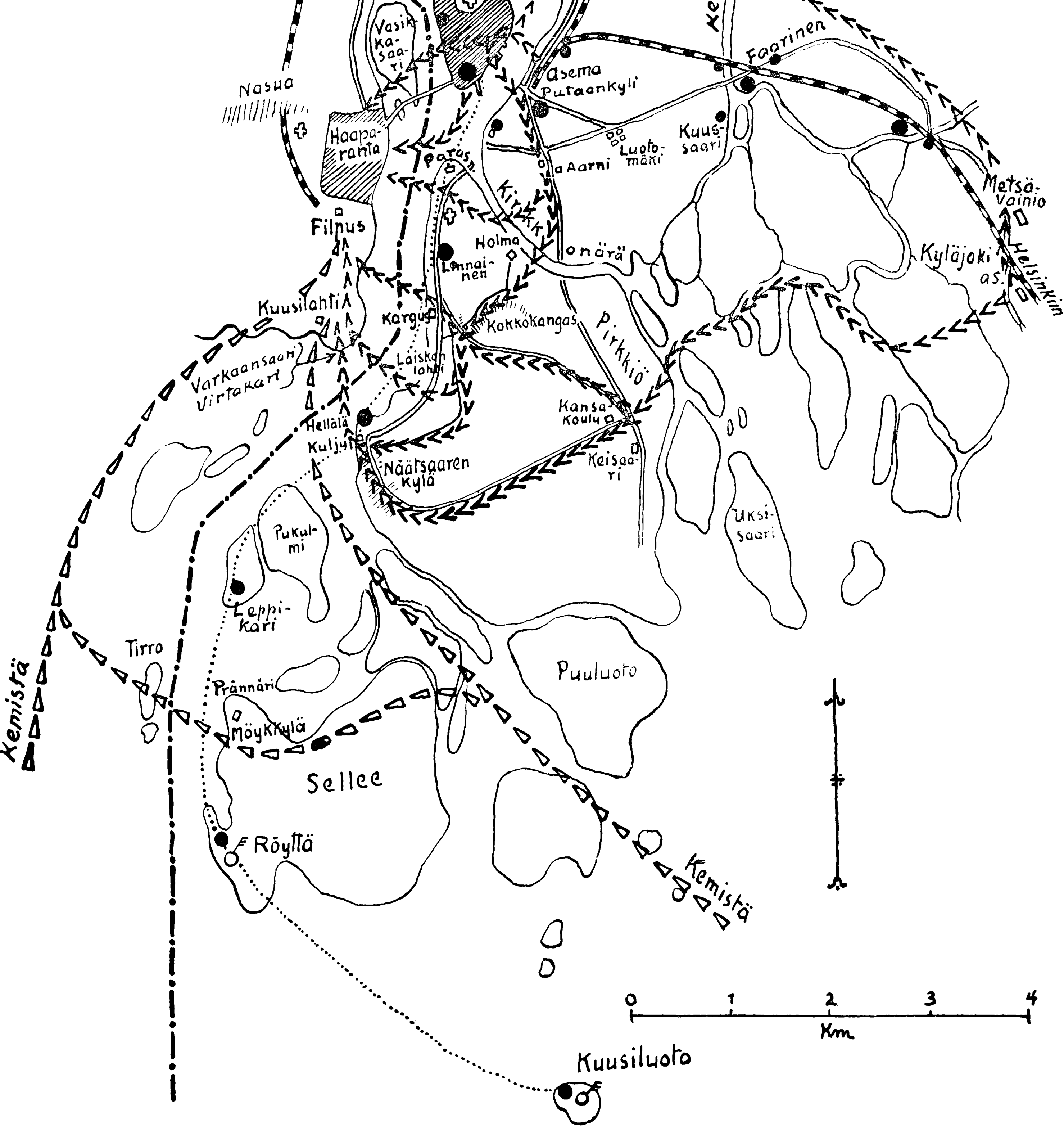
SISÄLLYS.

Liitteitä.

Liite n:o 2.

Tornion salakulkutiet jää- ja lumikelin aikana talvella 1915-16.
Selityksiä:
Salakulkureittejä Torniosta rajan yli.
Samoin Kemistä.
Venäläisten maja- ja vartiopaikkoja.
Venäläisten kulkuvartiolinjoja.
Raja.
Tisakka
Oravaisten saari
Benjami
Vojakkala
Karunkiin
Selkäsaari
Tans-Kinsaari
Särki-närän Kylä
Junes
Kivirannan Kylä
Tukholmaan
Karungin Kautta
Mattilan K.
Kansanopisto
Tornio
Keropudas
Vasikkasaari
Faarinen
Asema
Putaankylä
Nasua
Haaparanta
Parasn.
Luotomäki
Kuussaari
Aarni
Metsävainio
Filpus
Kirkkonärä
Holma
Linnainen
Kyläjoki as.
Helsinkiin
Kuusilahti
Kargus
Kokkokangas
Pirkkiö
Varkaansaari
Virtakari
Laiskanlahti
Kansakoulu
Hellälä
Kuljut
Näätsaaren Kylä
Keisaari
Uksisaari
Pukulmi
Leppikari
Tirro
Prännäri
Puuluoto

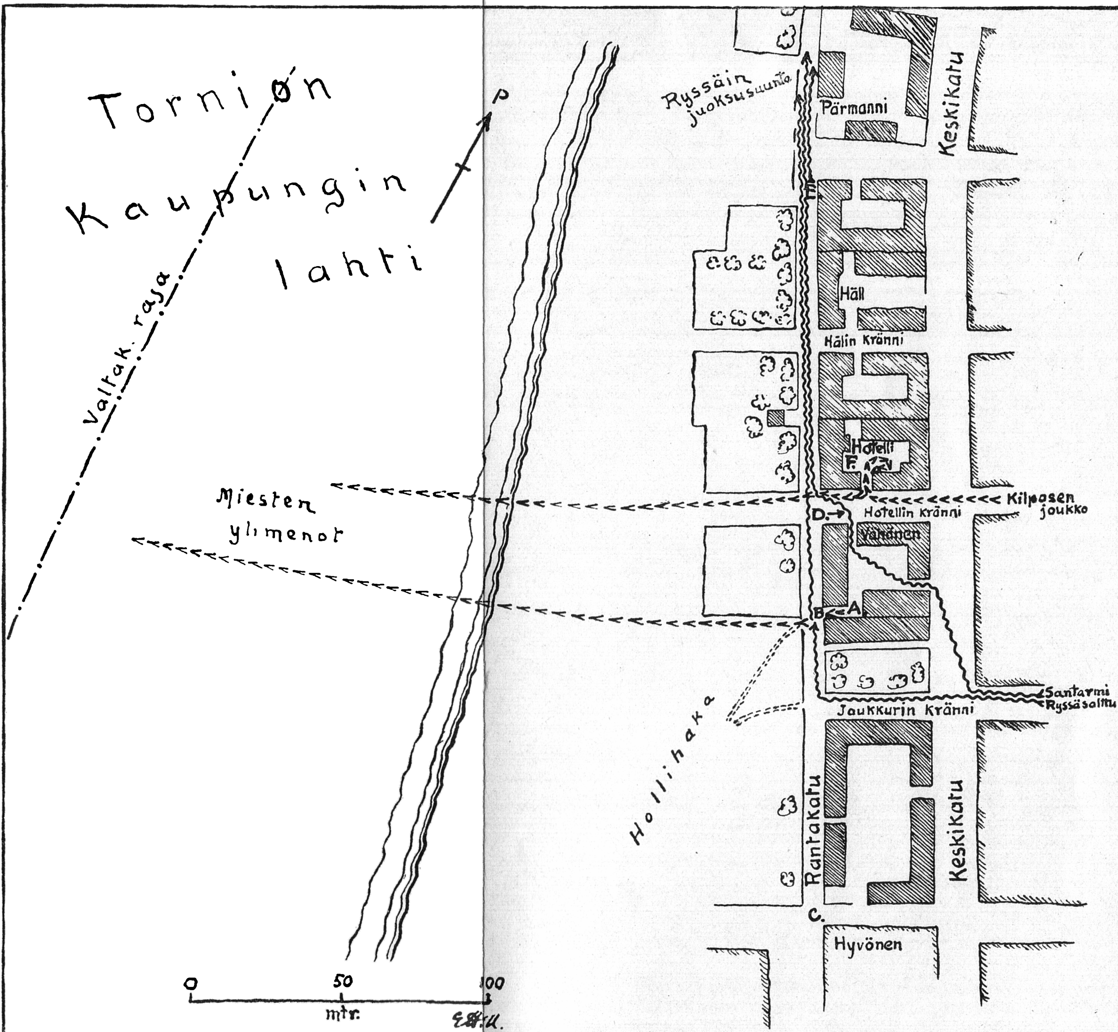

Vasikkasaari
Nasua
Haaparanta
Asema
Putaankylä
Faarinen
Kuussaari
Luotomäki
Aarni
Paras
Kirkkonärä
Metsävainio
Filnus
Holma
Linnainen
Kyläjoki as.
Helsinkiin
Kuusilahti
Kargus
Kokkokangas
Pirkkiö
Varkaansaari
Virtakari
Laiskanlahti
Kansakoulu
Hellälä
Kuljyt
Näätsaaren kylä
Keisaari
Uksisaari
Pukulmi
Leppikari
Tirro
Prännäri
Möykkylä
Puuluoto
Sellee
Röyttä
Kemistä
Kemistä
0
1
2
3
4
Km
Kuusiluoto

TORNIOSTA JA SEN YMPÄRISTÖLTÄ LÄHTENEITÄ JÄÄKÄREITÄ.

	Alas.	*Suomeen.*		
AHLHOLM, Yrjö	13. 9. 15.	(1. 12. 18.)	merimies	Tornio
AHO, Antti	14. 11. 15.	—	talollisenpoika	Alatornio
ESKO, Uno	5. 2. 16.	(25. 2. 18.) vp.	talollinen	».
HAKASALO, Einari	30. 8. 15.		tullivartia	Tornio
HARINEN, Vilho	6. 4. 17.	vp.	postiljooni	»
HASTI, Johan	8. 2. 16.	—		Ylitornio
HEICKELL, Eero	1. 8. 16.	30. 1. 18.	ylioppilas	Tornio
HEIKKA, Pekka †	8. 11. 15.	10. 12. 17.	talollisenpoika	Alatornio
HEIKKILÄ, Juho	22. 11. 15.	1. 3. 18. krs.		
HEIKKILÄ, Väinö	6. 3. 17.	25. 2. 18.		Karunki
HUHTALO, Hemming	8. 11. 15.	25. 6. 18.		Alatornio
HYVÖNEN, Erkki †	5. 2. 16.	25. 2. 18. ltn.	teknikko	Tornio
HYVÖNEN, Heikki	22. 1. 16.	—		Alatornio
HÄLL, Einar	2. 9. 15.	5. 6. 18.	liikemies	Tornio
HÖYNÄLÄ, Kalle	13. 9. 15.	—	talollisenpoika	»
JUNTIKKA, Jaakko	22. 1. 16.	25. 2. 18.	työmies	Alatornio
JUNTTI, Seth	5. 2. 16.	—	seppä	Karunki
JUNTUNEN, Jussi	13. 2. 16.	30. 11. 18.	työmies	
KLEMETTI, Juuso	26. 2. 16.	25. 2. 18.		Tornio
KONTTA, Albin	5. 11. 15.	25. 2. 18.		Alatornio
KORHONEN, Julius	13. 11. 15.	25. 2. 18.	kirjaltaja	Tornio
LAMPELA, Joel †	23. 3. 17.	15. 2. 18.	työmies	Alatornio
LANKILA, Frans Osk.	22. 1. 16.	25. 2. 18. ltn.	talollisenpoika	»
LINDQVIST, Fr. Teod.	10. 4. 16.	—	rautatieläinen	Tornio
MUSTAPARTA, Emil	28. 1. 16.	—	talollisenpoika	Alatornio
MYKKÄNEN, Kalle	13. 12. 15.	—	maalari	Tornio
MÖLLER, Verner	30. 8. 15.	—	tullivartia	
NISULA, Kalle	13. 9. 15.	(25. 2. 18.) vp.	koululainen	
NÖJD, Matti	13. 11. 15.	25. 2. 18.	työmies	
OINAS, Aarne	8. 2. 16.	26. 11. 18.		
PAASI, Yrjö †	4. 12. 15.	—	ylioppilas	
PARKKINEN, Joh.	19. 11. 15.	25. 2. 18.	työmies	
PIESSA, Jaakko	28. 9. 15.	25. 2. 18.	talollisenpoika	Alatornio
PISTOKOSKI, Leon	17. 1. 16.	1. 12. 18.		
POHJONEN, Erkki	22. 1. 16.	25. 2. 18.		
PONKALA, Heino	28. 9. 15.	25. 2. 18.		»
PUTAANSUU, Erkki †	25. 8. 15.	18. 2. 16	kirjaltaja	Tornio
PÄNTTÄJÄ, Arvi	22. 1. 16.	25. 2. 18.	maanviljelijä	Alatornio
RUOKANEN, Juho	11. 3. 16.	3. 4. 18.	työmies	Tornio
SAARELA, Viljam	31. 10. 15.	25. 2. 18.		
SAVOLAINEN, Otto	12. 1. 16.	—	liikemies	Alatornio
STOLT, Kalle	5. 11. 15.	26. 2. 18.	talollisenpoika	
TEPPOLA, Elias †	17. 1. 16.	25. 2. 18.		
UNKILA, Tapani	3. 1. 16.	—	liikemies	Tornio
WANHALA, Werner	—	—	koululainen	
VARONEN, Aarne †	13. 2. 16.	—	liikemies	
VIDELL, Antti	23. 9. 15.	11. 12. 18.	merimies	
VIIK, Emil	26. 11. 15.	30. 11. 18.	työmies	
WUNSCH, Kalle	17. 2. 16.	25. 2. 18.	postinkuljettaja	Alatornio
VÄÄNÄNEN, Joh.	26. 2. 16.	—	työnjohtaja	
YLÉN, Otto	28. 9. 15.	—	»	
ÅHMAN, Janne	31. 10. 15.	29. 11. 18.	työmies	Tornio

Liite n:o 1.

SAKSAAN-MENIJÄIN KULKU RAJAN YLI TALVELLA TORNION KAUPUNGIN RANTAKADULTA.